

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI
JISMONIY MADANIYAT FAKUL'TETI

“Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi” kafedrası
“JISMONIY MADANIYATDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI
VA LOYIHALASHTIRISH”

FANI BO'YICHA

MA'RUZALAR MATNI

Tuzuvchi o'qituvchi:

IMZONI TASDQLAYMAN

KADRLAR BOSHQARUVI

Urganch -2018

1-mavzu: Ta'limni texnologiyalashtirishga kirish.

Reja:

1. Ta'limni texnologiyalashtirishga kirish.
2. Ta'limni texnologiyalashtirishning dolzarbligi va ahamiyati.
3. Ta'lim texnologiyasining evolyutsion taraqqiyoti.
4. Ta'lim texnologiyasining asosiy tushunchalari.
5. Ishlab chiqarish texnologiyasining mazmuni va mohiyati.
6. Pedagogik texnologiyasining tuzilishi va mohiyati.
7. Ishlab chiqarish texnologiyasi bilan pedagogik (ta'lim) texnologiyasini qiyosiy tahlili.
8. Ta'lim texnologiyasi bilan o'qitish metodikasining qiyosiy tahlili.

Tayanch so'z va iboralar: Texnologik yondoshuv, ta'limni texnologiyalashtirish, texnologiya, ishlab chiqarish texnologiyasi, o'qitish texnologiyasi (UT), ta'lim texnologiyasi (TT), pedagogik texnologiya (PT), pedagogik tizim (PT), ta'lim berish metodikasi (uslubiyati), fan metodikasi (FM), konsepsiya, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, tizimli yondoshuv, faoliyatli yondoshuv, dialogik (mulokotli) yondoshuv, muammoli ta'lim, hamkorlikdagi ta'lim.

1. "Yangi pedagogik texnologiyalar" fani pedagogika faning alohida tarmog'i sifatida.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlarning birinchi bosqich vazifalari muvaffaqiyatli hal qilindi, ikkinchi sifat bosqichida o'quv-tarbiya ishlari butunlay yangi asosda tashkil qilindi va yuqori sifat ko'rsatkichiga erishildi. Uchinchi bosqich 2005 va undan keyingi yillarga mo'ljallangan bo'lib, unda to'plangan tajribalarni tashkil etish va umumlashtirish asosida o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarni hisobga olgan holda kadrlar tayyorlash tizimi takomillashtiriladi va rivojlantiriladi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy, ijtimoiy faollikka, siyosiy hamda ijtimoiy hayotda to'g'ri yo'l topa olish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirish, shuningdek, har tomonlama kamol topgan, jamiyatda turmushga moslashgan, ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda puxta o'zlashtirgan, jamiyat, davlat va oila oldida o'z javobgarligini his etadigan fuqarolarni tarbiyalashni nazarda tutgan pedagogik g'oyani ilgari suradi. Ushbu pedagogik g'oya ta'lim tizimi oldiga: - ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan huquqiy-demokratik davlat qurilishi jarayonlariga moslash; - kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish; - ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va uslublarini ishlab chiqish hamda joriy etishni hal etish vazifalarini ko'ndalang qilib qo'ydi. Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning dunyo ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi, demokratiyalash va taraqqiy ettirish jarayonlarining rivojlanishi ta'lim jarayonida Pedagogik texnologiyalarga yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da Pedagogik texnologiyalarni joriy qilish va o'zlashtirish zarurligi ko'p marta takrorlanib, ularni o'quv muassasalariga olib kirish zarurligi uqtirilgan. Respublikamizning taniqli olimlari mintaqamizning ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan, ilmiy asoslangan pedagogik texnologiyalarni yaratish va ularni ta'lim-tarbiya amaliyotida qo'llashga intilmoqda. Shu o'rinda savol tug'iladi. Pedagogik texnologiya atamasining mohiyati nimada? «Texnologiya» yunoncha so'z bo'lib, «techne»-mahorat, san'at, «logos»-tushuncha, o'rganish demakdir. Nega bugungi kunga kelib, pedagogik texnologiyaga qiziqish shunchalik darajada kuchaydi, degan mulohaza tug'ilishi tabiiy. Jamiyatimizga qanchadan-qancha bilimli va malakali kadrlarni yetishtirib kelgan pedagogikaning o'ziga xos uslublari mavjud.

Pedagogik jamoatchilikning aksariyati mana shu yo'ldan bormoqda, ammo mustaqillik va kelajak sari intilayotgan jamiyatga bu yo'l uzoq xizmat qila olmaydi. Chunki buning zahirida ma'lum sabablar mavjud, ya'ni: - rivojlangan mamlakatlar qatoridan o'rin olishi uchun, aholi ta'limini jadallashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida Pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarurligi; - fan-texnika taraqqiyotining o'ta rivojlanganligi natijasida axborotlar tizimining tobora ko'payib borayotganligi; - zamonaviy texnikalarni ta'limga tatbiq etish, ta'lim jarayonini kompyuterlashtirish, o'quv-tarbiya jarayonida axborot texnologiyasi va texnik vositalardan foydalanish

kerakligi; - talaba va o'qituvchi faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yish, o'qituvchi ta'lim maqsadi va mazmunini puxta bilishi, ta'lim usullari va texnik vositalarni yaxshi egallagan bo'lishi, talabning qiziqish va intiluvchanligi to'g'ri yo'lga qo'yilganligi; - o'qituvchi ta'lim jarayonini yuqori darajada samarali tashkil etish uchun maqsad va vazifalarni aniq belgilashi, ta'lim natijasini oldindan qayd etishi, o'quv predmetlarini to'liq o'zlashtirishga erishish uchun zaruriy ta'lim vositalari, shart-sharoitlarini tayyorlashga erishganligi; - o'quv jarayoni uchun zarur moddiy-texnika bazasining yaratilganligi; - ta'lim-tarbiya jarayoni natijalarini xolisona va obyektiv baholash, talabalarning bilim va malakalarini egallash jarayonini nazorat qilish va baholashni avtomatlashtirishga erishilganligi; - o'sib kelayotgan yosh avlodni hayotga mukammal tayyorlash talabi ularga eng ilg'or bilim berish usuli hisoblangan obyektiv borliqqa majmuiy yondashuv tamoyilidan foydalanishni talab qilishidir. Demak, Pedagogik texnologiya yuqorida keltirilgan shartlarning barcha talablariga javob beradigan ta'limiy tadbir hisoblanadi. Bugungi kunda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablaridan biri ta'lim jarayonida yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llash, tayyorgarlikning modul tizimidan foydalangan holda ta'lim oluvchilarni o'qitishni jadallashtirish sanaladi. Respublikamizda ta'lim jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llashga doir keng qo'lamda ish olib borilmoqda. Ushbu muammoning ilmiy-nazariy asoslari, har bir pedagogik texnologiyaning o'ziga xos jihatlari ishlab chiqilib, yetarli darajada tajribalar to'plandi. Ta'lim jarayoniga pedagogik va axborot texnologiyalarni joriy etishda xorijiy mamlakatlarning tegishli tashkilotlari yaqindan yordam ko'rsatmoqda. «Pedagogik texnologiya» so'z birikmasi asosida «texnologiya», «texnologik jarayon» tushunchalari yotadi. Ushbu tushunchalar orqali sanoatda tayyor mahsulotni olish uchun bajariladigan ishlarning ketma-ketligi haqidagi texnik hujjat, ta'limda esa fan bo'yicha uslubiy tadbirlar majmuasi tushuniladi. Pedagogik texnologiyani tushunishning asosiy yo'li aniq belgilangan maqsadlarga qaratish, ta'lim oluvchi bilan muntazam o'zaro aloqani o'rnatish, pedagogik texnologiyaning falsafiy asosi hisoblangan ta'lim oluvchining xatti-harakati orqali o'qitishdir. O'zaro aloqa pedagogik texnologiya asosini tashkil qilib, o'quv jarayonini to'liq qamrab olishi kerak. Pedagogik texnologiya atamasiga har bir didakt olim o'z nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda ta'rif bergan. Hali bu tushunchaga to'liq va yagona ta'rif qabul qilinmagan. Ushbu ta'riflar ichida eng maqsadga muvofiq'i YUNESKO tomonidan berilgan ta'rif sanaladi

2. Pedagogika texnologiya nazariyasining umumiy asoslari.

Pedagogik texnologiya – ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonining inson salohiyati va texnik resurslarni qo'llash, ularning o'zaro ta'sirini aniqlashga imkon beradigan tizimli metodlar majmuasidir. Texnologiya deganda, subyekt tomonidan obyektga ko'rsatilgan ta'sir natijasida subyektda sifat o'zgarishiga olib keluvchi jarayon tushuniladi. Texnologiya har doim zaruriy vosita va sharoitlardan foydalanib, obyektga yo'naltirilgan aniq maqsadli amallarni muayyan ketma-ketlikda bajarishni ko'zda tutadi (pedagog)ning o'qitish vositalari yordamida o'quvchi-talabalarga muayyan sharoitlarda ko'rsatgan tizimli ta'siri natijasida ularda jamiyat uchun zarur bo'lgan va oldindan belgilangan ijtimoiy sifatlarni jadal shakllantiruvchi ijtimoiy hodisa yoki boshqacha aytganda, o'qituvchi tomonidan o'qitish vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayoni deb ta'riflash mumkin. Professor N. Saidahmedovning fikricha, «Texnologiya shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonunlarini o'zida mujassamlashtirgan va yakuniy natijani ta'minlaydigan pedagogik faoliyatdir». Texnologiya tushunchasi regulativ (tartibga solib turuvchi) ta'sir etish kuchiga ega bo'lib, erkin ijod qilishga undaydi:

- samarador o'quv-bilish faoliyatining asoslarini topish;
 - uni ekstensiv (kuch, vaqt, resurs yo'qotishga olib keladigan samarasiz) asosdan ko'ra intensiv (jadal), mumkin qadar ilmiy asosda qurish;
 - talab etilgan natijalarni kafolatlaydigan fan va tajriba yutuqlaridan foydalanish;
 - o'qitish davomida to'zatishtirish ehtimolini loyihalash metodiga tayangan holda yo'qotish;
 - ta'lim jarayonini yuqori darajada axborotlashtirish va zaruriy harakatlarni algoritmlash;
 - texnik vositalarni yaratish, ulardan foydalanish metodikasini o'zlashtirish va boshqalar.
- Texnologiya murakkab jarayon sifatida qator o'qitish bosqichlaridan, o'z navbatida, bu bosqichlarning har biri o'ziga xos amallardan iborat bo'ladi. Amal – o'qituvchining sinfda mavzu bo'yicha o'quv elementlarini tushuntirish borasidagi bajargan ishlar yig'indisi bo'lib, o'qitish jarayonining shu

bosqichida tugallangan qismini tashkil etadi. Pedagogik texnologiya amaliyotga joriy etish mumkin bo'lgan ma'lum pedagogik tizimning loyihasi hisoblanadi. Pedagogik texnologiya: ta'lim texnologiyasi, yangi pedagogik tajriba, yangi pedagogik texnologiya, Pedagogik texnologiya, axborot texnologiyasi, yangi tajriba va ta'lim-tarbiya metodlari tushunchalarini qamrab oladi. Demak, pedagogik texnologiya didaktik vazifalarni samarali amalga oshirish, shu sohadagi maqsadga erishish yo'li bo'lib hisoblanadi.

3. "Ta'lim texnologiyasi" tushunchasi rivojlanish bosqichlari tarkibiy to'zilmasi.

Bugungi kunda mamlakatimizda mutaxassislarning ilmiy salohiyatini birlashtirishga imkoniyatlar yetarli darajada. Pedagogik texnologiya pedagogika fanining alohida tarmog'i sifatida yoki faqat ta'lim amaliyotini maqbullashtirishga yo'naltirilgan tizim, deb qarash mumkin emas. Pedagogik texnologiya bu sohadagi nazariy va amaliy izlanishlarni birlashtirish doirasidagi faoliyatni aks ettiradi. Avvalo, Pedagogik texnologiya nimani anglatadi?

1. Pedagogik texnologiya o'quv-tarbiya jarayoni uchun loyihalanadi va belgilangan maqsadni yechishga qaratiladi. Har bir jamiyat shaxsni shakllantirish maqsadini aniq belgilab beradi va shunga mos holda ma'lum bir pedagogik tizim mavjud bo'ladi. Bu tizimga uzluksiz ravishda ijtimoiy buyurtma o'z ta'sirini o'tkazadi va ta'lim-tarbiya maqsadini umumiy holda belgilab beradi. Maqsadi esa pedagogik tizimning qolgan elementlarini o'z navbatida yangilash zaruratini keltirib chiqaradi.

2. Bugungi kunda fan-texnikaning rivojlanishi bilan inson faoliyati nihoyatda kengayib, yangi texnologiyalar kirib kelmoqda. Sifat o'zgarishlari shundan dalolat beradiki, endilikda yangi metodikalarni talab etadigan va ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib borayotgan, unga o'zining ma'lum xususiyatlarini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli, audiovizualli, audial vositalar ham mavjud bo'lib, ular Pedagogik texnologiyalarni aniq voqelikka aylantirdi. Pedagogik texnologiya mohiyat-e'tibori jihatidan boshqa texnologiyalar bilan bir safda turadi, chunki ular ham boshqalari qatori o'z xususiy sohasiga, metodlari va vositalariga egadir. Biroq Pedagogik texnologiya inson ongi bilan bog'liq bilimlar sohasi sifatida murakkab va hammaga ham tushunarli bo'lmagan pedagogik jarayonni ifoda etishi bilan ishlab chiqarish va axborotli texnologiyalardan ajralib turadi. Uning o'ziga xos xususiyati – tarbiya komponentlarini mujassamlashtirganidir. Pedagogik texnologiya boshqa sohalaridagi texnologik jarayonlar bilan uzluksiz boyib boradi va an'anaviy o'quv jarayoniga, uning samarasini oshirishga ta'sir ko'rsatishning yangi imkoniyatlarini egallab oladi. O'quv-tarbiyaviy jarayonni texnologiyalashtirish tarixiy voqelik va jarayondir. Axborotlashtirish jarayondagi inqilobiy burilish va uning muhim bosqichidir. Oddiy til bilan aytganda ta'lim tizimida axborot texnologiyasi – «o'quvchi yoki talaba – kompyuter» o'rtasidagi muloqotdir. Axborotli texnologiya pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismi bo'lib, u ta'lim jarayonida texnik vositalarning mukammallashtirilgan zamonaviy turi sifatida qo'llana boshlandi. Axborot texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo'lgan. Hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatining o'ziga xos xususiyati shundaki, «sivilizatsiya tarixida birinchi marta bilimlarga erishish va ishlab chiqarishga sarflanadigan kuch energiya, xomashyo, materiallar va moddiy iste'mol buyumlariga sarflanadigan xarajatlardan ortiq bo'ldi, ya'ni axborot texnologiyalari barcha mavjud texnologiyalar, xususan, yangi texnologiyalar orasida yetakchi o'rin egallamoqda. Ta'lim-tarbiya jarayonida Pedagogik texnologiyalarni qo'llash avvalo, pedagogik munosabatlarni rivojlantirish va demokratlashtirishni talab etadi, chunki ularni amalga oshirmay turib qo'llangan har qanday pedagogik texnologiya kutilgan samarani bermaydi. Pedagogik munosabatlarni rivojlantirish va demokratlashtirish asosidagi pedagogik texnologiya avtoritar texnologiyaga qarama-qarshi bo'lib, pedagogik jarayonda hamkorlik, g'amxo'rlik, ta'lim oluvchilar shaxsini hurmat qilish va e'zozlash orqali shaxsning tahsil olishi, ijod bilan shug'ullanishi va o'zini o'zi rivojlantirishiga qulay ijtimoiy va psixologik muhit yaratadi. Mazkur jarayonda talaba o'z o'quv faoliyatining subyekti sanaladi va pedagog bilan hamkorlikda yagona ta'lim jarayonining subyekti - ta'lim-tarbiya vazifalarini hal etadi.

«Texnologiya» atamasi ishlab chiqarish doirasidan yuqori komponentli psixologo-pedagogik injeneriyali muxitga kiritilgan pedagogik muxitdan olingan.

Ta'limni texnologiyalashtirish – bu pedagogika fanining yo'nalishi xisoblanib, tadqiqot qiluvchi va qonuniyatlarni ochib beruvchi, ta'lim jarayoniga texnologik yondoshuv asosida ta'lim maqsadlariga samarali erishishning optimal yo'llari va vositalaridir.
--

Ta'lim texnologiyasi - pedagogik texnologiyaning ilmiy aspektini belgilash uchun ishlatiladi. Bu (fan predmeti), «texnik va inson resurslarini hamda ularning o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi hamkorligini xisobga olgan xolda dars berish va bilimlarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli usuli» xisoblanadi (YUNESKO).

O'qitish texnologiyasi -

- bu ta'lim, kommunikatsiya, axborot va boshqaruvning jamlangan va tartibga solingan optimal yo'llari va vositalaridir, bu ta'lim jarayonini o'zgaruvchan sharoitlarda, ajratilgan vaqt davomida samarali natijalarga kafolatli erishishni va aniq ta'lim jarayonlarini amalga oshirishni instrumental ta'minlovchisi xisoblanadi (PT jarayonli –bayonli aspekti);
- bu mavjud jarayondir, ta'lim jarayoni sub'ektlarining hamkorlikdagi yo'zaga kelgan tartibli xarakatidir (PT jarayonli xarakat aspekti).

Pedagogik texnologiya – bu ta'limni texnologiyalashtirish soxasida pedagogik xodisalar va jarayonlarda kullaniladigan tushuncha

«Pedagogik tizim», «ta'lim texnologiyasi» va «fan metodikasi» tushunchalari va ularning bir-biridan farqi

Pedagogik tizim – belgilangan sifatlariga ega shaxsni shakllantirishga qaratilgan, maqsadli va oldindan belgilangan pedagogik ta'sir ko'rsatish uchun zarur bo'lgan o'zaro bo'liq vositalar, usullar, jarayonlar birligidan iborat ma'lum bir butunlik (V.Bespalko).

Ta'limning predmet metodikasi – ta'lim tizimida kuyidagi predmetning ahamiyati va urni, uning vazifalari va ta'lim mazmunini aniqlab beradi. SHu predmet yuzasidan ta'lim usullari, shakllari va vositalaridan qanday foydalanish va boshqarilishiga izox keltiradi.

Tizimli turkum (kategoriya) kabi ta'lim texnologiyasi kuyidagilarni ifodalaydi:

(1) pedagogik tizimning tarkibiy kismlarini (komponentlarini), (2) ta'lim texnologiyasining tarkibiy kismlarini (elementlarini), uning protsessual kismini, (3) ta'lim metodikasining keyingi darajasini – maqsadga erishish uchun uslubiy (metodik) tizimni o'quv jarayoni qatnashchilarining xarakat izchilligiga aylantiradi.

Predmet metodikasidan o'qitish texnologiyasining farqi:

faqatgina «qanday o'rgatish?» savoliga javob bermay, balki u muxim kushimchalar kiladi - «samarali natija olish uchun qanday o'rgatish va qanday optimal o'quv jarayonini tashkillashtirish?»; aniq talablarga va taxminiy natijalarga emas balki aniq vazifalarga tayangan xolda aniq pedagogik g'oya asosida loyixalashtiriladi;

- natijalarni kayta ishlab chiqish bilan farq kiladi;
- bilim olishda, ta'lim beruvchiga yo'naltirilgan, darsning metodik ishlanmalaridan farqli o'laroq, shaxsiy faoliyatlarini xisobga olgan xolda yutuqlarni ta'minlaydi va ta'lim oluvchilarga yo'naltiradi.

Pedagog-texnologning uslubiyatchidan (metodistdan) farqi:

- *tajriba o'tkazmaydi*: u aniq belgilangan natijalar bilan ish olib boradi;
- ma'lum muddatda va talab bo'yicha ko'yilgan maqsadni amalga oshirishda shubxa tug'dirmaydigan, faqatgina *asoslangan ta'lim modeliga tayanadi*;
- ta'lim masadi ko'yilgandan so'ng, pedagogik vazifalar aniq belgilangandan so'ng, taxmin kilingan o'quv natijalari shakllangandan so'ng va ta'lim jarayonining ketishi bo'yicha ko'yilgan talablardan so'nggina xarakatni boshlashi mumkin.

Zamonaviy o'qitish texnologiyasida asoslangan ana'naviy ta'limning farqi

<i>An'anaviy ta'lim</i>	<i>Texnologik yondoshuv asosidagi ta'lim</i>
1. Konseptual asoslar	
(1) Pedagogikada majburlash, ta'lim oluvchiga nasixatguylik bilan yondashish, ustun usul (metod)ni reproduktivligi (esda qolgan narsani tiklashga oid), ta'lim berishni tashkillashtirishda kattiklik- ning avtoritarligi, ta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mustaqilligining sunishiga asoslanadi. (2) O'qitish urta bilimli o'quvchining imkoniyatlariga, bilimlarni o'zlashtirish va yo'zaga chiqarishiga yo'naltirilgan. (3) O'qish – eslab kolish funksiyasi, o'qitish esa – etakchi faoliyat. (4) Ta'lim paradigmasi: ta'lim beruvchi – darslik - ta'lim oluvchi. (5) Shaxsning xabardorligi uning madaniyati ustidan primatligi.	(1) Shaxsga yo'naltirilgan, ta'limga asoslangan. Ta'lim oluvchi shaxsning butunligi – ta'lim jarayonining markaziy shakli. Munosabatlarni insonparvarligi va demokratlashuvi, o'qishga majburlashdan voz kechish. (2) O'qitishga differensiyalashgan yondoshuv: ta'lim oluvchining umuman intellektual rivojlanish doirasini va uni, ushbu predmetni, mavzuni o'zlashtirishni, uning kobiliyatlarini va sifatlarini xisobga olish. (3) O'qish faoliyati – bilimlarni mustaqil egallash va ta'lim oluvchi tomonidan o'zlashtirilgan bilimlarni qo'llash: xususiyati bo'yicha muammoli-izlanuvchan, ijodiy. (4) Ta'limning yangi paradigmasi: ta'lim oluvchi – darslik – ta'lim beruvchi. (5) Ta'lim va tarbiyaning bir butunligi, shaxs madaniyatini rivojlantirishga yo'naltirish.
2. Ta'lim oluvchining tutgan yo'li va vazifasi (funksiyasi)	
(1) Ta'lim beruvchi ta'sirining tobe ob'ekti. (2) Bilim – birdan-bir maqsad (3) Xato - jazolanish.	(1) Ta'lim jarayonining teng xuquqli sub'ekti, mustaqil ravishda bilish faoliyatini olib boradi. (2) Bilim – shaxsiy muammolarni echish vositasi (3) Xato qilishga xaqqi bor – xatolarda.
3. Ta'lim beruvchining tutgan yo'li va vazifasi (funksiyasi)	
Yagona tashabbuskor shaxs, kitob bilan birga – bilimning asosiy va ayniksa kompetentli manbasi, bilish sub'ektini nazorat kiladi, boshqaruv organlarining ko'rsatmalarini bajaradi.	Tashkilotchi ta'lim oluvchilarning mustaqil, faol bilish faoliyatida tashkilotchi, ularning kompetentli maslaxatchisi va yordamchisidir. Faqatgina ta'lim oluvchilar bilim, malaka va kunikmalari nazoratini ta'minlab beribgina qolmay, balki kutilayotgan kamchiliklarga o'z vaqtida o'zgartirishlar kiritish maqsadida qay darajada o'rganganliklarini aniqlab beradi.
4. Ta'lim berish va o'qitish usullari	
Verbal bayoni orkali tayyor bilimlardan ma'lumotlar berish. Aloxidalikdan umumiylikka induktiv mantikka asoslangan xolda, mexaniq xotira	Muammoli vaziyatlarni ishlab chiqishga, faol bilim orrtirishga, ijodiy-tadkikot faoliyatlariga asoslangan, muammolarni izlashda va ularni echishga yo'naltirilgan, olgan bilimlarini amaliyotda qo'llashda ta'limning faol usullari.

bilan, reproduktiv (o'zgartirishsiz eslash) bayonda namuna bo'yicha o'qitish. Natijada ta'lim oluvchilarni sustlikka, sust nutq kobiliyatiga olib keladi.	
---	--

5. Ta'lim berish vositalari

Ta'lim beruvchining so'zi, kurgazmali va texnik vositalar. Murakkab (texnik til bilan) yozilgan o'quv kitoblar, shuning uchun ularni tushunish qiyin; asosan ular uy vazifalar uchun ishlatiladi.	Ta'limning ana'naviy vositalari bilan birgalikda – axborot texnologiyalari. O'quv materiallar ta'lim oluvchilar tomonidan asosan bilimlarni mustaqil izlashda foydalaniladi.
---	--

6. Ta'lim berish shakllari

Ommaviy ta'lim: ta'lim oluvchilar bir-birlari bilan muloqot qila olmaydilar, mustaqillikning yukligi.	Dialog, polilog, munozara, hamkorlik va o'zaro ta'limga asoslangan kollektiv va guruxlar shaklida faoliyat turlarini tashkillashtirish.
---	---

7. Boshqaruv yo'llari va vositalari

(1) Maqsadlashtirish: mezonlar bo'yicha belgilangan yakuniy o'quv natijalar kabi aniqlangan maqsad vazifalariga erishish uchun kafolatlangan natijani joriy qilish; mezonlari va olingan natijalarni o'lchash instrumentlari bor. (2) Faqatgina pedagogik faoliyatni aniqlashtirish, loyixalashtirish va rejalashtirishgina emas, balki o'quv faoliyatning tuzilishini va mazmunini ishlab chiqadi, ta'lim oluvchilarga mustaqil o'quv-bilish faoliyatini aniqlashda, rejalashtirishda va tashkillashtirishda yordam beradi. Ta'lim beruvchi ta'lim jarayonini ta'lim oluvchilar bilan o'quv dialog kabi kuradi; mustaqil fikr yuritish, mustaqil ta'lim olish kobiliyati, mustaqil aniqlash, mustaqil amalga oshirish va mustaqil ravishda prezintatsiya qilish motivatsiyalarini rivojlantirish uchun ularga sharoitlar yaratadi. (3) Faqatgina BMKni nazorat qilish emas, balki bilimlilik, rivojlanish, tarbiyaviylik monitoringi hamdir. (4) Ta'lim beruvchi umumiy natijaga baxo beradi va	(1) Maqsadlashtirish: yakuniy o'quv natijalarini tanqidiy-qayd (kriterial-fiksatsiya) qilinganligi kabi tashxislangan vazifalar maqsadiga kafolatli erishishni joriy etish; olingan natijalar sifatini o'lchashning me'zonlari va asbob anjomlar mavjud; (2) Nafaqat pedagogik faoliyatni tashxislaydilar, loyixalashtiradilar, rejalashtiradilar, balki o'quv faoliyatining tuzilishi va mazmunini ishlab chiqadilar, mustaqil o'quv-o'rganish, ni prognozlashda, rejalashtirishda va tashkillashtirishda ta'lim oluvchilarning tashabbuskorligini oshiradilar va qo'llab-quvvatlaydilar. Ta'lim beruvchi bilim berish jarayonini ta'lim oluvchilar bilan o'tadigan dialog sifatida to'zadi; ularga mustaqil bulish uchun motivatsiyani, o'z bilimini oishirish, o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini yaratish va o'z-o'zini chiqishlar bilan namoyish etishni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratib beradi. (3) Faqat BMKni nazorat qilish emas, ta'lim olish monitoringini, rivojlanishni, tarbiyani ham.
---	--

o'zining ta'lim oluvchilar bilan hamkorlikdagi ishini taxlil qiladi: rejalashtirilgan natijani nega bajarilmaganligi yoki yarmi bajarilganligi haqida ma'lumot.	(4)Ta'lim beruvchi umumiy natijalarni baxolaydi va ta'lim oluvchilar bilan birga kilgan mexnatini taxlili qiladi: nima uchun rejalashtirilgan natijaga erishilmagan yoki kisman erishilganligi haqidagi ma'lumotlar.
---	--

5. Zamonaviy ta'lim texnologiyasining konseptual asoslari

Konsepsiya – bu qarashlar tizimi, umumiy fikr yoki taxminlar, biron bir narsa to'g'risida tushuncha

UT aniq pedagogik fikrga kura ishlab chiqiladi, uning asosida:

- (1) muallifning ma'lum bir uslubiy, falsafiy tutgan yo'li (pozitsiyasi) yotadi;
- (2) pedagogik, psixologik, ijtimoiy fanlar va pedagogik amaliyot yutuqlari – konseptual asoslar yotadi.

Ko'pgina chet el davlatlariga o'xshab mamlakatimiz ta'lim tizimi falsafa, psixologiya va pedagogikaning gumanistik (insonparvarlik g'oyalari) yo'nalishi prinsiplari asosida ko'rilmogda. Pedagogikadaga bu yo'nalishning asosiy xususiyati ta'lim oluvchilarga shaxs sifatida aloxida e'tibor berish, ongli ravishda mustaqil tanqidiy fikrlashni rivojlantirish xisoblanadi, xar bir ta'lim oluvchining, ularning o'ziga xos xususiyatlari va imkoniyatlarini xisobga olgan xolda mustaqil faol bilish faoliyatlarining aniq yo'l-yo'riqlari belgilanadi. Jaxon pedagogikasi amaliyotida bu yondoshuv ta'lim oluvchilarning tayyor bilimlarni egallashlari va ularni eslashlariga asoslangan alternativ ana'aviylik sifatida ko'riladi.

Gumanistik (insonparvarlik) prinsiplar yo'nalishiga qaratilgan zamonaviy ta'lim texnologiyasi taxmin qiladi:

- (1) shaxsga yo'naltirilgan ta'lim,
- (2) tizimli yondoshuv,
- (3) faoliyatli yondoshuv,
- (4) diologli yondoshuv,
- (5) hamkorlikdagi ta'limni tashkillashtirish,
- (6) muammoli ta'lim,
- (7) axborotlarning yangicha yo'l va vositalarini qo'llashni c – ta'lim jarayonida yangi axborot texnologiyalarini qo'llash.

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA - barcha boshqariluvchi tashkiliy qismlar va ularning bog'liqligini taxlil qilish, tanlash, loyixalash va nazorat qilish yo'li bilan pedagogik samaradorlikni yuqori darajaga ko'tarish hamda bu borada tizimli yondashuvni joriy etishni ifodalaydi.

Pedagogik texnologiya (PT) -shunday bilimlar soxasiki, ular yordamida XXI asrda davlatimizda ta'lim soxasida tub burilishlar yo'z beradi, o'qituvchi, faoliyati yangilanadi, talaba-yoshlarda xurfikrlilik, bilimga chanqoqlik, Vatanga mexr-muxabbat, insonparvarlik tuyg'ulari tizimli ravishda shakllanadi. Ma'lumotlilik asosida yotuvchi bosh g'oya ham tabiat va inson o'zviyliyini anglab etadigan, avtoretar va soxta tafakkurlash usulidan voz kechgan sabr bardoshli, qanoatli, o'zgalar fikrini xurmatlaydigan, milliy madaniy va umuminsoniy kadriyatlar kabi shaxs sifatlarini shakllantirishni ko'zda tutgan insonparvarlik xisoblanadi. Bu masalaning echimi qaysi darajada ta'limni texnologiyalashtirish bilan bog'lik? Texnologiya tushunchasi texnikaviy taraqqiyot bilan bog'lik xolda fanga 1972 yilda kirib keldi va yunoncha ikki so'zdan-texnos (technt)- san'at, xunar va logos (logos) - fan, ta'limot so'zlaridan tashkil topib xunar fani ma'nosini anglatadi. Biroq bu ifoda zamonaviy texnologik jarayonini to'liq tavsiflab bera olmaydi. Texnologik jarayon xar doim zaruriy vositalar va sharoitlardan foydalangan xolda amallarni muayyan ketma-ketlikda bajarishni ko'zda tutadi. Yanada aniqroq aytadigan bo'lsak, texnologik jarayon bu mexnat qurollari bilan mexnat ob'ektlariga bosqichma bosqich ta'sir etish natijasida maxsulot yaratish borasidagi ishchining faoliyatidir. Yani: PT- bu o'qituvchi (tarbiyachi)ning o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchi (talaba)larga muayyan

sharoitda ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat maxsuli sifatida ulardan oldin belgilangan shaxs sifatlarini intensiv shakllantirish jarayonidir.

Xozirgi kundagi pedagogik nashirlarda (texnologiya) atamasini xilma xil talqin etilishi xolatini ko'rsatishimiz mumkin: o'qitish texnologiyasi, o'quv jarayoni texnologiyasi, ma'lumot texnologiyasi, tarbiyaviy texnologiyasi va x.k. O'qitish texnologiyasi PTga yaqin tushuncha bo'lsada aynan o'xshash ma'noni anglatadi, chunki u ma'lum predmet, mavzu va savollar doirasidagi aniq o'quv materiallarini o'zlashtirish yo'lini muayyan texnologiya atrofida ifoda etadi. U ko'proq xususiy metodika bilan bir jinslidir.

PT esa ma'lumot texnologiyasini joriy etish taktikasini ifodalaydi va "o'qituvchi-pedagogika jarayon o'qituvchi, (talaba)". Funktsional tizim qonuniyatlarga tegishli bilimlar asosida ko'riladi.

Ba'zan metodikani texnologiyadan ajrata olmaydigan, ular bir narsa deb e'tirof etadigan amaliyotchi o'qituvchilar uchray turadi.

Metodika-o'quv jarayonini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar majmuasidan iborat desak, PT- o'qituvchining kasbiy faoliyatini yakunlovchi va ta'limda yakuniy natijani kafolatlaydigan muolaja yig'indisidir. Ma'lum vaqt davomida PT- o'quv jarayonini texnik vositalari yordamida amalga oshirish deb qarab kelingan edi. 70-yillardan boshlab esa pedagogik adabiyotlarda bu tushunchaning mohiyati ancha keng talqin etila boshlanadi. Yaponiya olimi T.Sakomoto tomonidan "o'qitish texnologiyasi-bu o'qitishning muqobulligini ta'minlovchi yo'l yuriqlar tizimi bilan bog'liq bilimlar sohasi" deb izohlanadi. Rus olimi N.F.Talizin texnologiyasi "Belgilangan o'quv maqsadga erishishning oqilona usullarini aniqlashdan iborat" deb tushuntiriladi. I.YA.Lernerning fikricha PT-o'qituvchilar xarakterlarida aks etgan o'qitish natijalari orqali ishonchli anglab olinadigan va aniqlanadigan maqsadni ifodalashni taqozo etadi. Ko'rinib turibdiki, PT belgilangan boshlang'ich maqsad va mazmun asosida o'quv jarayonini loyixalash sifatida tashkil etilgan. Bu bir jihatdan tug'ri bo'lsa, chuqurroq tahlil etilsa, bir yoqlamalik aniqlanadi yoki bunday yondashuvda o'quvchi shaxs e'tibordan chetda qolmoqda. Bu xolatni yoki kamchilikni akademik V.P.Bespalko aniqladi va PT bu o'qituvchi, maxoratiga bog'lik bo'lmagan xolda pedagogik muvofaqiyatini kafolatlay oladigan o'quvchi shaxsni shakllantirish jarayonining loyixasidir deb ta'riflaydi. Bu ta'rif asosida quyidagi ilmiy tamoyillarni ko'rsatish mumkin:

PT o'quvchi (talaba)larda ma'lum ijtimoiy tajriba elementlarini shakllantirish uchun loyixalanadi;

Loyixalangan tayyor texnologiyani amalga oshirish fan u o'qituvchisidan katta maxorat talab etmaydi; Yakuniy natija, albatta, kafolatlanadi.

PT mohiyatini aniqlashga qaratilgan ta'riflarning xilma xilligi rivojlangan mamlakatlarda bu masalani u yoki bu darajada xal etilganligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan PTni amaliyotga joriy etishga bo'lgan urinishlar natijasini ifodalaydi.

PT tug'risidagi tushunchalarni rivojlanish tarixi nuqtai nazardan qaralgan, PT nazariyasi va amaliyotini bir biriga bog'lik bo'lmagan xolda talqin etilganligini ko'ramiz. Natijada o'qitish jarayonini takomillashtirishga yoki o'quvchilarning bilim faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan u yoki bu ilg'or metodikalar texnologiya darajasiga ko'tarila olmay asta sekinlik bilan o'z mavqegini yo'qotib pedagogik nazariyasidan uzoqlashib borgan. Masalan 60-yillarda katta shov-shuvga sabab bo'lgan "Dasturli ta'lim" yoki 70-80-yillardagi "shatalovchilik xarakati" kabilar.

Bugungi kunda mamlakatimizdagi pedagogik soha mutaxassislarining ilmiy salohiyati PT mohiyatini ochib berishga yetadi. PT ni pedagogik fanning alohida tarmog'i sifatida yoki faqat ta'lim amaliyotini maqbullashtirishga yo'naltirilgan ta'lim yo'nalishi deb qarash ham maqul emas. **PT bu soxadagi nazariy va amaliy izlanishlarni birlashtirish doirasidagi faoliyatini aks ettiradi.**

PTga "yangi" so'zini qo'shib qo'llanilishi-bu ta'lim- tarbiya jarayonini loyixalashga eskicha yondashish mumkin emasligini ko'rsatadi. Demak, savol tug'iladi "yangi PT" nimani anglatadi? Shaxsni shakllantirish maqsadini aniq belgilab oladi va shunga mos xolda ma'lum pedagogik tizim (maktab, kollej, oliy o'quv yurti) mavjud bo'ladi. Bu tizimga uzluksiz ravishda ijtimoiy buyurtma o'z ta'sirini va ta'lim - tarbiya maqsadini umumiy xolda belgilab beradi. "Maqsad" esa o'z navbatida pedagogik tizimning qolgan elementlarini yangilash zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi ta'lim-tarbiyaning maqsadini yangi yo'nalishga buradi: "o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xolos bo'lgan, rivojlangan demokratik

davlat darajasida yuksak ma'naviy va ahloqiy talabalarga javob beradigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash"- deb belgilanadi. Demak, ta'lim - tarbiyaning maqsadi butunlay yangilanadi, unga mos xolda mazmun ham, pedagogik jarayon ham yangilanish ro'y bermoqda, bunday yangi texnologiyalar kirib kelmoqda. Yangi metodikalarni talab etadigan va unga o'zining ma'lum xususiyatlarini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli poligrafik, audiovizual vositalar mavjudki, ular yangi PTni real voqelikka aylantiradi.

PT moxiyat jixatidan boshqa texnologiyalar bilan bir safda turadi, chunki ular ham boshqalar qatori o'z xususiy soxasiga, metodlariga va vositalariga ega, ma'lum "material" bilan ish ko'radi. Biroq, PT inson ongi bilan bilimlar soxasi sifatida murakkab va hammaga tushunarli bo'lmagan pedagogik jarayon ifoda etish bilan ishlab chiqarish, biologik, xatto axborotli tarbiya komponentlarini mujassamlantirgandir. PT boshqa soxalardagi texnologik jarayonlar bilan uzuliksiz boyib boradi va an'anaviy o'quv jarayoniga, uning samarasini oshirishga ta'sir ko'rsatishning yangi imkoniyatlarini egallab oladi. Afsuski, bu jarayon xozirgi ta'lim tizimida juda qiyin kuchyapti, xaqiqiy kompyuterli PT o'zining ilmiy ishlamasini kutyapdi: "Kompyuterlarning shu kundagi qo'llanishi - ekstensivlik xolos: an'anaviy o'quv kurslari shunchaki ekran monitoriga joylashtirilyapti". Shu erda PT va axborot texnologiyasi o'rtasida o'zaro munosabatni oydinlashtirish lozim bo'ladi. Keyingi vaqtlarda ba'zi bir olimlar (informatika soxasi vakillari) PT ni axborotlash- tirishga qo'shish yoki tenglashtirish (ba'zan ustun qo'yish)ni yoklamoqdalar. Bu urinishlar tug'ri yo'l emas. O'quv-tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish tarixiy (ayniqsa XX asr ikkinchi yarimidan boshlab) voqeylik va jarayondir. Axborotlashtirish bu jarayondagi inqilobiy "burilish" uning muxim bosqichdir. Sodda qilib aytilsa, ta'limda axborot texnologiyasi - bu "o'quvchi- kompyuter" o'rtasidagi muloqotdir.

Axborotli texnologiya PT ning tarkibiy qismi, texnik vositalarning mukammallashtirish zamonaviy tug'ri sifatida ta'lim jarayonida qo'llanila boshladi. Kelajakda iqtisodiy muammolar xal etilib o'quv yurtlarida dasturli "mashina" bilan yetarli darajada ta'minlanadi. Shunidagina axborotli texnologiya asosida o'quvchi (talaba) larning bilish faoliyati tashkil etish va boshqarish imkoniyatlari tug'iladi va u o'qituvchining yaqin ko'makdoshiga aylanadi yoki uning funksiyalarini to'lik bajaradi.

Ta'limni texnologiyalashtirish ob'ektiv jarayon ekanligini zamonaviyligi esa ilmiy-texnik taraqqiyot yo'nalishi bilan belgilanishi tan olingan xolda PT ning o'ziga xos tomonlari va yaqin kelajakda u bilan bog'lik vazifalarni ko'rsatib o'tamiz?

1) ko'p bosqichli ta'lim tizimida PT ning o'rnini asoslash zaruriy.

2) zamonaviy sanoat, tibbiy, iqtisodiyot, ekologiya kabi texnologiyalar bilan PTlarni muntazam ravishda yangilab borish va tabaqalashtirilgan yondashuv asosida ularni samaradorlik mezonlarini aniqlash;

3) istiqbolli o'qitish vositalarini yaratish va ularga tayangan xoda ilg'or PT larni loyixalash, amaliyotga joriy etish, ommalashtirish va aniqlash;

4) Tegishli boshqaruv organlari (ta'lim markazlari) tomonidan o'quv muassasalari faoliyatida yangi PT larni tadbqiq etish darajasini nazorat qilish va baxolash;

5) Pedagog- o'qituvchilarni ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari bo'yicha bilimlar tizimi bilan qurollantirishni uzuliksiz tashkil etish;

6) Bo'lajak pedagogik - o'qituvchilarga PT nazariyasi va amaliyoti bo'yicha maxsus kurs tashkil etilishi va o'qitish;

7) Ilg'or o'qituvchilar ish tajribalari va usullarini o'rganib borish, ularni yaratgan yangi metodikalari yangi pedagogik texnologiya darajasiga ko'tarish borasidagi ishlarni amalga oshirish;

8) O'qituvchi , faoliyati pedagogik texnologiya, konunlariga moslashtirish muammolari va boshqalar.

Pedagogik texnologiya yordamida ta'lim jarayonidagi xato, kamchiliklarni, mavjudligini oldini olish, maqsadni ko'ra olish, ta'lim jarayoni pedagogik texnologiya sifatida qarash, yangilikka, ijodga intilish.

Shunday qilib, pedagogik texnologiya-ta'lim-tarbiya jarayonini majmuyini amalga oshirish texnikasidir.

O'zbekistonda ta'lim samaradorligini oshirish va rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarni ahamiyati.

Pedagogika fani ta'lim jarayoning ikki tomonlama xususiyatiga ega ekanligi o'quvchi tomonidan bajariladigan o'quv faoliyati va o'qituvchining o'rgatuvchanlik faoliyati yigindisi didaktik jarayoni ekanligiga asoslanib berilgan.

So'ngi payitlarda pedagogik olimlar, amaliyotchilar ilmiy asoslangan ta'lim texnologiyalarini o'z faoliyatlarida keng qo'llashga intilmoqdalar. Ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish ilmiy muammo sifatida maxsus tadqiq etishni ko'zda tutadi, bunda eng avvalo quydagilarni aniqlash lozim:

- ta'lim texnologiyasi sifatida nimani anglatishi va uning to'zilmesi qanday tarkibiy qismlardan tashkil topgan;

-jarayon sifatida ta'lim texnologiyasining funksional tuzilishi nimalardan iborat;

-ta'lim texnologiyalari Kadrlar tayyorlash milliy dasturi maqsadlariga qanday darajada to'g'ri kelishi va uni qanday baxolash mumkinligi.

O'quv jarayonini texnologiyalashtirishda didaktik masalalarni belgilash qonuniyatlari.

Erkin shaxsni shakllantirish muammosi ta'lim muassasalarida o'quv- tarbiyaviy ishlarni pedagogik texnologiya "rels"iga o'tkazish taqazo etadi. Bu jarayon oson kechmaydi. Chunki: butun ixtiyoriy ko'rilayotgan va joriy etilayotgan o'qitish tizimini qat'iyon ilmiy asoslangan pedagogik tizimga aylantirish kerak. Aslida ham ijtimoiy tajriba elementlari-bilim, ijodiy faoliyat, ob'ektiv borliqqa munosabatlar - pedagogik jarayon maxsulidir va ma'lum pedagogik tizim doirasida shakllantiriladi. Pedagogik texnologiya esa amaliyotga joriy etilayotgan pedagogik tizim loyixasidir. Unda pedagogik tizim nima? Uning tarkibi qanday? Bu savollarga mavjud pedagogik nashrlardan topish mumkin.

N.V.Ko'zmina pedagogik tizim o'zida ta'lim va tarbiya maqsadida bo'ysindirilgan o'zaro bog'lik tarkibli elementlardan tashkil topishini uqtiradilar: pedagogik maqsad; o'quv va ilmiy axborot; pedagogik aloqa vositalari: o'quvchilar va pedagogik. V.P.Bespalkoning ta'rifiga kura "Pedagogik" tizim ma'lum shaxs sifatlarini shakllantirishga tartibli, aniq maqsadni ko'zlab va oldindan o'ylab pedagogik ta'sir etishini vujudga keltirish uchun zarur bulgan o'zaro bog'lik vositalar, usullar va jarayonlar yigindisidir. Xar jamiyatda shu jamiyat mafkurasiga xos shaxsni shakllantirish maqsadi va unga mos pedagogik tizim mavjud bo'ladi. Agar maqsad o'zgarsa tizim ham o'zgaradi.

O'zbekistonda kadrlar tayyorlash milliy dasturi jamiyat, davlat va oila oldida o'z javobgarligini xis etadigan fuqarolarni tarbiyalashni bosh maqsad qilib qo'ygan. Demak, Milliy dastur ta'lim va tarbiya sohasidagi davlat buyurtmasi xisoblanib milliy mafkuraning tarkibiy qismini tashkil etadi. Faqat ijtimoiy (davlat) buyurtmasigina belgilab beradi yoki oliy (o'rta, o'rta maxsus, kasb-xunar) ta'lim uchun pedagogik tizimining mavjudlik shartlarini kafolatlaydi.

Quyidagi barcha ta'lim tizimlari uchun umumiy bo'lgan pedagogik tizim loyixasi keltirilgan. Professor N.Saydaxmedovning tadqiqot etishicha xar qanday pedagogik tizim o'zaro bog'lik bo'lgan quyidagi invariantiv elementlardan tashkil topadi: 1- o'quvchilar; 2-ta'lim maqsadlari, 3-ta'lim mazmuni,

4- didaktika jarayonlar, 5- tashkiliy shakllar 6-pedagogik yoki o'qitishning texnik vositalari (UTV).

Yuqoridagi shakldan 2 ta tushunchani izoxlash muki: didaktik masalalar va ularni amalga oshirishning pedagogik tizim doirasida inson faoliyatining muxim soxasi sifatida aniq maqsad va unga erishish uchun shart - sharoitlar hamda bu faoliyat uchun axborotlar bo'lishi kerak.

3.Didaktik masalalarni xal etish maqsadi shaxsning ma'lum sifatlarini shakllantirish zarur bo'lsa, shart sharoitlar-o'quvchi (talaba) larning boshlang'ich sifat ko'rsatkichlari, axborot esa o'quv predmetining mazmuni yoki tarbiyaviy ta'siridir.

Xar bir didaktik masala pedagogik tizimda o'ziga mos keladigan PT elementlari bilan xal qilinadi, ular didaktiv jarayon, o'qitishning tashkiliy shakllari hamda pedagog yoki o'qitishning texnik vositalari (UTV). Yuqorida shakl ijtimoiy buyurtma yo'nalishi didaktiv masalalarga qaratilgan va bu bejiz emas, chunki ta'lim xar doim jamiyat talablarini qondirishga xizmat qiladi va u ongli ravishda yoki induktiv tarzda tez, balki sekinlik bilan bu talablarga mos xolda to'zilib boradi. XXI asr busag'asida ta'lim taraqqiyotining xarakatlantiruvchi kuchi, xaqqoniy dvigateli- bu o'zida didaktiv masalalar va PT ni mujassamlashtirilgan pedagogik tizim xisoblanadi. PT ning muvaffaqiyatli loyixalanishi va yakuniy natijaning kafolatlanishi o'qituvchi, ning didaktik masalalar moxiyatini anglab etish darajasiga va darsda ularni tug'ri belgilab olishga bog'liqdir. Bu vazifa xozirga kadar

o'qituvchi, lar tomonidan anglashilmay kelinyapti, kator xollarda esa ular metodikani texnologiyadan farqlay olmayaptilar.

Shu boisdan quyida PT ning loyixalanishi uchun zaruriy shartlardan biri didaktik masalalar tugrisida fikr yuritiladi. Chunki xar bir o'qituvchi, pedagogik faoliyatga kirishishidan oldin xal etilishi lozim bo'lgan pedagogik masalalarni yetarlicha aniq tasavvur etishi va ifodalanishi, ayni paytda o'z o'quvchilariga ham tushuntira olishi kerak.

Shuni taqidlash joizki, ko'rsatilgan pedagogik tuzilmaning biror elementi ham mavjud bo'lmasa, unda pedagogik jarayonning o'zi kechmaydi yoki ko'zlangan natijani to'lik bera olmaydi. Xar qanday xolda ham bunday pedagogik jarayondan ijobiy natija olish tasodifiy xarakterga ega bo'ladi.

Ta'lim texnologiyasi haqida gap ketganda daxldor quydagi xodisalarni bir-biridan farqlashga extiyoj tug'iladi: ta'lim didaktik loyixalash (1), loyixani amalga oshirish (2) ta'limning joriy va oraliq natijasiga ko'ra didaktik loyixasiga to'zatisht, o'zgartirishlar kiritish (3), ta'limni takrorlash (4), yakuniy nazorat. Bu xodisalarni 1 va 2-si an'anaviy ta'lim tajribasida ham uchraydi. Ta'lim texnologiyasining an'anaviy ta'lim tizimidan farqi shundaki, ta'lim natijasi va uning etalon darajasida bo'lishi doimo o'qituvchi, hamda o'quvchining diqqat markazida turadi: o'qituvchi, ta'lim natijasini tez-tez tekshirib bolalarni o'zlari erishgan yutuklaridan ogox kilib turadi; o'quvchilar esa o'z yutuk va kamchiliklarini anglab, birinchisini yana ko'paytirishga, ikkinchisini bartaraf etishga intiladi.

O'quv materiallarining mazmunini o'rgatishda ko'zda tutilgan maqsadi, o'qituvchi, va o'quvchilar maqsadi, maqsadlarni amalga oshirish va xisobga olish varaqalari, berilgan uy ishlar mikdori, mavzulari bo'yicha utkaziladigan test savollari, reyting nazorat boskichlari, etalon darajasida o'zlashtirish usuli oldindan belgilab kuyiladi. Bu ishlarning barchasini ongda ta'lim modelini yaratishga olib keladi.

Ta'limning xarakatchan modelini ongda yara-tish ta'lim texnologiyasining asosiy talablaridan biri bo'lib, bu sanatni egallagan o'qituvchi, ta'limning borishiga zudlik bilan o'zgartirish, kushimcha to'zatishtlar kirita oladi. (1), u ta'limni kurish, yana takroriy kurish, zarur bo'lsa yana bir bor kurishni osonlik bilan amalga oshiradi (2), o'quvchilarni xar bir mavzuni tulik o'zlashtirishga etaklaydi (3), ta'lim mazmunini etalon darajasida va etalon darajasidan past o'zlashtirgan o'quvchilarni guruxlarga ajrata oladi (4), xar bir guruxga mos keladigan ish uslubini zudlik bilan tanlay oladi (5), o'quvchilarning kobiliyati, extiyoj va kizikishlariga mos keladigan vositalar tizimini, muammolarini ishlab chiqadi (6), sust o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan kushimcha mashg'ulot, kushimcha topshiriklarni bajarish uchun shart- sharoit tayyorlaydi (7).

"Pedagogik texnologiya" doirasida ta'limning tashkiliy-uslubiy jixatidan ilgari ko'yilgan ta'lim maqsadalariga turli uslubiy majmualar yordamida erishish mumkin. Agar texnologik tizimlarda asosiy e'tibor masala va nazorat sxemalarini kurishga karatilgan bo'lsa, uslublar majmuasini tanlash asosan empirik asosda amalga oshiriladi.

Talabalar bilimni mustaxkamlash uchun savollar:

1. Ta'lim texnologiyasining asosiy tushunchalari?
2. Ishlab chiqarish texnologiyasining mazmuni va mohiyati?
3. Pedagogik texnologiyaning tuzilishi va mohiyati?
4. Ishlab chiqarish texnologiyasi bilan pedagogik (ta'lim) texnologiyasini qiyosiy tahlilini ayting?
5. Ta'lim texnologiyasi bilan o'qitish metodikasining qiyosiy tahlilini ayting?

Foydaaniladigan adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. CHo'lpon -T: 2003 y
2. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie texnologii i pedagogicheskoe mastersvo. Uchebnoe posobie. CHulpon -T: 2005 y
3. K.I. Axmetova, D.M. Fayzullaeva, D.P.Xoshimova «Oliy o'quv yurtida innovation ta'lim texnologiyasini loyixalashtirish, rejalashtirish va uni amalga oshirish» mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi: Uslubiy qo'llanma /<Iqtisodiy ta'limda o'qitish

texnologiyasi» seriyasidan. -T.: TDIU, 2010. 80 b.

4. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: 2010.

2-Mavzu: Maqsadni belgilash. Uch darajali testlar asosida o'quv natijalariga erishish darajasini baholash.

Reja:

1. Maqsadni belgilash.
2. Maqsad, maqsadni belgilash, natija tushunchalariga ta'rif berish.
3. O'zlashtirish darajasiga asoslanib maqsadni va natijalarni belgilash. .
4. Uch darajali test topshiriqlarini ishlab chiqish.
5. Uch darajali testlar asosida o'quv natijasiga erishish darajasini baholash.

Tayanch so'z va iboralar: test maqsadi, produktiv test turi, izlanuvchan – ijodiy test, yopiq testlar, ochiq testlar, munosiblikni tanlashga qaratilgan testlar, izchillikni o'rnatishga bag'ishlangan test. ...

Maqsadni belgilash – texnologiyalashtirishning asosiy omili hisoblanib, pedagogik texnologiyani loyihalashtirish, o'quv jarayonini to'zish hamda tashkillashtirish shundan boshlanadi.

Maqsad -faoliyat natijasini nihoyatda oldindan bilish. Modomiki, o'qitish maqsadlari turli darajalarda o'qitish natijalari belgilanishi va tavsiflanishi lozim.

Maqsad–ko'zlanayotgan natija modeli ko'rinishidagi muhim yo'nalishning mahsuli.

Maqsad -faoliyat natijasini nihoyatda oldindan bilish.

Bu esa, ta'lim sub'ektlarining faoliyat yakunida egallashlari ko'zlanayotgan narsadir.

Natija - (1) o'quv faoliyatida olingan natija ta'lim oluvchining rivojlanishida oldinga siljish bo'lib, bu uning u yoki bu faoliyatida o'z aksini topadi; (2) o'quv jarayonining samarali borishini namoyon qilib, maqsadga erishilganlik darajasini xususiyatlaydi: ta'lim berish va ta'lim olish jarayoni natija maqsadga mos kelgandagina tugaydi.

Bilimlarni o'zlashtirish va o'quv faoliyati yo'llariga darajali yondashuv asosida ta'lim maqsadlarini belgilash

O'quvchilar tomonidan	Ularga erishishning maqsad va natijalarini ifodalanishi
I. Bilishlikka oid (tanish bo'yicha harakatlanishi)	Ta'lim maqsadi: ...to'g'risida tushunchalarni shakllantirish. Natijalar: • (ma'lum, tanish narsani o'zgartirishsiz, umumiy taxminlarni) tushuntiradi, aytadi, sanab o'tadi; • (o'z so'zlarida) qaytarib beradi; • tashqi belgi va xususiyatlari bo'yicha biladi, taniydi; (so'zma-so'z) yozadi. Baholash mezon: axborotni xatosiz qaytatakrorlaydi.
II. Algoritmli (namuna, o'xshashlik bo'yicha harakatlanish)	Ta'lim maqsadi: ...to'g'risida bilimlarni shakllantirish, nazariy bilimni o'xshashlik bo'yicha qo'llash, harakatlarni algortim bo'yicha bajarish ko'nikmalarini shakllantirish, (rivojlantirish, mustahkamlash). Natijalar: • asosiy fikrni ajratadi; • baho beradi, yakun yasaydi, isbotlaydi, tasniflaydi; • tushuntiradi, asoslaydi, umumlashtiradi, ishonchli dalillar keltiradi, taqqoslaydi, xulosalar chiqaradi; • mustaqil vazifalarni echadi;

III. Evristikli (harakatlarni tanlash)	• tanish sharoitlarda (namuna) tayyor ketma-ketlik bo'yicha harakatlarni bajaradi: o'lchashlarni o'tkazadi, sinaydi; tekshiradi, (tizimlarni, jihoz va boshqalarni) tashxis qiladi; echadi, yig'adi; • texnik topshiriq, chizmalarni o'qiydi; ishlab chiqarish ishlarini bajaradi, (jihozlarni) ishlatadi va boshqalar; • referat tayyorlaydi, to'zadi va grafik, sxema, jadvallarni o'qiydi. <i>Baholash mezonlari:</i> harakatlarni asos bilan namunali o'rgangani bo'yicha o'qituvchi rahbarligi ostida bajaradi. Ta'lim maqsadi: ... shaxsiy faoliyat tartibini tashkil etish va shu bo'yicha mustaqil ijodiy izlanishni olib borish va bilimlarni izlab topish, ularni yangi holatlarda qo'llash ko'nikma va malakalarini shakllantirish Natijalar: • shaxsiy faoliyatini rejalashtiradi va tashkillashtiradi; • kerakli axborotni topadi, tanlaydi, qo'llaydi va yangidan hosil qiladi; • yasaydi, murakkablashtiradi, soddalashtiradi; sinaydi; • bilim va ko'nikmalarni yangi holatlarda tanish va nostandart topshiriqlarni, muammoli holatlarni yechish uchun qo'llaydi; • (jihoz va boshqalarni) ishlatish bo'yicha tayyorlov qo'llanmasini o'qiydi va sharhlaydi, tushuntirish olib boradi. Chizma va jadvallarni; (kompyuter va boshqalarni) tizimdagi to'liqsiz tashkil etuvchilarni to'ldiradi va almashtiradi; • nosozliklarni mantiqan izlanishini o'tkazadi, kerak bo'lsa ta'mirlaydi, tiklaydi, almashtiradi, sozlaydi, ya'ni modifikatsiyalaydi (turlanishi, ko'rinishi, shakllanishi, o'zgarishi). Baholash mezonlari: yangi holatda faoliyat yuritish qobiliyatini ko'rsatadi, yangidan hosil bo'lgan bilimlari asosida harakatlarni bajaradi, shaxsiy faoliyatini mustaqil to'zadi. Ta'lim maqsadi: ... muammoni mustaqil ajratish va yechish qobiliyati, izlanuvchanlik faoliyatiga tayyorgarlik, notanish holatlarda harakat qilish qobiliyatini shakllantirish (rivojlantirish)
IV. Ijodkorlikka oid (harakatlarni izlash)	Natijalar: • muammoni mustaqil ajratadi va uni hal etish yo'lini topadi; • tadqiqot ob'ekti va predmetini topadi, tadqiqot farazi va vazifalarini ilgari suradi, tajriba o'tkazish rejasini to'zadi, tajriba o'tkazadi, tajriba natijalari asosida farazni tekshiradi, tajribadan olinganlarni qo'llash chegarasini aniqlaydi Baholash mezonlari: tadqiqotchilik turdagi maqsadlar faoliyatini amalga oshiradi, tizimli yondoshish yo'llariga ega, tahlil qilish malaka va ko'nikmalarni namoyish etadi.

O'quvchilarning o'quv yutuqlari nazoratiga kirish

Bilimni tekshirish va baholash – ta'lim jarayonining tarkibiy qismi bo'lib, u talabalaraning o'quv faoliyatini darsda, uyda og'zaki, yozma va amaliy topshiriqlar yordamida tizimli nazorat yo'li orqali amalga oshiriladi. O'qituvchini talabalar bilimini shundaygina ro'yxatlashi emas, balki har bir talabani erishgan yutuqlarini tahlili asosida butun o'quv-tarbiya jarayoniga **o'zgartirish kiritishi**, ma'muriyatni va ota-onalarni muvaffaqiyat va kamchiliklar to'g'risida axborot berish imkoniga ega bo'ladi.

Ta'lim natijalarini tekshirish va baholashning shakli hamda usullari

O'quv jarayonida tekshirish va baholash joyidan, topshiriq hajmi, tekshirishga ajratilgan vaqtga va talabalar sonidan qat'iy nazar quyidagi tekshirish turlarini ajratadilar, ya'ni: **joriy, oraliq, yakuniy nazorat.**

Tekshiriladigan savollarning soni va xususiyati bo'yicha tekshiruv *individual, ommaviy va kombinatsiyalashgan* bo'ladi. (masalan, bir talabani og'zaki javob berishi, boshqalarni yozma javob berishi va boshq.)

O'quv amaliyotida nazoratning *og'zaki* va *yozma* turlaridan foydalaniladi.

Nazorat – doimiy tekshirish yoki nazorat maqsadidagi tekshiruv.

Joriy nazorat – o'qituvchi tomonidan har kungi ishda, asosan darsda jarayonida amalga oshiriladi.

Oraliq nazorat – dastur mavzusi, bo'limlari o'zlashtirilgandan so'ng amalga oshiriladi.

Yakuniy nazorat – o'quv yili yarmida yoki yil oxirida amalga oshiriladi.

Og'zaki nazorat – nazoratning eng o'zgaruvchan usuli bo'lib, o'qitishning barcha bosqichlarida qo'llaniladi va talabalar bilan aloqani onson ushlab turishga, ularning fikr va harakatlarini ko'zlashga, javoblarini to'g'rilashga yordam beradi.

Yozma nazorat (*diktant, bayon yozish, savollarga yozma javob berish va yozma nazorat ishlari*) – vaqt bo'yicha tejamli bo'lib, butun guruhni va har bir talabani ta'lim olishga tayyorligini bir vaqtda aniqlash imkonini berib, topshiriqni individual bajarish xususiyati bilan ajralib turadi, biroq topshiriqni tekshirishga ko'p vaqtni talab qiladi.

Nazorat turi va vositani tanlash o'qitish maqsadi va talabani individual xususiyatidan, o'qitish sharoitidan kelib chiqib tanlanadi. Nazorat vositalariga kiruvchi test nazoratini ko'rib chiqamiz. Test to'zish o'qitish natijalarini ifodalash bilan o'zaro bog'liqlikda olib boriladi. Test topshiriqlar soni unga ajratilgan nazorat turi va vaqtga bog'liq bo'ladi.

TASHXISLANUVCHI MAQSAD.

Nima uchun “aniq urgatilmagan maqsad” deyap- miz? Chunki ta'lim maqsadini predmet yoki mavzular bo'yicha aniq o'rnatish uchun u **tashxislanuvchan** xolda bo'lishi kerak. Tashxislanuvchan deganda o'quvchilarda shakllanayotgan ma'lum sifat yoki xususiyatlarni ulchash va baxolash tushuniladi. Maqsad tashxislanuvchan tarzda urnatilishi mumkin, agar:

- shakllanayotgan bilim, kunikma va shaxs sifatleri etarli darajada aniq va ravshan ifoda etilishi va tavsiflanishi kerakki, natijada ularni boshqa xar qanday ijtimoiy tajriba elementlaridan xatosiz farqlash mumkin bo'lsa (If);

- tashxislanayotgan shaxs sifatlarining shakllanganlik darajasini aniqlab oladigan usul, “**qurol**” mavjud bo'lsa va o'lchash amalga oshirilsa (Ush).

- ulchash natijalariga tayana oladigan sifat-larni baxolash mezoni mavjud bo'lsa (Bm).

Shunday qilib, tashxislanuvchanlikning ramziy formulasini quyidagicha yozish mumkin:

$$Tsh=If+Ush+Bm$$

Oliy va o'rta maktablar rivojining xozirgi bosqichida yuqorida qayd etilgan talablarni muayyan pedagogik tizimning umumiy (asosiy) maqsadlari ham, aloxida o'quv predmetlarini o'rganishning xususiy maqsadlari ham qanoatlantirmaydi.

Xar bir darsda ta'lim maqsadining aniq o'rnatilishi o'qitish texnologiyasini loyixalashda muxim shartlardan biri sanaladi.

Savol tug'ilishi tabiiy: fan mavzulari bo'yicha o'qitishning tashxislanuvchan maqsadi qanday o'rnatiladi? Darxaqiqat, xar qanday fan o'zining paydo bo'lgan vaqtlardan boshlab katta bilim (axborot) lar xajmini to'plagan va u yuqori tezlikda boyitib borayapti. Fan fidoiylarining ma'lumotiga ko'ra, jaxonda axborotlar bir soatda 200 mln so'z tezlik bilan oshib borayapti yoki bu 5000 saxifaga teng bosma matn degan so'z. Inson esa bu vaqt oraligida yarim varaq yangi ilmiy matnni o'zlashtirishga qodir ekan. Axborotlarning bunday oqimida o'quvchi (talaba)ning “g'ark” bo'lib, ketmasligi uchun o'qituvchi, nima qilishi kerak? Javob tayyor: o'qitish uchun faqat zaruriy axborotlarnigina tanlab olish va o'quvchining o'zlashtirish qobiliyatiga mos xolda ular xajmini miqdoriy o'lchamga keltirish zarur.

O'QUV ELEMENTI.

Bu masalani amalda bajarish uchun “o'quv elementi” (UE) tushunchasi mavjud. O'quv elementi deganda o'rganish, maqsadida tanlangan barcha fan ob'ektlari (FO) tushuniladi. Tabiiyki, UE uchun soni FO sonidan kichiq bo'ladi. UE ni tanlab olishi uchun tayyorlanayotgan bo'lajak mutaxassis shaxsiga yaqin 3-5 yil ichida qo'yiladigan talablarni tasavvur qila olish va zaruriy bilim va ko'nikmalar tarkibini aniq ifodalashi kerak.

UE soni va tarkibini saralashni ikki usuli mavjud. Birinchisi - ekspert usuli, maxoratli va tajribali metodistlar (o'qituvchilar) o'z ish uslubiga tayangan xolda vazifani uncha murakkab bo'lmagan metodika yordamida xal etishadi. Ikkinchisi- tajriba sinov usuli bo'lib, o'quv yurti bitiruvchisining faoliyati taxlil qilinadi va shu asosda ma'lum fan ob'ektlari tug'risida kerakli ma'lumotlar ajratib olinadi. Xar ikki usul ham amaliyotda kullanilib bir-birini to'ldiradi va boyitadi. O'quv materialini saralash imtixosi predmet dasturi uchun UE yigindisini tuplash xisoblanadi va u ro'yxat kurinishda beriladi.

Misol tarikasida texnika o'quv yurtlarida ukitiladigan mexanizm va mashinalar nazariyasi fanidan “Mexanizmlar tasnifi” mavzusi bo'yicha UEni tulikligiga da'vogarlik kilmagan xolda keltiramiz:

1. Richagli mexanizmlar.
2. Kulochokli mexanizmlar.
3. Aylanma xarakatni o'zatuvcchi kattik zvenoli mexanizmlar.
4. Epichilik mexanizmlar.
5. Universal sharnir.
6. Egiluvchan evenoli mexanizmlar.
7. Pnevmatik mexanizmlar.
8. Gidravlik mexanizmlar.
9. Elektrik mexanizmlar.

Demak, mavzu bo'yicha UE ni bo'lajak muxandislar kaysi maqsadini aniqlashga karatilgani yana bir kursatkich predmetni o'rganish, ilmiyligi yoki fan taraqqiyotining *abstraksiya pogonalari (AP)* kiritiladi.

ABSTRAKSIYA POG'ONALARI.

Xar qanday fan o'ziga tegishli narsa va xodisalarni bosqichma-bosqich , urgangan xolda rivojlanib boradi. Rivojlanishning uzluksiz jarayoni turli fanlarda turlicha, xatto bir fan bulimlari urtasida ham notekis kechadi. SHu boisdan fanning rivojlanish darajasini aniqlash hamda o'quv mavzulari bo'yicha maqsadni aniq belgilash uchun abstraksiya pogonalari va unga mos UEni bayon qilish usullari mavjud.

Birinci abstraksiya pogonada (fenomenologik- =1) narsa va xodisalarning bayonini tavsiflash cheklangan, ob'ektlarning ma'lum tartibli ro'yxati keltirilgan bo'lad, i, ularning xususiyat va sifatлари kayd etiladi. UE oddiy, odatdagi tilda tushutiriladi.

Ikkinchi abstraksiya pogonada (analitik-sintetik- =2) fan uchun xususiy bulgan tushuncha va atamalar, konuniyatlar UE ning asosiy tarkibini tashkil etadi. Jarayonlarning kechishi va rivojlanishi yo'nalishlarini bashoratlashga imkoniyatlar tugiladi. UE fan tilida bayon etiladi.

Uchinchi abstraksiya pogonada (prognostik - =3) fanga tegishli ma'lum xodisalarni ularning sonli nazariyalari asosida tushuntiriladi, asosiy jarayonlarni modellashtirish konun va xususiyatlarini analitik tasavurlash amalga oshiriladi. Xodisa va jarayonlarning kechish muddati va sonini oldindan oshiriladi. Xodisa va jarayonlarning kechish muddati va sonini oldindan aytib berish imkoniyatlari mavjud bo'lad, i. Rivojlangan fan tili vujudga kelgan bo'lib, , UE bayoni fanlararo boglanishlar asosida olib boriladi. Fan asta-sekinlik bilan o'zining yangi rivojlanish boskichiga uta boradi.

To'rtinchi abstraksiya pogona (aksiomatik - = 4) narsa va xodisalarni tushuntirish materiallarining keng qamrovligi, xodisalar moxiyatiga chuqur kirib borish bilan tavsiyalashning yuqori darajali umumlashmasidan foydalangan xolda oshirish bilan belgilanadi. Fanning predmetlararo tili (kibernetika, informatika va boshqa) mavjud bo'lib, ular yordamida ilmiy bilimlarning amaliy yo'nalishlari qaytadan ilmiy asoslanadi.

O'ZLASHTIRISH DARAJALARI.

Yuqorida UE ni tushuntirish darajalari tug'risida fikr yuritildi. O'z navbatida o'quvchi (talaba) lar UE ni qaysi darajada o'zlashtirishlari yoki qanday maxorat bilan bajarilishi kerak? Bu savolga psixologlar tomonidan yaratilgan faoliyat nazariyasi javob beradi. Faoliyat nazariyasi zahirida yotuvchi pastulat shundan iborat-ki, xar qanday faoliyat inson tomonidan oldin o'zlashtirib olingan axborotlar yordamida amalga oshiriladi. Axborotlardan foydalanish xarakteriga karab faoliyatning ikki ko'rinishini farqlash mumkin. **Nomaxsuldor va maxsuldor.** Ularning bir-biridan farqi shundaki, nomaxsuldor faoliyatida inson o'ziga ma'lum bulgan xarakat (algoritm) koidalaridan foydalanadi va bu jarayonda xech qanday yangi axborotlar yuzaga chiqmaydi. U faqat oldin o'zlashtirgan usullarni kaytadan ishlab chiqadi. Maxsuldor faoliyatini bajarishda inson doimo yangilikka duch keladi yoki yangi axborotlar (yangi ob'ektlar, xodisalar, jarayonlar, faoliyatlar, metodlari) vujudga keladi. Xar ikki faoliyat turi ham mustaqil ravishda yoki tashkaridan ko'rsatilgan ta'sir yordamida bajariladi. Misol uchun, nomaxsuldor faoliyati ko'rsatma (yuriknoma, lugat, ustoz) orkali yoki xarakatlarini bajarish qoidalari tugrisida boshqa bir axborot manbalari asosida, ya'ni ko'rsatmasi, mustaqil ravishda bajariladi. Maxsuldor faoliyat ham ma'lum metodik ko'rsatmalar ostida bajarilishi mumkin, biroq bu erda xarakatlar ketma-ketligi, tartib qoidalari ayni vaziyatda yangilangan yoki xech kimga ma'lum bo'lmagan usullar vositasida amalga oshadi. Demak, bu erdan ham ikki faoliyati darajasini ko'zatish mumkin: **evrestik va ijodiy.**

Yuqorida bayon kilingan fikirlarni xisobga olgan xolda o'quvchi (talaba) ning o'quv materiallarini o'zlashtirish faoliyati xar qanday masalalarni echa oladigan kuyidagi turt darajadan iboart bo'lishi mumkin: ($\alpha = I - IV$)

I daraja: tanki ta'sirlaridagi xarakat. Bu faoliyatning shartli ravishda TANISHUV deb nomlaymiz. (α_1)

II daraja: xotira asosidagi xarakat. Bu faoliyatning ALGORITIM darajasi deb nomlaymiz. (α_2)

III darja: nostandart vaziyatlardagi maxsuldor xarakat. Bu faoliyatning EVRESTIK darjasi deb nomlaymiz. (α_3)

IV daraja: faoliyatning yangi kirralarini tadmik kiluvchi maxsuldor xarakat. Bu faoliyatning IJODIY darajasi deb nomlaymiz. (α_4)

Shunday qilib, bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish sifati bo'yicha ta'lim maqsadlarining tashxislanuvchanligi o'zlashtirishning zaruriy darajalarini aniqlashtirishni talab etar ekan. Endi quydagi savollarni o'rta tashlaymiz: muxandis yuqorida qayd qilingan UE ni qaysi darajada o'zlashtirishi kerak? Bu savolga javob bir xil bo'lishi mushkul. Ba'zi bir UE chuqurroq, boshqalari esa past darajada egallanishi mumkin. Bu nima bilan asoslanadi? Albatta, birinchi navbatda talabani bo'lajak faoliyatiga va mutaxassislik maxoratiga qo'yilgan talablar e'tiborga olinadi. Agar talaba "qishlok xujalik mashinalari" mutaxassisligida ta'lim olayotgan bo'lsa, shu soxadagi texnikalardan eng ko'p uchraydigan mexanizmlarni (1-6), agar kelajakda aviatsiya mutaxassisligi bo'yicha bo'lsa, samolyotsozlikda ko'p qo'llanadigan mexanizmlarni (7-9) chuqurroq o'rganishi kerak bo'ladi. Yoki boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, talaba bakalavr UE ni, asosan, 3-darajada o'zlashtirishi lozim. Demak, ta'lim maqsadlarini (2- element) aniqlash ham o'quvchi (talabalar) ning UE ni o'zlashtirish darajasi mos xolda amalga oshirilgan ekan.

TEST.

Yuqorida tilga olingan o'zlashtirish darajasini aniqlash uchun munosib testlar ishlanishi kerak.

Test (inglizcha-sinash) - bu biror bir faoliyatni bajarish uchun ma'lum darajadagi bilimni egallashga va baxolash maqsadida xar bir testga ekspert metodi yordamida ifodalash mumkin:

Test (T) = Topshirik (Tsh) + Etalon (E) yoki

T=Tsh +E

O'ZLASHTIRISH KOEFFITSIENTI.

Etalon yordamida test echimiga olib keladigan jiddiy amallar soni (R) aniqlash qiyin emas. O'quvchi (talaba) ning javobi etalon bilan solishtirilgach, testning sifatli bajarilganligi tug'risida tegishli xulosa qilinadi va tugri echilgan amallar soni (a) yordamida o'zlashtirish koeffitsienti aniqlanadi.

$$K\alpha = a/r$$

$K\alpha$ ni aniqlash o'zlashtirish sifatini ulchash operatsiyasi xisoblanadi. O'zlashtirish koeffitsienti me'yorlanadi ($0 \leq K\alpha \leq 1$) va u baxolash mezoni bilan takkoslanishi mumkin. Bu ko'rsatkich yordamida o'qish jarayo ning tugallanganligi tug'risida xukm chiqariladi. Agar $K\alpha \geq 0,7$ bo'lsa, keyingi faoliyatlarda xatoliklariga yo'l quyadilar va ularni to'zlatishga qurbi va qobilyatlari etishmaydi.

Shunday qilib, pedagogik aylanmaga o'quvchilarning tajribani o'zlashtirish darajasi sifatini o'zlashtirish koeffitsienti $K\alpha$ yordamida aniq xisoblash metodikasini kiritib PT ning muxim tamoyillaridan birini ifodalashga mumkin bo'ladi - bu ta'limni tugallanganlik tamoyilidir. SHu tamoyil tufayligina maktabda o'qitish jarayoning sifatsizligini keltirib chiqaruvchi muammolar echim va yo'nalishlarini izlab topish soxasidagi didaktikaning davriy xatololaridan biri ochiladi.

TA'LIM MA'ZMUNI.

Didaktik masalalarning uchinchisi - "ta'lim

(tarbiya) mazmuni" (3-element) yoki shunday axborotlar majmuasi, ular yordamida yangi avlodlarga umuminsoniy va milliy tajribalar o'zatiladi.

Nima uchun biz yuqorida "ixtiyoriy tanlangan ta'lim mazmuni" deb takidladik? Bu haqida tasavvur xosil qilish uchun mavjud yondashuvlarga murojat kilaylik. Ta'lim mazmuni deganda inson o'qitish jarayonida egallashi lozim bo'lgan bilim, kunikma va malakalar xajmi va xarakter tushuniladi. Biroq bilim va kunikmalar ta'lim mazmunini mukmamal ifodalay olmaydi. Ba'zi bir boshqa mazmunlar ham mavjudki, ularni o'zlashtirmasdan turib rivojlanish yoq.

Unda ta'lim mazmunining tulaligini, ayniksa, erkin shaxsni tarbiyalash maqsadida ta'minlaydigan tarkibini izlashga qanday yondashish kerak?

Ta'lim mazmunini loyixalashga kiritilgan pedagogik tizimning 1- elementi - maqsad bilan o'zaro farqlanadigan tomonlarini xisobga olish kerak bo'lad, i. CHunki xar ikkalasida ham UE mavjud. Aslida ham shunday bo'lishi kerak, biroq pedagogik tizimning maqsadini belgilashda, yuqorida ta'kidlanganidek, uni o'quvchilar o'rganish, i lozim bo'lgan ro'yxati keltiriladi xolos va ular ta'lim maqsadini aniqlash uchun xizmat kiladi. Ta'lim mazmunini saralashda esa UE boshqacha ma'no kasb etadi, yangi axborotlarning umumiy xajmidan UE sifatida o'quvchilarga etkaziladi. O'quv yurtlarida o'rgatilayotgan fanlarning UE nixoyatda ko'p, biroq xar bir o'quv yurti turiga qarab UE soni cheklanadi. Misol tarikasida fizika fanini olaylik. Bu fan mavzulari bo'yicha Umum ta'lim maktablari uchun aloxida, urta maxsus, kasb xunar kollejlari uchun aloxida, oliy o'quv yurtlari uchun aloxida aniqlanadi. Buning uchun esa UE bayoni o'quv dasturlari ishlab chiqiladi.

O'QUV DASTURI

O'quv dasturi bu xujjat xisoblanib, bo'lajak mutaxassis shaxsiga qo'yilgan talablarga mos xolda ta'lim mazmunini va uni o'quvchi (talaba) lar tomonidan o'zlashtirishni tashkil etish usullarini o'zida aks ettiradi. O'quv dasturlarida umum insoniy tajriba, shuningdek, ta'lim va tarbiya tajribasi ma'lum kurinishda (yoki shaklda) saklanadi. Bu tajriba bo'lajak mutaxassis o'zlashtirishi kerak bo'lgan turli xil axborotlar va bu tajriba o'qitish jarayonida qanday o'zatilishi kerakligi tug'risida ma'lumotlardan iborat bo'ladi.

O'quv dasturida UE maqsadi aniq belgilanishi, mazmuni esa ma'lum didaktik tamoiyillar-tushunarlilik, ilmiylik, ko'rsatmalilik asosida qurilishi kerak. Dasturda o'quv materialining tushunarli tarzda berilishi muxim ahamiyat kasb etadi. O'quv materialining tushunarli bo'lishi uchun u ma'lum murakkablik darajasida bayon etiladi. SHu boisdan didaktikada "oddiydan murakkablikka" qoidasi mavjud. Bu qoidaga ta'lim mazmunini izchil va ketma- ket yoritishda rioya qilinadi.

Dastur o'qitish jarayonida o'zlashtirish kerak bo'lgan savollar ro'yxatidan iborat bo'lganligi uchun bilimlar mazmunini to'lik yoritib berolmaydi. SHuningdek, ular xajmini va chukurligini, ko'nikma va malakalar mazmunini va xarakterini ham aniqlamaydi. Dastur o'qitish darajasi ilmiy-nazariy va siyosiy jixatdan qanday bo'lishi kerakligini o'quvchilarda dunyoqarashning qaysi kirralarini shakllantirish zarurligini kursatsa, darslik bu muammolarni aniq tushuntirib beradi.

DARSLIK.

Pedagogik nashrlarda “darslik” tushunchasi tegishli fanga oid ilmiy bilimlar asoslarini dasturga mos xolda qiluvchi kitob deb ta’riflanadi. Darslik dastur mazmunini aniq ko’rinishda ifoda etadi va bir vaqtning o’zida unga teskari ta’sir kursatgan xolda uni yana ham aniqlashtiradi, rivojlantiradi va takomillashtiradi.

Darslik bu pedagogik tizimning axborotli modelidir. Nima uchun model? Chunki xar bir o’quv jarayo ning ma’lum boskichlari ko’rsatilgan bo’lad, i. Darxakikat, o’quvchilar darslik mavzularini o’kib, undagi topshiriqlarni ma’lum xarakterlar ko’rinishida bajarishadi: tekshiradi, echadi, javob beradi va xakozo. Bu xarakterlar darslik matnlarida ochiq yoki yashrin shaklda berilishi mumkin. Bu, demak; darslikda ma’lum pedagogik jarayon u yoki bu xolatda bayon etilishidan dalolat beradi. Shunday qilib pedagogik jarayon, muallif tomonidan darslikda ma’lum darajada aks ettirilgan moddiy mavudlik, yangilikdir.

Nima uchun darslik - pedagogik tizim modeli? Chunki pedagogik jarayon xar doim aniq boshqariladigan tizim doirasida amalga oshiriladi, darslik esa o’zida pedagogik tizimning aloxida xususiyatlari va tomonlarini aks ettiradi Afsuski, xozirga qadar olimlarimiz darslikdan pedagogik tizim modeli sifatida, ya’ni bulgusi o’quv-tarbiyaviy jarayonni modellashtirish vositasi ekanligidan foydalanishmaydi. Shuni aloxida qayd etish lozimki, darslik o’z-o’zidan pedagogik tizimni modellashtirmaydi va o’quv jarayoniga aylantirmaydi bularning hammasini pedagog darslikdan foydalangan xolda amalga oshiradi.

Nixoyat, biz nima uchun darslik-pedagogik tizimning **axborotli** modeli deb atadik? Bu savolga javob sodda: chunki model axborotlarning ma’lum bayoni tarzda beriladi.

Shunday qilib, darslik avtonom ta’lim vositasi sifatida pedagogik tizim elementlarining axborotli modeli xisoblanib pedagogik jarayonni boshqarishni avtomatlashtirish uchun mo’ljallangandir.

Darslikda pedagogik tizimni modellashtirish jarayoni va ketma- ketligi quyidagi tartibda borishi mumkin:

- dastlab pedagogik tizim mavjudligini maqsadi aniqlanadi va to’liq yoritiladi;

- keyin quyidagi umumdidaktik tamoyillarni xisobga olgan xolda ta’lim mazmunini yoritish amalga oshiriladi: ketma-ketlik, tushunarliklik, ilmiylik, ko’rsatmalilik. Ta’lim mazmunida shunday axborotlar bo’lishi kerakki, ular o’quvchi o’zlashtirayotgan faoliyatning yo’naltirilgan asoslarini (qoida, tarif, xususiyat, tamoyil, algoritm, metod) tashkil etilishi zarur. Ta’lim mazmunini tanlash uning maqsadiga mos xolda darslikda yoritilishi kerak;

- darslikni yaratishning keyingi bosqichi va unda pedagogik tizimning aniqlanishi **didaktik jarayonlarni** tanlash va ishlab chiqishdan iborat. Bu bosqich darslikda o’quvchilarning bilishiga qaratilgan xarakterlarini ma’lum tizimda ifodalashga va ta’lim maqsadiga mos xolda bu faoliyatni bajarishni ta’minlashga tegishlidir;

- darslikni yaratishning yakuniy bosqichi ta’limning **tashkiliy shakllarini** chegaralash xisoblanadi. Darslikda mavzular bo’yicha o’quvchilar egallashi lozim bulgan bilim, ko’nikma va malakalar tizimi o’qitishning shakllariga (dars, amaliy mashg’ulot, masala, topshirik, uy ishi va xokazo) mos xolda yoritilishi kerak. Bu o’qituvchi, va o’quvchilarning darslikdan foydalanish faoliyatini tartibga solib turadi.

Yuqorida biz darslik yaratishga yangicha-tizimli yondoshish yo’lini ko’rsatishga xarakter qildik. Umuman olganda darslikni takomillashtirish ikki yo’nalishda borishi mumkin: 1-mazmunini yangilash, 2-yangi didaktik yechimlarni izlab topish.

Zamonaviy darslik mazmunini o’quvchi (talaba)larda o’zining o’zbek millatiga mansubligini anglab etishi, davlatimizning tashqi va ichki siyosatiga sodiqligini tarbiyalash kerak. Bu degan so’z mamlakatimizda mustaqillik yillarida ro’y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy isloxotlar, ma’naviy-ma’rifiy soxadagi yutuqlar darslikda o’z o’rnini yetarlicha topishi kerakligini ko’rsatadi. Bu nafaqat ijtimoiy-gumanitar shakldagi fanlarga, balki tabiiy, matematika fanlariga ham bir xilda tegishlidir.

Darslik mazmunini takomillashtirishda uning politexnik jixatlarini chuqurlashtirish aloxida ahamiyat kasb etadi. Darsliklar u yoki bu ixtisoslikka mos xolda o’quvchi (talaba) larni zamonaviy

ishlab chiqarishning asosiy yo'nalishlari, uning bosh soxalari, yetakchi kasblari, yangi texnika va texnologiyalari, mehnatni tashkil etish asoslari bilan tanishtirish kerak.

Didaktik nuqtayi nazardan o'z yechimini darslikda topishi kerak bo'lgan muammolar qatorida o'quv predmeti shakllari bo'yicha ichki bog'lanishga ham, predmetlararo bog'lanishni ta'minlashga ham alohida e'tibor qaratish, darsliklarga kiritilayotgan yangi tushunchalarni ham obdon uylab, tushunarli bo'lishini xisobga olib kiritishi kabi masalalarni ko'rsatish mumkin.

Shunday qilib, yaratilgan darslik ma'lum fan soxasining o'quv uslubiy majmuasidan(o'quv dasturi, qullanma, o'qitish vositalar va boshqa) markaziy o'rnini egallashi uning zamonaviyligini ko'rsatib beradi.

Manaviy o'quv jarayonida biz ko'proq o'qituvchining mahoratiga suyanib samaraga erishishga harakat qilamiz. Buning uchun esa pedagog ma'lum tajriba orttirgan bo'lishi talab etiladi. Pedagogik texnologiyaning asosi esa proektlashtirishdir. Ana shu aniq proektlashtirilgan dastur pedagogga samarali natijaga erishish imkonini tug'diradi. Bunday proekt asosida ish olib borayotgan pedagog katta pedagogik tajribaga ega bo'lmasada, yuqori samaraga erisha oladi. Biz bilamizki, pedagogik texnologiya bu avvalom bor aniqlikka ega bo'lgan va qat'iy, ilmiy loyihalashtirilgan jarayondir. O'quv jarayonini tashkil etishdagi birinchi qadam bu o'quv maqsadlarini aniqlash hisoblanadi. Bugungi kunda biz darsning maqsadini qanday belgilaymiz? – degan savol albatta hammani qiziqtiradi. Biz bugungi kunda darsning maqsadini umumiy holda belgilaymiz va shuning uchun ham erishgan natijamizni baholashda qiynalamiz. Bunday umumiy maqsadni belgilash pedagogik texnologiyani qoniqtira olmaydi. Pedagogik texnologiyalar dars maqsadini belgilashda ham aniqlik bo'lishini talab etadi. Aniq maqsadlarni belgilash nazorat va baholash ishini yengillashtiradi va bu jarayonga oydinlik kiritadi. Shuning uchun ham pedagogik texnologiyalarni qo'llashdagi birinchi qadam bu aniqlashtirilgan maqsadlarni ishlab chiqishdir degan xulosani beradi. Pedagogik texnologiyalarning ishlanishida asosiy e'tibor oxirgi natijaga qaratilgan bo'ladi va quyidagi izchillikda ishlab chiqiladi:

1. Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlarini ishlab chiqish va ularni guruhlarga ajratish.
2. O'quv maqsadlarini nazorat ishi va test vazifalariga o'tkazish.
3. Maqsadga erishish yo'lini va usullarni tanlash.
4. Natijani baholash va o'zlashtirish darajasini aniqlash.
5. Dasturli ta'lim.

Demak, pedagogik texnologiyalar an'anaviy ta'limdan tubdan farq qilgan holda to'ziladi. U o'zaro yopiq shaklni va o'zaro izchil bog'liqlikni taqozo etadi. Aniqlashtirilgan maqsadlar pedagogga nazorat ishini belgilashda, baholashda va usullarni aniqlashda katta imkoniyatlar yaratadi. Barcha etaplar bir maqsadga bo'ysunadi va yuqori natijani kafolatlaydi.

An'anaviy ta'lim esa quyidagi izchillikda tashkil etiladi:

Umumiy maqsadni aniqlash.

Usullarni aniqlash

Nazorat ishini belgilash.

Baholash.

An'anaviy ta'lim tizimida va o'quv jarayonida umumlashtirilgan o'quv maqsadlari belgilanadi. Masalan: ekologik madaniyatni shakllantirish, suv havzalarini muhofaza qilish haqida tushuncha hosil qilish. Ko'rinib turibdiki bunday qo'yilgan maqsad mavkum xarakterga ega, chunki tushuncha turli darajada hosil qilinishi mumkin. Bunday maqsadni tekshirish va baholash ham muammoli. Bunday maqsadni belgilash ishda noaniqlikni vujudga keltiradi. Natijada o'zlashtirish samaradorligi ham pasayadi. Bunday tizim pedagogik texnologiyani qoniqtira olmaydi (M. V. Klarin tizimi).

AQSH va Angliyada o'qituvchi va talabalar uchun alohida aniqlashtirilgan maqsad rejalari tuzish qabul qilingan. O'qituvchilar uchun tushuntirish, ko'rgazmali qurollardan foydalanish, o'rgatish kabilar nazarda tutilsa, talabalar uchun esa, talaba dars oxiriga borib nimani bilishi, ishlay olishi, qo'llay olish kerak degan yo'nalishda tuzilgan. Darsdan oldin bilmagan va dars davomida o'rganib, uni qo'llay oladigan vazifalar belgilangan. Talabalar ushbu mavzuni o'rganishda ulardan nimalarni bilish va bajara olish talab etilayotganini aniq biladilar va dars davomida ana shu momentlarga o'z diqqatlarini ko'proq qaratadilar. Har bir qo'yilgan maqsadni erishganlik

darajasini me'yorlarni ishlab chiqish shart. har bir qo'yilgan maqsad alohida o'z mazmuniga xos ravishda tekshiriladi va natijalar tahlil qilinib xulosalar chiqariladi. Buning uchun hozirda identifikatsiya (uchebno'x seley) ya'ni aniqlashtirilgan maqsadlarni ishlab chiqish zarur. Umumiy maqsadlarni esa tekshirish qiyin va bunda har bir o'qituvchi o'z tushunchasidan kelib chiqqan holda tekshirish ishlarini tashkil etadi. Umumiy maqsad o'qituvchi nimaga erishmoqchi ekanligini aniq ko'rsata olmaydi, talabada esa umumiy tushunchalar hosil qilishgagina xizmat qiladi.

Aniqlashtirilgan maqsadli proektda o'qituvchi aniq tushunlardan foydalanishi lozim. Buning uchun aniq va mavhum tushunchalarni ajrata olishi kerak.

Tekshirish uchun savol:

Darsdan maqsad:

Talabalarda qonuniyat haqida tushuncha hosil qilmoq.

Talaba qonuniyatni yoddan aytib berishi va amalda masala ishlashi lozim.

Ushbu maqsadlarning qaysi biri aniq va uni tekshirish oson?

Aniq maqsadni belgilash talabadan va o'qituvchidan nima talab etilayotganligini aniq anglab etishga yordam beradi va natijani baholashda qulaylik vujudga keltiradi.

Ba'zan talabalar og'zaki emas, balki yozma ishlar bajaradilar, bunday holda ham aniq maqsadlarni belgilash mumkin.

Agar yozma tekst bilan ishlash lozim bo'lsa quyidagi aniq maqsadlarni belgilash tizim tavsiya etiladi.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari albatta birinchi galda qanday nazorat ishi orqali tekshirilishi aniqlanishi kerak. Maqsaddan kelib chiqqan holda test va nazorat ishlari tanlanadi. Tanlangan nazorat har bir maqsad uchun alohida qo'llaniladi. Masalan birinchi qo'yilgan maqsad uchun alohida, keyingi maqsadga erishish uchun alohida nazorat ishi topilishi kerak. Barcha nazorat ishlari umimlashtirilib oxirgi baholash ma'lum qilinadi.

Masalan: 1-maqsad ta'rifni yoddan bilish deb belgilangan bo'lsa, uni yoddan aytib berish talab etiladi. 2-maqsad formulani amalda qo'llashga o'rgatish bo'lsa, uni amalda masala ishlab qo'llash talab etiladi. 3-maqsad formulani noan'anaviy holatda qo'llash bo'lsa, unga mos misol tanlanadi va uni ishlash talab etiladi. Demak, nechta maqsad aniqlashtirilgan bo'lsa, shuncha nazorat ishi ham ishlab chiqilishi kerak bo'ladi. Shunday qilib, maqsad va nazorat ishi o'rtasida uyg'unlik hosil qilinadi. Nazorat ishlarini tanlashda albatta maqsadning xarakteri xisobga olinadi. Aniq belgilangan maqsadlar esa tekshirishni osonlashtiradi. Nazorat ishlarida turli xil test turlaridan foydalanish mumkin.

Maqsadga erishish yo'lini va usullarni tanlash.

Test shakllari va turlari

Hozirgi kunda respublikamizda test vazifalarini o'rtacha o'tkazish normativlari ishlab chiqilgan. Albatta bu testlar har bir o'quv dargohi maqsadidan kelib chiqqan holda o'tkazilishi ham nazarda tutilgan.

1. Joriy nazorat: 10-15 savoldan iborat bo'lib, unga 10-15 minut ajratiladi.

2. Oraliq nazorat: 25-30 savol, 30-40 minutni o'z ichiga oladi.

3. Yakuniy nazorat: 50 savol, 1-1,5 soatni o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari fanning yo'nalishidan kelib chiqqan holda va talabalar darajasidan kelib chiqqan holda test turlari, shakllari tanlanishi lozim. Test turlarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin.

1. *Eslash, yodda saqlash, tanish* kabi psixik jarayonlarning borishini ta'minlovchi testlar. Bu testlar mustahkamlash va tekshirish vazifasini bajaradi.

2. *O'zlashtirishning reproduktiv darajasini o'lchovchi* testlar. Bu testda talaba o'z bilimlarini tipovoy ya'ni o'rgangan holatida qo'llay olishi talab etiladi. Bu testlarni ishlashda talaba to'rt xil psixologik operatsiyani bajarishi lozim:

a) formulani eslash;

b) tengliklarni eslash;

v) shunga o'xshash misollarni eslash;

g) misolni eslash.

Bunday test talabalarda bilim, malaka va ko'nikmalarini baholashga yordam beradi. Ammo bu testda ko'proq qo'llay olish nazarda tutiladi. Bunday testlar ijodiy fikrlash darajasiga ta'sir etmaydi va ularni reproduktiv testlar deb atash o'rinli bo'ladi.

3. *Produktiv test turi*. Bunday testni echishda talabadan ijodiy yondashuv talab etiladi. Bunday testni echish uchun talaba 5-6 ta operatsiyani bajarishi lozim. Bu test mantiqiy fikr yuritishni va izchillikni talab etadi. Buning uchun o'quv jarayonida echilgan mashqlardan bir oz boshqacharoq (netipovoy) vazifalar tanlab olinishi kerak bo'ladi.

4. *Izlanuvchan – ijodiy test turi*. Ma'lumki ijod - bu qandaydir yangi echimni topishdir. Buning uchun bu testda standart bo'lmagan vazifalar beriladi. Bu murakkab test bo'lib, ijodni rivojlantirishda va iqtidorli talabalarni tanlab olishda ishlatiladi.

Testlarning shakliga ko'ra ham bir qancha guruhlariga ajratish mumkin.

1. *Yopiq testlar*. Bu test shart yoki so'roq va bir qancha javoblardan tuzilgan bo'lib, bittasi to'g'ri javob hisoblanadi. Uning yopiq test deyilishiga sabab, talaba o'zining to'g'ri javobini bera olmaydi. U faqat mavjud javoblardan bittasini tanlashi mumkin. Bunday testlarni to'zishda yo'zaklikdan extiyot bo'lish kerak va javoblar to'zayotganda mantiqiylik va tahlilga asoslanishi lozim.

2. *Ochiq testlar*. Bu testda shart va so'roq beriladi. Javob esa mustaqil talaba tomondan topiladi. Bunda eng muhim o'zak so'z tushirib qoldirilishi mumkin, ana shu o'zakda esa so'z topilishi lozim.

3. *Munosiblikni tanlashga qaratilgan testlar*. Bu testlar ajratish va joy – joyiga qo'yish kabi operatsiyalarni bajarishda ishlatiladi.

4. *Izchillikni o'rnatishga bag'ishlangan test*. Bunda tartibsiz berilgan elementlar izchil ketma – ketlikda joylashtirilib chiqishi kerak.

3.4. Natijani baholash va o'zlashtirish darajasini aniqlash

B.Blum taksonomiyasi mavhum tushunchalarni baholashda nimalarga e'tibor qaratish lozim degan savolni yoritishga yordam beradi. Agar o'qituvchi mavhum tushunchalarni qo'llagan bo'lsa B.Blum taksonomiyasidan foydalanishi mumkin. Taksonomiya tushunchasi o'zaro izchil algoritmik bog'langan tizimni bildiradi. Ushbu taksonomiyadan ham baholash jarayonida foydalanish mumkin.

Bilim, ko'nikma va malakalarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish testlarini ishlab chiqish (V. Bespalko bo'yicha)

Test maqsadi	Testlar toifasi va turlari	Xususiyatlari	Javoblar	Test topshiriqlarini ifodalash namunalari
Talabalar avval o'rgangan materialni tanishini tekshirish (o'zlashtirishning I darajasi)	1. Tanib olishlikka oid topshiriq	Bir vaqtini o'zida (aytib berish uchun) <i>topshiriq va javobdan</i> iborat bo'ladi	Ha» Yo'q»	... hisoblanadimi?
	2. Ajratib olishlikka oid topshiriq	<i>Savol hamda tanlash uchun javob variantlaridan</i> iborat bo'ladi	))))	...shulardan qaysi biri... to'g'riligini ko'rsating
	3. Tasniflashlikka oid topshiriq	Mos qismlarni taqqoslash topshiriqlaridan iborat bo'ladi	-(a) -(v) -(b)	Mosliklarni ko'rsating (ularning tushunchasi va belgilanishi)

			-(g)	
Tashqi aytib berishlarsiz esda qolganlar bo'yicha o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qayta aytib berish va shular asosida namunaviy topshiriqlar echish ko'nikmalarini tekshirish (o'zlashtirishning II darajasi)	1. Qo'shimchalar qo'yiladigan testlar	Hohlagan shaklda: og'zaki, belgili, chizmalarda taqdim etilgan fikrlarni to'ldirish talab etiladi	o'q	... (formulani) to'ldiring, (etishmayotgan elementni)... ko'rsating
	2. To'ziliklik (konstruktorlik)ka oid testlar	Esda qolganlarni aytib berishlarsiz qayta takror tiklashni talab etadi	o'q	Bu "(tushuncha / ifodalash ko'rsatiladi) nima?"... Chizma chizing ... Uchun formulani yozing
	3. Namunaviy topshiriqlar	Ma'lum bo'lgan qoidalarni qayta tiklash va uni izlanayotgan natija uchun qo'llash talab etiladi	))))	Namunaviy topshiriq
Ijodiy fikrlash ko'nikmalarini tekshirish (o'zlashtirishning III darajasi)	Nooddiy topshiriqlar	Namunaviy tartib ostidagi topshiriqlarni oxiriga etkazishda, qo'shicha ma'lumotlarni qidirish uchun, dastlabki sharoitlarni o'zgartirish talab etadi.	))))	Nooddiy topshiriqlar

Talabalar bilimini mustaxkamlash uchun savollar:

- 1.Uch darajali test topshiriqlarini ishlab chiqish sabablarini tushuntirib bering?
- 2.Uch darajali testlar asosida o'quv natijasiga erishish darajasini baholash mezonlari?
3. Bilim, ko'nikma va malakalarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish testlarini ishlab chiqish mohiyatini aniqlang?
4. Maqsadga erishish yo'lini va usullarni tanlash qoidalari?
- 5.Test shakllari va turlarini izoxlab bering?

Foydaaniladigan adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. CHo'lpon -T: 2003 y
2. Azizxodjaeva N,N. Pedagogicheskie texnologii i pedagogicheskoe mastersvo. Uchebnoe posobie. CHulpon -T: 2005 y
3. K.I. Axmetova, D.M. Fayzullaeva, D.P.Xoshimova «Oliy o'quv yurtida innovasion ta'lim texnologiyasini loyixalashtirish, rejalashtirish va uni amalga oshirish» mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi: Uslubiy qo'llanma /«Iqtisodiy ta'limda o'qitish texnologiyasi» seriyasidan. -T.: TDIU, 2010. 80 b.
4. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: 2010.

3-mavzu: Ta'lim shakllari - ta'lim texnologiyasi tarkibi.

Reja:

1. Ta'lim shakllari – ta'lim texnologiyasining tarkibi.
2. Shakl, ta'lim shakllari, ta'limni tashkil etish shakllari tushunchalari.
3. Ta'limni tashkil etish shakllarining ta'lim texnologiyasidagi o'rni va ahamiyati.
4. Ta'limni tashkil etish shakllarining tasniflanishi.
5. Ta'limni tashkil etish shakllarini tanlash omillari.

Tayanch tushunchalar:

Ta'lim shakli, ta'limni tashkiliy shakli, frontal, kollektiv bilan (jamoa bilan), guruxlar bilan va yakka tartibda (individual) ishlash. sinf, sinf dars, ma'ruza, amaliy, seminar, loybaratoriya, amaliyot, ekskursiya, kurs ishi, hamkorlikda o'zaro o'qish

O'qitishni tashkil etish shakllari haqida tushuncha. Ta'lim insoniyat jamiyati rivojlanishining dastlabki paytlaridayoq katta rol o'ynagan. Maktabning tarixan taraqqiy etish davrida ta'limni tashkil qilish shakllari turlicha bo'lgan. Ta'limni tashkil etish shakllari ma'lum ijtimoiy to'zum va shu to'zumni manfaatlariga mos holda shakllangan. Uzlaksiz rivojlangan jamiyatda ta'limning mukammal jamoa shakli ya'ni dars necha yillardan beri takomillashib, unga qo'yilgan talablar murakkablashib va zamonaviylashib bormoqda.

XVI asrning oxiri va XVII asrning boshlarida buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670) tarixda birinchi bo'lib maktab ta'limida sinf-dars tizimini yaratdi.

Ya. A. Komenskiyning ta'limni tashkil qilish haqidagi qarashlari bir qator jiddiy qarshiliklarga uchragan bo'lsa ham g'arb mamlakatlariga juda tez tarqaldi va ta'limni tashkil qilishning birdan-bir shakli deb e'tirof etildi. Sinf-dars tizimi sharq mamlakatlariga, jumladan Markaziy Osiyodagi eski musulmon mamlakatlariga tadbiiq etilmadi. Ularda 1917 yilga qadar o'rta asr maktablariga xos ta'lim tizimi (shakli) davom etib keldi. Ushbu maktablarda 6 yoshdan 15-16 yoshgacha bo'lgan bolalarga bir xonada bir vaqt maboynida mashg'ulot olib borilardi. Shu boisdan bolalarning bilim darajalari va o'zlashtirishi ham turlicha bo'lar edi. O'zbek maktablari oktyabr to'ntarishidan keyin sinf-dars tizimiga o'tdi. Hozirgi davrgacha guruhli mashg'ulotlarning sinf-dars tizimi deb atalgan bunday shakli keng tarqaldi, mustahkamlandi va shuncha vaqt maboynida darsning tashkiliy shakllari ham, ta'limning metodlari ham uzluksiz takomillashib ketdi.

Sinf- yoshi va bilimi jihatdan bir xil bo'lgan ma'lum miqdordagi o'quvchilar guruhidir.

Dars deb bevosita o'qituvchining rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim mashg'ulotiga aytiladi. Dars - o'quv ishlarining asosiy tashkiliy shaklidir. Dars - o'quv ishlarining markaziy qismidir. Hozir maktablarimizda qo'llanilayotgan sinf-dars tizimi quyidagi tashkiliy shakllarda olib boriladi: Har qaysi sinf yoshi va bilimiga ko'ra bir xil darajadagi bolalarning doimiy guruhiga ega bo'ladi. Dars mashg'uloti asosan 45 minutga mo'ljallangan bo'lib, qat'iy jadval orqali olib boriladi. Dars bevosita o'qituvchining rahbarligida jamoa va yakka shaklda olib boriladi. Dars o'tilayotgan materialning mazmuniga qarab xilma-xil usul bilan olib boriladi, ta'lim tizimining bir qismi sifatida, albatta, tugallangan bilim beradi va navbatdagi bilimlarni o'zlashtirish uchun zamin yaratadigan qilib uyushtiriladi. Endilikda mustaqil respublikamiz xalq ta'limi oldiga qo'ygan talab va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda maktab ta'limni tashkil qilishning yangi-yangi shakllari yaratilmoqda. Bugungi kunda maktablarimizda ta'limni tashkil qilish shakllari ikki turda olib borilmoqda.

Sinf-dars shaklida olib boriladigan mashg'ulotlar. Amaliy va tajriba ishlari shaklida olib boriladigan mashg'ulotlar.

Sinf-dars shaklida olib boriladigan mashg'ulot o'qituvchining kundalik o'quv materialini tizimli bayon qilib berishni, xilma-xil usullardan foydalanishni, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini izchillik bilan hisobga olib borishni, o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatishni o'z ichiga oladi. Amaliy va tajriba ishlari shaklida olib boriladigan mashg'ulotlar sinf sharoitidan tashqarida, o'quv ustaxonasi, tajriba yer uchastkalarida ishlash, ekskursiyalar o'tkazish yo'li bilan olib boriladi.

Sinf – dars shaklidagi mashg'ulotlarni tashkil etish.

Ta'lim maskanlari oldida turgan yangi vazifalar va ehtiyojlar o'quvchi-talabalarga beriladigan ta'lim va tarbiya sifatini oshirish, uni yanada rivojlantirish va yuqori bosqichga ko'tarishni talab qiladi. Har bir darsning muvaffaqiyati ko'p jihatdan mashg'ulotni to'g'ri tashkil etishga bog'liq. Maktablarimizda darsning boshlanish davrini - darsning tashkiliy daqiqalari deb ataladi. Biroq, bu dars shaklining biror bosqichi yoki tuzilishiga kirmasligi kerak. Tashkiliy daqiqada sinfning tayyorgarligini sinchiqlab ko'zatish muhimdir. Tajribali va mahoratli o'qituvchilar fursatni qo'ldan bermay, o'quvchilar diqqatini chalg'itmay, darhol ish boshlab yuboradilar. Ayni paytda o'qituvchi oldida ikki vazifa – butun sinf o'quvchilari diqqatini o'ziga jalb qilish va butun sinf o'quvchilarini tezlik bilan mashg'ulotga faol kirishishlarini ta'minlash vazifalari turadi. Dars mashg'ulotdan ko'zlangan maqsadni ravshan va aniq qilib o'qtirish bilan boshlanadi. Dars yangi materialni bayon qilishga qaratilgan bo'lsa, dars mavzusi aytiladi. Darsda rejada mo'ljallangan materialni o'tib bo'lingach, u albatta yakunlanishi, xulosalar chiqarilishi kerak. Shuningdek, o'qituvchi darsni ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida olib borishi, turli xil ta'lim metodlaridan unumli foydalanish va o'quvchilarga ko'proq muammoli vaziyatlar yaratish orqali ularga yangi materialni bayon qilishi dars sifatini oshiradi. Darsni tashkil etish va olib borishdagi bosh maqsad – ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashdir. Buning uchun:

a) o'tilayotgan mavzudan ko'zlangan maqsadni o'qtirish bilan bir vaqtda, o'quvchilar materialni faol idrok qilishga safarbar etilgan bo'lishlari kerak. Ya'ni o'qituvchi bayon qilayotgan mavzu o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, ongli o'zlashtirishga intilishlarini ta'minlamog'i lozim;

b) ajratilgan vaqt ichida o'qituvchi materiallarni tizimli va izchil bayon qilish bilan bir vaqtda, o'quvchilarni ham, albatta, mavzuga oid mustaqil ish olib borishlarini ta'minlash juda muhimdir. O'qituvchi darsda mavzuni bayon qilish davomida o'quvchilarga muammoli vaziyat tug'diradigan savollar berib, ularni fikrlash va izlanishga undasa o'quvchilar ushbu materialni puxta o'zlashtirib oladi.

v) bilimlarni bayon qilish jarayonida o'quvchilar faolligi (og'zaki, yozma mashqlar va laboratoriya-tajriba ishlari, mustaqil ijodiy ishlar) ishga solinmog'i lozim. Bu o'z navbatida, o'quvchilarning oldindan o'zlashtirgan bilimlarini ham ishga tushirishga hizmat qiladi va to'g'ri baholash uchun katta imkoniyat tug'diradi.

g) dars jarayonida o'tilayotgan o'quv materiallari boshqa fanlarning aloqador mavzulari bilan bog'lanishini ko'rsatish ham muhim ahamiyatga ega.

Darsda o'quv – tarbiya ishlarining barcha komponentlari: maqsad, mazmun, vositalar, metodlar, tashkil etish va boshqarish faoliyati hamda uning hamma didaktik elementlari mujassamlangan deb hisoblash qabul qilingan. Shunga asosan o'qituvchi dars muammolariga to'g'ri yondoshishi uchun ta'lim jarayonining asosiy komponentlarini bilishi, ularning o'zaro bog'liqligi va bir-biriga ta'sirini tushunishi lozim. Umuman olganda, sinfga ham reproduktiv, ham ijodiy topshiriqlar berish mumkin.

Darsga bo'lgan talablar, dars turlari va ularning tuzilishi. Dars - o'qituvchilar va o'quvchilar faoliyatini tashkil etishning shakli bo'lib, u bolalarni o'qitish, tarbiyalash va kamol toptirish vazifalarini amalga oshiradi. Dars o'qitishni tashkil etishning o'zgarmas shakli emas. O'quv amaliyoti va pedagogik tafakkur doimo uni takomillashtirish yo'llarini izlaydi. Bu soxada ko'pgina islohatlar amalga oshirilmoqda. Turli-tuman fikr va mulohazalarni hisobga olgan holda dars quyidagi umumiy didaktik talablarga javob berishi lozim: .

1. Har bir dars ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan bo'lmog'i lozim.

2. Har bir dars mustahkam g'oyaviy-siyosiy yo'nalishga ega bo'log'i lozim.

3. Har bir dars turmush bilan, amaliyot bilan bog'langan bo'lmog'i, shuningdek xilma xil usul, uslub va vositalardan unumli foydalangan holda olib borilmog'i lozim.

4. Darsga ajratilgan har bir soat va daqiqalarni tejab, undan unumli foydalanmoq zarur.

5. Dars o'qituvchi va o'quvchilarning faolligi birligini ta'minlamog'i lozim.

6. Darsda o'quv materialining mazmuniga oid ko'rsatmali qurollar, texnik vositalar va kompyuterlardan foydalanish imkoniyatini yaratmoq lozim.

7. Darsda har bir o'quvchining individual xususiyatlarini ham hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

Ta'lim tizimida eng ko'p qo'llaniladigan dars turlari quyidagilar:

Yangi bilimlarni bayon qilish darsi (Ma'ruza).

O'tilgan materiallarni mustahkamlash darsi.

O'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini tekshirish va baholash darsi.

Takrorlash – umumlashtiruvchi va kirish darslari.

Aralash dars (yuqoridagi dars turlarining bir nechtasini birga qo'llanishi).

Har bir dars turining ma'lum tuzilishi va xususiyatlari bor, bu narsa o'qituvchining o'quv materialini to'g'ri va samarali tushuntirishiga, mustahkam esda qoldirishga, takrorlashga va uning o'zlashtirishini nazorat qilib borishiga yordam beradi. Maktablarimizda eng ko'p qo'llaniladigan dars turlaridan biri – yangi bilimlarni bayon qilish darsidir. Bu dars turi quyidagicha tuziladi:

- a) yangi bilimlarni bayon qilish;
- b) yangi bilimlarni mustahkamlash;
- v) yangi bilimlar ustida ishlash;
- g) yangi bilimlarga bog'liq holda uy vazifalari topshirish.

Demak, dars boshdan – oyoq bir dars turi bilan olib borilmaydi, balki shu darsda yangi bilimni bayon qilish bilan birga uni mustahkamlash (savol-javob), yangi bilimlar ustida mashq o'tkazish (masala va misollar yechdirish, grafik ishlari olib borish), uyga vazifa (boshqa bir dars elementi-tushuntirish, yo'l-yo'riqlar ko'rsatish va h. k) kabi boshqa elementlarning bo'lishi ham mumkin. Shunga qaramay, darsdan ko'zlangan maqsad o'quvchilarga yangi bilim berishga qaratilgan bo'lsa, butun didaktik usullar shunga buysundiriladi. Shuning uchun ham bunday dars yangi bilim berish darsi deb ataladi.

Dars tuzilishi u yoki bu dars turining tuzilishini, uning qismlarini anglatadi. Biroq, dars turlari tuzilishidagi har qanday qism – didaktik usul, dars tuzilishi bo'lavermaydi. U o'qitish usuli bilan bog'langandagina dars tuzilishini tashkil qiladi. Ya'ni dars tuzilishining o'zgarishi bilanoq dars olib borish usuli ham o'zgaradi. Darsning tuzilishi qo'yilgan maqsadlarga, o'rganilayotgan materialning mazmuniga, ta'limning darsda qo'llanadigan metodlari va usullariga, o'quvchilarning tayyorgarlik va kamolat darajasiga, darsning o'quv jarayonidagi o'rniga bog'liqdir.

Dars tuzilishini biridan ikkinchisiga o'tishi va shu orqali darsning shakli hamda usullarining o'zgarishi dars bosqichi deb yuritiladi. Masalan, aralash dars turning tuzilishi: uy vazifalarini so'rash, tekshirib ko'rish; yangi materiallarni bayon qilish; yangi materiallarni mustahkamlash; uy vazifalarini topshirishni o'z ichiga oladi. Bunda:

a) uy vazifalarini ko'rish suhbat (savol-javob), misol va masalalar ishlatish yo'li bilan olib borilishi mumkin. Bu dars tuzilishining birinchi qismi, darsning birinchi bosqichi;

b) yangi materiallarni bayon qilish jarayonida o'qituvchi tushuntirish, hikoya qilish, maktab Ma'ruzasi, suhbat kabi usullardan foydalanish mumkin. Bu – dars tuzilishining ikkinchi qismi, darsning ikkinchi bosqichi;

v) yangi materiallarni mustahkamlash jarayonida suhbat, mashq qildirish, kitob bilan ishlash usullaridan foydalanish mumkin. Bu – dars tuzilishining uchins qismi, uchinchi bosqichi;

g) uy vazifalarini topshirish jarayonida tushuntirish. Suhbat usulidan foydalanish mumkin. Bu – dars tuzilishini to'rtinchi qismi, darsning to'rtinchi bosqichidir. Yuqorida ko'rib o'tilgan dars turlarining hammasi o'z tuzilishiga ega bo'lganidek, ma'lum bosqichlarga ham ajraladi.

Takroriy-umumlashtiruvchi dars, odatda, dasturning ma'lum bir qismi yoki yirik mavzu o'tib bo'lganidan keyin o'tkaziladi. Bunda o'tilgan materiallarni takrorlash – qayta esga tushirish va mustahkamlash maqsadida o'tilgan mavzularni qamrab olgan va bir-biriga bog'liq bo'lgan savollar orqali umumlashtirish nazarda tutiladi.

Oliy o'quv yurtlarida o'qitishning tashkiliy shakllari. Oliy maktabdagi o'qitish jarayoni o'qitishning shakl va metodlarini tashkil etishning ko'p qirrali yagona tizimiga asosan amalga oshiriladi. Oliy o'quv yurtlaridagi o'qitishning shakl va usullari tasnifi o'zaro bog'langan va o'zaro shartlangan ikki faoliyatga tayanadi:

- o'quv jarayonini boshqarish va tashkil etish bo'yicha o'qituvchilarning faoliyati;
- talabalarning o'quv va bilish faoliyati.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi qonunida «Oliy ta'lim yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni ta'minlaydi» deyilgan. Shu bilan birga oliy ta'lim talabalarni ilmiy tadqiqot ishlariga ham o'rgatadi. Shu o'rinda yurtboshimiz ta'kidlaganidek «Ayniqsa o'sib kelayotgan avlod

taqdiriga hech kim befarq qaray olmaydi. Bunda oliy o'quv yurtlarining ahamiyati kattadir. Yoshlarni qay usulda o'qitish, ularni tarbiyalash, mustaqil mamlakatning yetuk mutaxassislari bo'lishiga qayg'urish har birimizning muqaddas burchimizdir». Shu nuqtai nazardan oliy maktablarda bilimlarni hozirgi zamon darajasida berib borish alohida ahamiyatga ega. Hozirda oliy ta'lim ikki bosqichdan iborat, ya'ni bakalavriat va magistratura. Mana shu bosqichlarni amalga oshirishda, aniqrog'i, oliy ma'lumotli yetuk mutaxassis tayyorlashda o'qitishning bir qancha tashkiliy shakllari qo'llaniladi.

Oliy o'quv yurtlarida o'quv ishlari va bilim berishning tashkiliy shakllari «Ta'lim to'g'risida» gi qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» ga asosan olib boriladi.

Oliy maktabdagi o'quv jarayoni shakllariga Ma'ruza, seminar va amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya mashg'ulotlari, o'quv anjumanlar, maslahatlar, ekskursiya, ekspeditsiya, o'quv ishlab chiqarish pedagogik amaliyoti, kurs va diplom ishlari, talabalarning mustaqil ta'limi kabilar kiradi.

Ma'ruza– bilim berishning shunday shakli, unda pedagog (o'qituvchi) tomonidan berilayotgan bilimlar, malaka va ko'nikmalar talabalarga yoppasiga bayon etiladi. Ma'ruza - o'quv jarayonining ilg'or usullaridan biri bo'lib, dastlab u o'rta asrlarda biron bir kitobni o'qish yoki uni izohlash yo'li bilan namoyon bo'lgan. Jamiyat rivojlanishi maboynida og'zaki tushuntirishning bu usuli XVIII asrda lotin tilida amalga oshirildi. XVIII asr o'rtalariga kelib Ma'ruzalar rus tilida o'qiy boshlandi. Uning ilg'or namoyandalardan biri M.V. Lomonosovdir.

Fanlar bo'yicha Ma'ruzada hal qilinadigan asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

- ilmiy bilimlarning muayyan miqdori bayon qilinadi;
- talabalarga fan va tadqiqotlarning metodologiyasi tanishtiriladi;
- o'quv faoliyati va o'quv mashg'ulotlarining barcha turlari orasidagi metodik aloqalar

ko'rsatiladi. Didaktik maqsadiga (yo'nalganligiga) ko'ra kirish, tematik va umumiy – yakuniy Ma'ruzalar farqlanadi.

Amaliy mashg'ulot - o'quv ishlarining mantiqiy davomi bo'lib, bu termin talabalarning mustaqil auditoriya ishlarining umumiy tushunchasi hisoblanadi. Agar Ma'ruzada ilmiy bilimlar asosi bayon qilinadigan bo'lsa, amaliy mashg'ulotlarda bilimlar chuqurlashtiriladi, kengaytiriladi va detallashtiriladi. Eng muhimi, amaliy mashg'ulotlar talabalarning bilimni sinashga xizmat qiladi. Amaliy mashg'ulotlarda mashqlar, laboratoriya ishlarini o'tkazish, har xil ilmiy tajribalarni o'tkazish kabilar amalga oshiriladi. Bilim berishning bu shaklida Ma'ruzalarda olingan nazariy bilimlar bevosita amaliyot bilan bog'lanadi va o'quvchilar tomonidan tajribalar amalga oshiriladi. Amaliy mashg'ulot shakllaridan biri seminardir.

Seminar – talabalarning Ma'ruzadan olgan ilmiy-nazariy bilimlarini kengaytirish, chuqurlashtirish maqsadida tashkil etilgan ta'lim shakllaridan biridir. Seminar jarayonida o'qituvchining o'rni juda yuksak, ya'ni o'qituvchi talabaning o'rniga javobni aytib bermaydi, balki muhokamalarni tashkil etadi va unga rahbarlik qiladi. Seminar mashg'ulotiga tayyorlanish talabalardan katta mas'uliyatni talab etadi. Jumladan, talabalar seminar darslariga tayyorgarligi davomida mustaqil o'qishlari, kerakli adabiyotlar bilan ishlashlari, ro'znoma va jurnallardan foydalana bilishlari, shuningdek boshqa mavzuga oid manbalarni izlab topishlari, ularni o'zlashtirishlari kerak bo'ladi.

Laboratoriya mashg'ulotlari- Bunda talabalar mustaqil ravishda vazifa bajaradilar yoki eksperiment o'tkazadilar. Laboratoriya mashg'ulotlari talabada tadqiqot o'tkazish ko'nikmalarini shakllantiradi, fan va texnikaga ijodiy yondashishni ta'minlaydi, eksperimentning umumiy metodikasini egallashga imkon beradi. Laboratoriya mashg'uloti odatda maxsus jihozlangan xonada hamda tegishli apparat, asbob-uskunalar: mikroskop, lupa, kolba, o'lchov asboblari va boshqa qurollar bilan ta'minlangan joylarda (auditoriyada) olib boriladi.

Ekskursiya – ta'lim va tarbiya ishlarining shunday turidirki, bu usul bilan o'rganilayotgan narsa va hodisalarni tabiiy sharoitda (zavod, fabrika, dala, tabiatni ko'zatishtga) yoki maxsus muassasalarga (mo'zey, ko'rgazma va h.k.larga) tashkiliy ravishda olib boriladi. Ekskursiya usuli asosan o'qituvchi yoki ekskursiya o'tkazishga mas'ul bo'lgan shaxsning ko'zatilayotgan ob'ektni bayon qilishi, tushuntirishi orqali olib boriladi. Ekskursiya oxirida, albatta yakunlovchi dars o'tkaziladi va unda o'quvchi-talabalar tomonidan tayyorlangan chizma, rasm, taassurotlar kabi materiallardan foydalaniladi. O'qituvchi mulohaza va fikrlarni umulashtirib, xulosa chiqaradi va mashg'ulotni yakunlaydi.

Amaliyot – ta'lim shakllaridan yana biri bo'lib, unda talaba oliy o'quv yurtida olgan nazariy bilimlarini bevosita amaliyotga tadbqiq etadi. Bu jarayonda amaliyotchiga amaliyot davomida oliy o'quv yurtidan ilmiy rahbarlar tayyorlanadi. Amaliyot talaba uchun kelajak ish faoliyatida ilk qadami bo'lib, shu amaliyot davomida talaba oliy o'quv yurtida olgan bilimlarini qanchalik amaliyotga qo'llay olishini o'z nuqtai nazaridan ham baholaydi va bu orqali unda kelajagini tasavvur qilishga imkon yaratadi.

Kurs ishi – oliy maktab o'quv rejasida qayd qilingan ta'lim berishning shakllaridan biri. Kurs ishlari biror fanning nazariy kursi tugallangandan so'ng amalga oshiriladi. Ta'lim berishning bu turi talabalarning ilm olish davrida olgan bilimlarini yanada mustahkamlash, nazariy bilimlarini qanchalik amaliyot bilan bog'lay olishi negizida paydo bo'ladi. Kurs ishi tayyorlash jarayonini bevosita mustaqil ishlar tarkibiga kiritish mumkin. Kurs ishi ham o'quv rejasida kiritilgan bo'ladi.

Diplom ishi – talabaning oliy o'quv yurtida olgan bilimlarining natijasi, ilmiy izlanishlarning boshlang'ich ko'rinishi bo'lib, ta'lim berishning bir shakli sifatida namoyon bo'ladi. Diplom ishi bir mutaxassislikning talaba tomonidan tamomlanayotgan, shu mutaxassislik rahbari bilan birga tayyorlanadigan va o'quv yurti rejasida qayd qilingan ta'lim berish shakllaridan biridir.

Oliy maktabda o'quv jarayoni mustaqil ta'limni tashkil etilishini ham ko'zda tutadi. Talabalarning mustaqil taxsili ularning o'z bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish, mavjud malaka va ko'nikmalarni takomillashtirish hamda ularning yangilarini o'zlashtirishga bo'lgan inirilishi sifatida qaraladi. Mustaqil ta'limning vazifalari: shaxsning intellektual imkoniyatlarini yangilash, ularning g'oyaviy-nazariy saviyasini oshirish, kasbiy mahorati va madaniyatini takomillashtirish. Mustaqil ta'limning asosiy maqsadi talabalarni ijodiy izlanishga, o'z ustida ishlashga hamda ularning shaxsiy va kasbiy sifatlarini o'stirishdir. Mustaqil ta'lim bo'yicha mashg'ulotlarning izchilligini va maqsadga muvofiqqligini ta'minlash maqsadida uning rejasi to'zilai. Umuman olganda barcha oliy maktablarda ta'lim berishning tashkiliy shakllari amal qilar ekan, ularga bir qator talablar qo'yiladi.

Ta'lim shakli o'quv jarayonining shunday tashqi tomonlarini namoyon qiladi, ya'ni:

1. Uning mavjud bo'lish yo'li: tartib tartibot:

- ta'lim oluvchilar soni: ommaviy, kichiq guruhlarda, yakka holda o'qitish;
- o'qitish vaqti: 45- sinf darsi, 90-birlashgan dars, «tanaffussiz dars»;
- o'qitish joyi: auditoriya, laboratoriya mashg'ulotlari, ustaxonalarda ishlash.

O'quv ishini tashkillashtirish shakli:

1. Ma'ruza, seminar, mustaqil ish va boshqalar.

Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirish yo'llari:

2. umumiy (frontal), guruhli, yakka tartibli.

Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirish shakllari:

3. **Ommaviy ish** (frontal) - barcha ta'lim oluvchilar oldiga bir xil topshiriq bajarish maqsadi qo'yiladi.

4. **Jamoaviy ish** (kollektiv) - ham umumiy va guruhliga taalluqli bo'lishi mumkin: 1) oldinda turgan ish rejasini hamkorlikda muhokama qilish; 2) majburiyatlarni bo'lish, hisobot shaklini tanlash; 3) xulosalarni muhokama qilish (tartib bilan alohida ta'lim oluvchilar fikrlari tingladi va muhokama qilinadi); 4) Ma'qul xulosalarni shakllantirish (umumiy kelishuv bilan).

5. **Guruhli** - kichiq guruhlarda hamkorlikda bir topshiriqni bajarish.

6. **Yakka tartibli (individual)** - o'quv topshirig'ini yakka o'zi bajarishi.

2. Guruhlarda hamkorlikda ishlashni tashkillashtirish texnologiyasi

Bir turdagi guruhli ish o'quv guruhlari uchun bir turdagi topshiriq bajarishni nazarda tutadi.

Tabaqalashgan guruhli ish guruhlarda turli topshiriqlarni bajarishni nazarda tutadi.

II bosqich. Guruhli ishni bajarishga kirishish

F a o l i y a t	
ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchilar
1. Bilim oltirishlik vazifani (muammoli vaziyatni taklif qiladi) belgilaydi, ta'lim oluvchilar bilan birgalikda uni echish yo'li va tartibini muhokama qiladi. 2. Ish yakuni bo'yicha qanday natijalar kutulishini tushuntiradi. 3. Guruhlarda hamkorlikdagi faoliyatni taqdim etish shaklini ma'lum qiladi. Har birining va butun guruhning natijalarini baholash mezonlarini tushuntiradi. 4. Ta'lim oluvchilarni guruhlariga bo'ladi. 5. Guruhlar bo'yicha ishni bajarish uchun zarur materiallarni taraqqatadi. Topshiriqni bajarishda (kerak bo'lganda), qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligini tushuntiradi. 6. Yozuv taxtasida guruhli ishni bajarish bo'yicha yo'riqnomani yozadi yoki tarqqatadi. Ta'lim oluvchilar bilan bu yo'riqnomani muhokama qiladi, hammalari uni tushunganlariga ishonch hosil qiladi.	Vazifani muhokama qiladilar O'quv materiallari va yo'riqnoma bilan tanishadilar

III bosqich. Guruhli ish

F a o l i y a t	
ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchilar
Kuzatuvchi sifatida ishtirok etadi. Biroq bunda u: 1) ishlayotgan guruhlarini nazorat qiladi, lekin ularga rahbarlik qilmaydi: ta'lim oluvchilar o'zlari uchun javobgarlar. Xato qilsalar ham, o'zlari ishlashlariga ruxsat beradi; 2) aniq topshiriqni bajarish uchun zarur bo'lgan, alohida bo'lib ishlashga, ko'nikmalarni shakllanishiga e'tiborini qaratadi; 3) ta'lim oluvchilarga ishni bajarganliklarini ma'lum qilishlarini taklif qiladi va ochiq savollar berib ularga yordam beradi: 1) Hodisalarni tahlil qilish uchun - «Qanday?»; 2) Fikrlarni bildirish uchun «Nima uchun bu usul yaxshi yoki yomon?»; 3) Eshittirib o'ylashga, boshqalarni tinglashga, olingan axborotdan ma'lumotlarni tanlab olishlari uchun «Agarda,...? Qanday boshqa usullar mavjud?...boshqalar o'ylaydiki, ...Qo'llashimiz mumkin»; 4) ish borishini sharhlaydi, yutuqlarni baholaydi, ayrim, aniq va samimiy tanbeh qiladi	Guruhlarda ishini rejalashtiradi Guruhlar ichida topshiriqni tarqqatadi Alohida topshiriqni bajaradilar. Alohida bajarilgan ish natijalarini muhokama qiladilar. Guruhli ishning umumiy natijasini ifodalaydi va ularni taqdimotga tayyorlaydi

IV bosqich. Yakun yasash, tahlil va baholash

F a o l i y a t	
ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchilar
1. Bajarilgan ish natijalari to'g'risida ma'lumot berish uchun guruh vakillarini tayinlaydi. Baholash mezon va ko'rsatkichlarini eslatadi. 2. Natijalar tekshiruvini o'tkazadi: - guruhning har bir ishtirokchisi bilan gaplashadi; - yoki buni avvaldan tayinlangan nazoratchi qilishi mumkin; - yoki materialga taalluqli bo'lgan, topshiriqni bajarish vaqtida	Guruh vakillari ish natijalari to'g'risida ma'lumot beradilar

o'zlashtirilganlar bo'yicha, test o'tkazadi; - yoki berilgan material bo'yicha boshqalar ma'lumot olganliklarini aniqlash uchun, har bir guruh o'zaro tekshirish uchun savol berishi yoki tayyorlashi mumkin. Bunda guruh a'zolari testga tayyorlanishlarida bir-birlariga hamkorlikda yordam berishlariga ruxsat beradi. 3. Guruh ishini tahlil qiladi, topshiriq bajarilishining yakunini qiladi, erishilgan maqsad to'g'risida xulosalar chiqaradi.	
---	--

3. Hamkorlikda o'zaro o'qish.

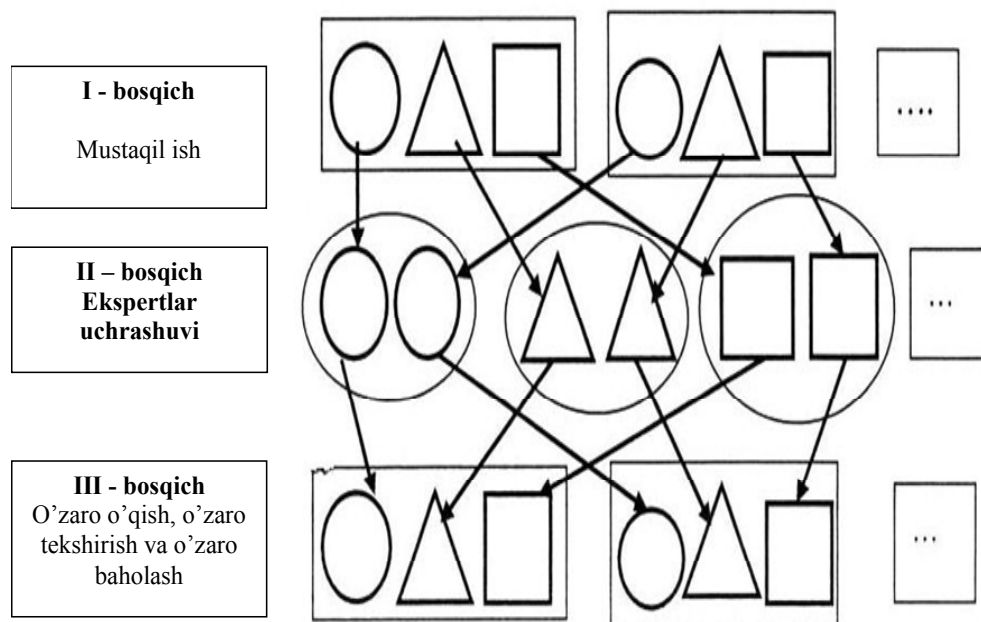
Ushbu bo'limda hamkorlikdagi o'qishni tashkil etish usul va vositalari: tamoyillari va qoidalari; «Birgalikda o'qiyamiz», «Arra», «O'ylang-Juftlikda ishlang-Fikr almashing» texnikalari haqida ma'lumotlar beriladi.

3.1. Hamkorlikdagi o'qish: tamoyil va qoidalari

- 1) guruhga bitta topshiriq;
- 2) bitta rag'bat: guruh barcha ishtirokchilari hamkorlikdagi ish bahosi (umumiy natijaga erishish uchun barcha guruh a'zolari sarflaydigan kuchi baholanadi) va akademik natijalari yig'indisidan tashkil topgan bitta baho oladi, ya'ni guruh (komanda) muvaffaqiyati har bir ishtirokchining hissasiga bog'liq;
- 3) har birining o'z muvaffaqiyati va guruhning boshqa a'zolari muvaffaqiyati uchun shaxsiy mas'uliyatligi;
- 4) hamkorlikdagi faoliyat: guruhiy mo'zokara, hamkorlik, o'zaro yordam berish kabi o'zaro harakat usullari asosida tashkil topadi;
- 5) muvaffaqiyatga erishishda teng imkoniyatlar: har bir o'qiyotgan o'z shaxsiy yutug'ini takomillashtirishga, shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda o'qishga berilgan bo'lishi zarur, chunki u boshqalar bilan teng baholanadi.

Hamkorlikda o'qiyotganlar uchun asosiy qoidalar:

3.2. "Ilon izi" "Arra" texnikasi

“Ilon izi” (“Arra”) texnikasining texnologik xaritasi

	F a o l i y a t	
	ta’lim beruvchi	ta’lim oluvchi
1	Lavhalarning murakkabligi va hajmi bo’yicha teng bo’lingan o’quv materiali stida ishlash uchun 4-6 kishidan iborat bo’lgan guruhlarni shakllantiradi.	
2	Oldinda turgan ish xususiyatini tushunturadi, ekspert varaqlarini tarqatadi - har bir guruh a’zosi umumiy ishning alohida qismini oladi va o’zining o’quv materiali sohasining eksperti bo’ladi.	2.1. Har bir guruh a’zosi ekspert varag’iga mos ravishda o’quv materialidan kerakli ma’lumotni topadi 2.2. Mutaxissislarni uchrashuvi-har xil guruhlarda faqat bir materialni o’rganayotganlar bilan uchrashadilar va ekspertlar sifatida axborotlar bilan almashiladilar, o’zlarining savollarini ishlaydilar, dastlabki o’zlarining guruh a’zolariga ushbu axborotni samaraliroq bayon etishni birgalikda rejalashtiradilar 2.3. Mutaxissislarni o’zlarining dastlabki guruhlariga qaytadilar va boshqalarga o’zlari bilib olgan barcha yangiliklarni o’rgatadilar: har biri o’zining topshiriq’ining qismi to’g’risida Ma’ruza qiladi(xuddi arraning bir tishiday) 2.4. Umumiy mavzu bo’yicha bir-birlariga savollar beradilar va bilimlarni baholaydilar yoki ta’lim beruvchi tomonidan barcha mavzular bo’yicha testlarni bajaradilar
3	Ish yakunidan so’ng guruhlardagi hohlagan ta’lim oluvchiga mavzu bo’yicha hohlagan savolga javob berishishi taklif etadi.	Savollarga javob beradilar

**“Birgalikda o’rganamiz” (“Koop-koop”) usulining
“Birgalikda o’rganamiz” (“Koop-koop”) usulining texnologik xaritasi**

Ish Bosqich lari	F a o l i y a t	
	ta’lim beruvchi	ta’lim oluvchi
1	O’qiganlik darajasi bo’yicha 3-5 kishidan iborat bo’lgan har xil guruhlarni shakllantiradi	
2	Har bir guruhga umumiy mavzuning qismini - bir topshiriq beradi, bu bo’yicha barcha o’quv guruhlari ishlaydi. Tayanch (ekspert varaqlar)ni taqdim etadi	Guruh ichida umumiy topshiriq bo’linadi
3	Topshiriqni bajarish muvaffaqiyatini, muomala madaniyatini nazorat qiladi	3.1. Hamma alohida topshiriqni bajaradilar va barcha mavzular bo’yicha mustaqil ishlaydilar. 3.2. Guruh a’zolarini kichiq-

		Ma'ruzalarini tinglaydilar. Umumiy ma'ruzani ifodalaydilar
4	Guruhlardagi ish yakunini va natijalar taqdimotini e'lon qiladi	Guruh sardorlari yoki hamma guruh Ma'ruza taqdimotini o'tkazadilar.
5	Guruh natijalarining tahlili va baholashini o'tkazadi, g'olib-guruhni aniqlaydi.	

“O‘ylang - juftlikda ishlang - fikr almashing” texnikasi

Ushbu texnika birgalikdagi faoliyat bo‘lib, talabalarni matn ustida fikrlash, o‘z g‘oyalarini shakllantirish va ularni hamkorlar yordamida muayyan shaklda ifodalashga yo‘naltiradi.

«O‘ylang - juftlikda ishlang - fikr almashing» texnikasidan foydalangan holda guruhlarda ishni tashkil etish jarayonining tuzilishi

1. O‘qituvchi savol va topshiriq beradi: oldin o‘ylab chiqish, so‘ng qisqa javoblar yozish tartibida.

2. Talabalar juftliklarga bo‘linib, bir - biri bilan fikr almashadilar va ikkala javobni mujassam etgan umumiy javobni ishlab chiqishga harakat qiladi.

3. O‘qituvchi bir necha juftliklarga o‘ttiz sekund davomida auditoriyaga o‘z ishining qisqa yakunini ifodalab berishni taklif qiladi.

Quyidagi o‘quv topshiriqlarini bajarish uchun 3 guruhga bo‘lining:

1. Mustaqil xohlagan shaklda «hamkorlikdagi o‘qish», «o‘zaro o‘qish», «birgalikda o‘qish» tushunchalariga, sizning fikringiz bo‘yicha, munosib tavsif va belgilarni yozing.

2. Guruhda birgalikda yozilganlarni muhokama qiling va ushbu tushunchalarni birga taqqoslab tahlil qilishga harakat qiling (grafik tashkil etuvchilaridan foydalanishingiz mumkin).

3. Siz uchun uchta o‘qish texnikasidan qaysi biri ma‘qul? O‘z javobingizni asoslab bering.

Ushbu mavzu bo‘yicha guruh bilimini aks etadigan ko‘rgazmali taqdimotni tayyorlang.

Boshqa guruh a‘zolarining bilimini tekshirish uchun savollarni tayyorlang.

Mustaxkamlash uchun savol va vazifalar:

1. «Ta’lim shakllari» tushunchasiga batafsil izox keltiring.

2. Ta’lim beruvchi bilan ta’lim oluvchi urtasidagi o‘zaro hamkorlik faoliyatini tashkillashtirishning farqlovchi belgilarini aytib bering

3. Guruxlarni to‘zishning asosiy qonun-qoidalarini aytib bering.

4. qanday belgilar bilan guruxlar shakllanadi? Tushuntirib bering.

6. Guruxlarda ishlashni tashkillashtirish koidalarini aytib bering.

7. Guruxlardagi ishlar qanday baxolanadi va yakunlanadi?

8. Keyingi vazifalarni echish uchun guruxlarda ishni tashkillashtirish texnologiyasidan foydalangan xolad o‘quv mashg‘ulotni qanday kurish lozim?: (8.1) uy vazifasini tekshirish; (8.2) yangi materialni tushuntirish; (8.3) hamma ta’lim oluvchilarda uning egallanishini tekshirish; (8.4) ta’lim oluvchilarga organilayotgan materiallarni amaliyotda foydalanish imkoniyatini berish.

9. Guruxlarni joylashtirishning optimal sxemasini takdim eting.

10. UT da «Zigzag» va «Birgalikda urganamiz» texnikasining roli va urnini tushuntirib bering.

Talabalar bilimini mustaxkamlash uchun savollar:

1. Ta’lim shakllari – ta’lim texnologiyasining tarkibi deganda nimani tushunasiz?

2. Shaki, ta’lim shakllari, ta’limni tashkil etish shakllari tushunchalarini izohlab bering? .

3. Guruhlarda hamkorlikda ishlashni tashkillashtirish texnologiyasi izohlang?

4. Hamkorlikda o‘zaro o‘qishni tushuntirib bering?

5. “Ilon izi” “Arra” texnikasi

6. “Birgalikda o‘rganamiz” (“Koop-koop”) usulining texnologik xaritasi

Foydaaniladigan adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. CHo'lpon -T: 2003 y
2. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie texnologii i pedagogicheskoe mastersvo. Uchebnoe posobie. CHulpon -T: 2005 y
3. K.I. Axmetova, D.M. Fayzullaeva, D.P.Xoshimova «Oliy o'quv yurtida innovasion ta'lim texnologiyasini loyixalashtirish, rejalashtirish va uni amalga oshirish» mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi: Uslubiy qo'llanma /«Iqtisodiy ta'limda o'qitish texnologiyasi» seriyasidan. -T.: TDIU, 2010. 80 b.
4. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: 2010.

4-mavzu: Ta'lim usullari – ta'lim texnologiyasi tarkibi.

Reja:

1. Ta'lim usullari – ta'lim texnologiyasining tarkibi.
2. Usul, ta'lim usullari tushunchasi.
3. Ta'lim usullarining ta'lim texnologiyasidagi o'rni va ahamiyati.
4. Faol ta'lim usullari, interfaol usullar tushunchalari.
5. Ta'lim usullarining tasnifi.
6. Ta'lim usullarining mazmuni.
7. Interfaol usullarning boshqa usullardan farqli tomonlari.
8. Interfaol usullar mazmuni.
9. Ta'lim usullarini tanlash omillari.

Tayanch so'z va iboralar: Ta'lim usullari, muammoli vaziyatl, ta'limning induktiv va deduktiv usuli, muammoli ta'lim, ta'limning faol usullari, miyaga xujum usuli, metod, ta'lim berish usuli, interfaol ta'lim, baxs (munozara), aqliy hujum, insert usuli, pinbord.

Ta'lim berish usuli, ta'limiy maqsadni amalga oshirish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi bilan hamkorlik faoliyatining murakkab jarayonining asosi hisoblanadi. Usullar: ushbu ta'lim berish davridan chiqqanda ta'lim oluvchi bilishi, udallashi va qadrlashi lozim bo'lgan ko'zlanayotgan natijalarga erishishni ta'minlaydi.

Usulni tanlab, o'qituvchi o'ziga savol berishni boshlaydi:

→ Usulni qo'llashdan so'ng natijalar qaysi sohalarda: Bilimlar sohasidami? Ko'nikmalardami? Malakalardami? Yoki ko'rsatmada ko'p bo'ladi.

→ Keyingi savol ta'lim berishning bajariladigan ishlar tartibiga taalluqli: "Talabalarning faolligi (tashabbus) qanday bo'lishi kerak?"

Ta'lim usullarining natijaviyligini qaysi mezonlar aniqlaydi?

Yaxshi yoki yomon usullar mavjud emas. Usulning natijaviyligini bajarilgan yoki bajarilmagan vazifa bo'yicha xulosa chiqarish mumkin.

Qanday qilib, keng tarqalgan usullar, jumladan aqliy hujum yoki guruhli munozarani natijaviyligini o'quv mashg'ulotida yechiladigan topshiriqlar bilan bog'liqsiz, yoki aniq amaliy vaziyatni tahlil qilish va yechish (keys-stadi) usulini natijaviyligini, ushbu usul qo'llanilayotgan o'quv mashg'ulotining maqsad va vazifalaridan o'z ilishda oldindan baholash mumkin.

Tajribalarning ko'rsatishicha, usulning **asosiy natijaviylik mezonlari** quyidagilar:

- belgilangan vazifalarni hal etish uchun uni qo'llashning mosligi va iqtisodiyiligi;
- uni qo'llashda soddalik va osonlik;
- nafaqat eng yaxshi natijalarni ta'minlashi, balki ularga erishishning yuqori ishonchliligini ta'minlay olishi.

Interfaollik ta'lim berish sohasida umuman yangi hodisa-bunga binoan ta'lim beruvchi:

1) o'qituvchi, boshqa talabalar, ma'muriyat bilan faqat shaxsiy uchrashuv yo'li bilan emas, balki ta'lim jarayonining barcha sub'ektlari bilan faol o'zaro harakat qilishi mumkin;

2) multimediali ob'ektlarni tahlil etish jarayonida ularning mazmuni, shakli, o'lchovi va rangini o'zgaruvchan boshqarish, ularni har tomondan ko'rib chiqish, shunga o'xshash boshqa

harakatlarni bajarishni, eng ko‘p ko‘rgazmalilikka erishishda to‘xtatish va xohlagan joyida yana ishga tushirishi mumkin.

Interfaollik daraja qancha yuqori bo‘lsa, ta‘lim berish jarayoni shuncha natijali bo‘ladi.

Pedagogikada ta‘lim usullarini tasniflashga (tartiblashtirish, bir guruhga birlashtirish) turli yondashishlar yo‘zaga keldi. Ular tizimlashtirishni turli asoslarida to‘zilgan.

Ta‘lim usullarini ta‘limiy maqsadlarga erishish bo‘yicha ta‘lim beruvchi (o‘rgatish) va ta‘lim oluvchini (o‘rganish) hamkoriyl faoliyatini yo‘li sifatida ko‘rsatish ular xususiyati va o‘quv faoliyatini natijalari bo‘yicha quyidagicha guruhlashtirish imkonini beradi:

1 - guruh: tayyor o‘zlashtiruvchilik o‘quv faoliyati va ta‘lim oluvchilarga bilimlarni 1 - darajada o‘zlashtirishni ta‘minlovchi, usullar;

2 - guruh: esda qolganlarni tasvirlovchi o‘quv faoliyati va ta‘lim oluvchilarga bilim va ko‘nikmalarni 2 - darajada o‘zlashtirishni ta‘minlovchi, usullar;

3 - guruh: muhokama qiluvchi, qisman-izlanuvchilik o‘quv faoliyati va ta‘lim oluvchilarga bilim va ko‘nikmalarni 3 - darajada o‘zlashtirishni ta‘minlovchi, usullar;

4 - guruh: mustaqil izlanuvchilik faoliyati hamda 4 - darajada bilimlarni o‘zlashtirishni ta‘minlovchi, usullar.

Ta‘lim usullarining va texnikalarining xususiyatlari.

2.1. Birinchi guruh ta‘lim usullari

Birinchi guruh ta‘lim usullari: tayyor o‘zlashtiruvchilik o‘quv faoliyati va ta‘lim oluvchilarga bilimlarni 1 - darajada o‘zlashtirishni ta‘minlovchi, usullar.

MA‘RUZA

Ma‘ruza – davomli vaqt ichida o‘qituvchi tamonidan katta hajmdagi o‘quv materialini *таҳжмдаги* o‘quv materialini monologik bayon qilish.

Usulning asosiy vazifasi-ta‘lim berish. *Belgilari:* qat‘iy tuzilma, og‘zaki-mantiqiy bayon qilish, berilayotgan axborotning ko‘pligi.

Ma‘ruzalar muhim lahzalarini ajratib ko‘rsatish imkonini beradi.

Ta‘lim oluvchilar bilan birgalikdagi faoliyatni tashkillashtirish usulining samaradorlik shartlari quyidagilardan iborat:

Ma‘ruzaning batafsil rejasini tizish;

ta‘lim oluvchilarga Ma‘ruza mavzusi maqsadi vazifalari va rejani eshittirish;

har bir rejani yoritgandan so‘ng qisqa umumlashtiruvchi xulosalarni shakllantirish;

Ma‘ruzaning bir qismidan boshqa qismiga o‘tganda mantiqiy bog‘liqlikni ta‘minlash;

yo‘zib olish uchun zarur joylarni ajratib ko‘rsatish (aytib turish);

✓ uning alohida holatlari batafsil ko‘rib chiqiladigan seminar, amaliy mashg‘ulotlar bilan

Ma‘ruzaning to‘g‘ri kelishi.

O‘quv jarayonidagi o‘rniga ko‘ra yo‘riqnoma berish uch turda bo‘ladi:

- kirish yoki yo‘l-yo‘riq berish;
- joriy;
- yakuniy.

Kirish yo‘riqnomasini berish quyidagi harakatlarni o‘z ichiga oladi:

➤ talabalarga bajarildagan ish mazmuni, pedagogik o‘zaro harakatning usul, vosita va shakllarini, texnik hujjatlar va yakuniy natijaga, mehnat mahsuliga bo‘lgan talablarni yetkazish;

➤ ish bajarish qoidasi va izchilligi va alohida harakatlar, usullarni tushuntirish;

➤ qiyinchiliklar, xatoliklar, mehnat xavfsizligi to‘g‘risida ogoxlantirish.

Joriy yo‘riqnoma berish quyidagi harakatlarni o‘z ichiga oladi:

➤ ishni bajarishga qiynalayotgan talabalar ishini to‘g‘rilash;

➤ har bir talaba ishini ko‘zlatish;

➤ ish turlarini bajarish va ish natijalari vaqtidagi mustaqillikni o‘rnatish.

Yakuniy yo‘riqnoma berish quyidagi harakatlarni o‘z ichiga oladi:

➤ jamoaviy va guruhli mehnat natijalarini baholash;

➤ o‘quv – bilish faoliyatning mustaqillik darajasi;

- mehnat harakatlarini bajarishdagi alohida kamchiliklarni aniqlash;
- kasbiy muhim sifatlar, ko'nikma, o'zini tutishning odob – ahloqiy me'yorlarini shakllanganligi;
- baholar bilan tanishtirish.

Yo'riqnoma berish shakliga ko'ra og'zaki, yozma, ko'rgazmali va aralash bo'lishi mumkin. Yozma yo'riqnoma berishda eng katta samaraga erishish mumkin bo'lib, bunda turli yo'riqnomali, ishlab chiqarishli, o'quv –ishlab chiqarishli va o'quv –uslubiy hujjatlardan (yo'riqnomali, texnologik, yo'riqnomaviy – texnologik va harakatlar xaritasi, ishlar tartibi, qoidasi) foydalaniladi.

Texnologik va yo'riqnomaviy – texnologik xaritalar o'quv –ishlab chiqarishli ishlarni bajarishda qo'llaniladi. Ular texnologik izchillikdan tashqari, texnologik talab, tartib, umumiy ishlarni bajarish vositalari, ishlarni bajarish qoidasining yo'riqnomali bayonidan iborat bo'ladi.

Harakatlar xaritasi va ishlar tartibidan yozma yo'riqnoma berish: xizmat ko'rsatish, nosozliklarni tashxislash, murakkab jihozlarni sozlashni o'rgatishda foydalaniladi. Ular ishlab chiqarish faoliyatida bajariladigan turli ishlab chiqarishli ko'rsatma va qoidalarni o'z ichiga oladi. Ish o'rnida har bir talabani yozma yo'riqnomadan foydalanishi eng samarali hisoblanadi.

Bu usulning yetakchi vazifasi - o'qitish hisoblanadi. Biz namoyishdan o'rganilayotgan hodisalar, o'zgaruvchanlikni ochib berish uchungina foydalanamiz, shu bilan birga bu usul ta'lim oluvchilarni narsalarni tashqi ko'rinishi bilan uning ichki tuzilishi yoki o'xshash narsalar qatorida tutgan o'rni bilan tanishish uchun xizmat qilishi mumkin.

Namoyishni ko'rib chiqilayotgan ob'ektni yozuv taxtasida sxemali rasm chizish yoki ko'rsatish, chizmalarni chizib olib borish mumkin, bu namoyish etilayotgan ob'ekt asosidagi tamoyillarni tushunishni yengillashtiradi.

Namoyish usulining ta'limiy vazifasi samaradorligi quyidagilarni bajara olishni ta'minlaydi:

- ob'ektlarni to'g'ri tanlash;
- ta'lim oluvchilar e'tiborini namoyish qilayotgan hodisaning muhim tomonlariga yo'naltirish;
- ta'lim oluvchilar namoyish qilinayotgan ob'ektni yaxshi ko'rishlari va imkon bo'yicha nafaqat ko'z, balki barcha sezish a'zolari bilan qabul qilish;
- ta'lim oluvchilar e'tiborini imkoni boricha o'rganilayotgan ob'ektning muhim tomonlariga jalb etish;
- ta'lim oluvchilarga o'rganilayotgan ob'ekt sifatlarini mustaqil baholash.

Bu usulning asosiy vazifasi - o'rgatish. Ko'rsatishning vositalariga sxemalar, jadvallar, rasmlar, sur'atlar, albomlar, xaritalar, yassi modellar xizmat qiladi.

esda qolganlarni tasvirlovchi o'quv faoliyati va ta'lim oluvchilarga bilim va ko'nikmalarni 2 - darajada o'zlashtirishni ta'minlovchi, usullar

Ta'lim oluvchilar kitob bilan ishlashlari mumkin:

- o'quv mashg'ulotda sizning rahbarligingiz ostida;
- uyda mustaqil.

Uyda kitob bilan ishlash vazifasini o'quvchilar oldiga qo'yishdan avval kitob bilan mustaqil ishlash usullariga ega ekanliklariga ishonch hosil qiling:

- uning tuzilishi bilan tanishish;
- ko'z yugurtirib chiqish;
- alohida boblarni o'qish;
- savollarga javob qidirish;
- referat yozish;
- tayanch konspektlar to'zish;
- mantiqiy to'zilmaviy chizmalarni to'zish;
- misol va topshiriqlarni echish, mashqlarni bajarish;
- nazorat testlarini bajarish;
- materialni xotirada saqlash.

Agarda ish o'quv mashg'ulotida olib borilsa, unda kitob bo'yicha o'rganadigan materialni biz alohida qismlarga bo'lamiz va ularni nazorat qilamiz.

Usulning asosiy vazifalari - o'rgatish va rivojlantirish. Bu usul ta'lim oluvchilarga quyidagi imkoniyatlarni ta'minlaydi:

- jihoz bilan ishlash malaka va ko'nikmalarini egallash;
- ma'lum bo'lganlarni tekshirish va mustaqil tadqiqotning yo'llarini tanlash;
- amaliy malakalarni egallash: o'lchash va hisoblash; natijalarni qayta ishlash va avvalgilari bilan solishtirish.

Tajriba usuli murakkabdir. U maxsus, qimmatli jihozlarni bo'lishi, nafaqat sizni, balki ta'lim oluvchilarning ham puxta tayyorgarligini talab etadi. Undan foydalanish kuch va vaqtni sarflash bilan bog'liq. Shuning uchun, tajriba usulini rejalashtirayotganda, mustaqil tadqiqotning ta'lim samaradorligini oshirishiga bo'lishiga ishonch hosil qilish zarur, chunki bunga boshqa soddaroq, tejamliroq usullar bilan erishish mumkin.

Usulning *asosiy vazifasi* - ta'limiy va rivojlantiruvchi.

Mashqning quyidagi turlari mavjud:

- maxsus;
- sharhlashga oid;
- yozma;
- og'zaki;
- ishlab chiqarish.

2.3. Uchinchi guruh ta'lim usullari

Uchinchi guruh ta'lim usullari: muhokama qiluvchi, qisman-izlanuvchilik o'quv faoliyati va ta'lim oluvchilarga bilim va ko'nikmalarni 3 - darajada o'zlashtirishni ta'minlovchi, usullar.

Usulning etakchi vazifasi-qiziqitirish: maqsadga yo'naltirilgan va mohirona qo'yilgan savollar yordamida ta'lim oluvchilarda berilgan mavzu bo'yicha o'zlarining bilimlarini eslashga va bayon qilishga harakat qilinadi va o'qituvchi rahbarligida boshqa ta'lim oluvchilar bilan muhokama qilinadi. Ta'lim oluvchilar o'qituvchi bilan birga qadamma-qadam mustaqil fikrlash, yakunlash, xulosalash va umumlashtirish yo'li bilan yangi bilimlarni anglaydilar va o'zlashtiradilar.

Suhbatning afzalligi yana shundaki, u ta'lim oluvchilar fikrlashini faollashtiradi va bilim kuchini rivojlanishiga yordam beradi.

Suhbatlar vazifasiga ko'ra quyidagilarga bo'linadi:

- kirish yoki tashkillashtiruvchi (didaktik vazifasi: ta'lim oluvchilarni mashg'ulotdagi ishga tayyorlash);
- yangi bilimlarni etkazish (didaktik vazifasi: ta'lim oluvchilarni yangi material bilan tanishtirish);
- sintezlovchi yoki mustahkamlovchi (didaktik vazifasi: ta'lim oluvchilar bilimlarini tizimlashtirish, "mustahkamlash", eslab qolishi va fikrlashi).

Suhbatlar tashkiliy shakli bo'yicha o'quv va "davra suhbatiga" bo'linadi.

"Davra suhbatiga" o'quv suhbatidan erkin holatda ishtirokchilar joylashish tartibi va asosiysi, ular fikrini navbat bilan bildirishi bilan farqlanadi.

Eng muhimi savollarni to'g'ri shakllantirish va berish muhim. Ular o'zaro mantiqiy bog'liqlikka ega bo'lishi kerak, o'rganilayotgan savol mohiyatini ochib berishi, tizimda bilimlarni o'zlashtirishga yordam berishi kerak. Savollar mazmuni va shakliga ko'ra ta'lim oluvchilarning rivojlanish darajasiga mos kelishi lozim.

Esda tuting: oson savollar faol bilish faoliyatini rag'batlantirmaydi, jiddiy munosabat esa bilishga rag'batlantiradi.

Suhbatning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va mazmuni	Faoliyat	
	ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchi
1 - bosqich Tayyorgarlik	Suhbatning mavzusi, uning maqsadi, vazifa va natijalarini aniqlaydi, asosiy va yordamchi savollarni shakllantiradi, uni tashkillashtirish va olib borishni o'ylab chiqadi: savollarni berish tartibi, qanday bog'liq holatlar bo'yicha umumlashtirish va xulosalar qilish lozimligi va boshq.	

2 - bosqich Suhbatga kirish	Qisqa shaklda o'quv suhbatining mavzusi, uning vazifalarini eshittiradi, ushbu mavzu bo'yicha ega bo'lgan bilim va malakalarni eslatadi. Suhbat davomida ta'lim oluvchilarning alohida mulohazalarini umumlashtiradi. Suhbatda hamma ta'lim oluvchilar faol ishtirok etishlariga harakat qiladi.	
3 - bosqich Suhbat	To'g'ri javoblarni ma'qullaydi, noto'g'ri yoki to'liq bo'lmaganlarni sharhlaydi, aniqlaydi. Noto'g'ri javob bergan ta'lim oluvchining o'ziga xatosini topishni taklif qiladi. Agar u buni qilaolmasa, boshqa ta'lim oluvchilarni yordamga chaqiradi	Savollarni diqqat bilan tinglaydilar, javob beradilar, o'zgalar javoblarini tahlil qiladilar, o'zlarining shaxsiy mulohazalarini aytadilar
4 - bosqich Xulosa	Usullardan birini tanlab, suhbat natijalarini umumlashtiradi: ◆ o'zi yakun yasaydi; ◆ yo'naltiruvchi savollar yordamida suhbat natijalarini "yig'adi"	
5-bosqich. Yakunlash	Yakun yasaydi: ta'lim oluvchilarning faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi	O'z-o'zlarini baholaydilar.

Bu usuldan quyidagi maqsadlarda foydalaniladi:

- ✓ yangi bilimlarni shakllantirishda;
- ✓ ta'lim oluvchilar u yoki bu savollarni chuqur o'ylab ko'rish, ularning mohiyatiga kirishni ta'minlashda;
- ✓ ta'lim oluvchilarni dalil va dalillarga asoslangan xulosalar orasidagi farqni tushunib etishga o'rgatishda;
- ✓ o'zaro fikr almashinuv ko'nikmalarni shakllantirishda;
- ✓ ta'lim oluvchilarga shaxsiy fikrida mustahkam turish va uni himoya qilishiga yordam berish.

Munozara erkin bo'ladi, qachonki, u erkin rivojlangan, boshqaruvchan bo'lishi mumkin. U faqat o'zlashtirish lozim bo'lgan mavzu va savollarga taalluqli bo'lishi kerak.

Ma'ruzada boshqariladigan munozaraning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va mazmuni	F a o l i y a t	
	ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchi
1 - bosqich Tayyorgarlik.	Munozara mavzusi, uning maqsadi, vazifa va natijalarini aniqlaydi, natijalarni shakllantiradi; "Munozara ishtirokchisiga eslatma" plakat/ slaydni rasmiylashtiradi; munozarani kerakli maromda ushlab turadigan savollar va oraliq xulosalarni tayyorlaydi; uni o'tkazish tartibi va tashkillashtirishni loyihalaydi; munozarani qanday va nimadan boshlash; unda barcha ta'lim oluvchilar ishtirokini qanday ta'minlash; munozarani qanday yakunlash va oxirgi xulosalarni aniq shakllantirish	
2 - bosqich Kirish	Mavzuni e'lon qiladi, uning tuzilishini bayon qiladi, o'zining mulohazalarini bildiradi va ta'lim oluvchilarga o'zlarining fikrlarini bayon qilishni	

	taklif etadi. Munozara boshlanishini qiziqtirish uchun, tayyorlab qo'yilgan bir necha savollarni beradi	
3 - bosqich Asosiy qism	Munozarani qiziqtiradi, ishtirokchilarni qoidani bajarishlarini ta'minlaydi	Takliflar kiritadilar, muhokama qiladilar
4 - bosqich Yakuniy-tahliliy	Munozara so'nggida qisqacha va bahosiz bog'liqli savollarni ajratadi va to'zilmaga soladi.. xulosalaydi	Tinglaydilar, baholar bilan tanishadilar

Seminar - munozaraning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va mazmuni	F a o l i y a t	
	ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchi
1 - bosqich Tayyorgarlik.	Seminar mavzusi, uning maqsadi, vazifa va natijalarini aniqlaydi; ta'lim oluvchilar munozarada erishishi mumkin bo'lgan, natijalarni shakllantiradi; munozarada muhokama qilish muhim bo'lgan muammoni ajratadilar, Ma'ruzachi va ishtirokchi uchun asosiy va qo'shimcha adabiyotlar ro'yxatini shakllantiradi.1) seminar olib boruvchisi,. 2) e'tirozchi va taqrizchilarni, 3)mantiqchi, 4) ruhshunos, 5) ekspertlarni belgilaydi va ularga tayyorgarlikda yordam beradi. Munozara o'tkazish tartibi va tashkillashtirishni dasturlashtiradi	Seminar boshlovchisi ta'lim oluvchilardan biriga seminar mavzusi bo'yicha Ma'ruza qilishni topshiradi.
2 - bosqich Kirish	Seminar mavzusini e'lon qiladi, seminar olib boruvchini tanishtiradi	Olib boruvchi Ma'ruzachi, e'tirozchi, taqrizchi, mantiqchi, ruhshunos va ekspertlarni tanishtiradi
3 - bosqich Asosiy qism	Savollar beradi, alohida bildirishlar qiladi, Ma'ruzani asosiy holatini aniqlaydi, fikrlashdagi qarama-qarshiliklarni cheklaydi. Gapiirilayotgan fikrlarda erkinlik va qiziquvchanlikni namoyon qiladi, muammoning ishonchli ravonini ishlatadi	Ma'ruzadan so'ng olib boruvchi e'tirozchi va taqrizchilarga so'z beradi. Ishtirokchilarni "Munozara ishtirokchilari eslatmasi" bilan tanishtiradi va munozara boshlanishini e'lon qiladi
4 - bosqich Yakuniy-tahliliy	Munozara yuzasidan qisqa va bahosiz bog'liqli savollarni ajratadi va to'zilmaga keltiradi.. Yakuniy xulosalarni shakllantiradi. Ishtirokchilarga baho beradi.	Olib boruvchi e'tirozchi, taqrizchi, mantiqchi, ruhshunosga so'z beradi

«AQLIY H U J U M» USULI

Ishtirokchilar aqliy hujum vaqtida murakkab muammoni hal etishga harakat qiladilar: ularni tanqid qilishga yo‘l qo‘ymay uni hal etishning ko‘proq shaxsiy g‘oyalarini yo‘zaga keltiradilar, so‘ngra ko‘proq oqilona/samrali/maqbul va boshqa g‘oyalarni ajratadilar, ularni muhokama qiladilar va rivojlantiradilar, ularni isbotlash yoki qaytarish imkoniyatlarini baholaydilar.

Bu usul hamma vazifalarni bajaradi, lekin uning asosiy vazifasi - ta‘lim oluvchilarni o‘quv-bilish faoliyatini faollashtirish, ularni muammoni mustaqil tushunish va echishga qiziqtirish va ularda muomala madaniyati, fikr almashinish malakalarini rivojlantirishi, tashqi ta‘sir ostida fikrlashdan ozod bo‘lish va ijodiy topshiriqni echishda birlamchi yo‘l fikrlarini engib o‘tishni tarbiyalaydi.

An‘anaviy ta‘limda vazifani echish vaqtida ko‘pgina ta‘lim oluvchilar o‘zlarini g‘oyalarini aytishga botina olmaydilar. O‘z takliflarining xatoligi va ta‘lim beruvchining salbiy munosabatidan, boshqa ishtirokchilarning yo‘q qilib yuboruvchi tanqidi va kulgisidan asosli qo‘rqadilar.

Aqliy hujum usuli qo‘llanilgan o‘quv mashg‘ulotining texnologik xaritasi

Ishlar bosqichi va mazmuni	F a o l i y a t	
	ta‘lim beruvchi	ta‘lim oluvchi
1 - bosqich Tayyorgarlik	O‘quv mashg‘ulotida aqliy hujum o‘rnini aniqlaydi, uning maqsadini shakllantiradi, muammoni va uni echish bo‘yicha taklif etilayotgan g‘oyalarni baholash mezonlarini aniqlaydi	
2 - bosqich Kirish	Mavzuni e‘lon qiladi, muammo bilan tanishtiradi, uni echishning izlash yo‘lini va baholash mezonini asoslaydi. Jamoaviy ishlash sharoiti va ahloq qoidasi bilan tanishtiradi (eslatadi). Ishtirokchilarni 3-4 guruhga bo‘ladi (AH nijamoaviy o‘qitish sharoitida to‘g‘ri olib borish mumkin, lekin bu boshqaruvni qiyinlashtiradi va samaradorlikni pasaytiradi). Ta‘lim oluvchilarga ruhiy qiyinchilik va qo‘rquvlardan qutulish uchun, mavzuga to‘g‘ri borish bilan bog‘liq bo‘lmagan, balki yaqinroq mavzudan olingan kutilmagan, qiziq savollarga tez javoblar izlash mashqini o‘tkazadi. Berilgan muammoni eslatadi va boshlashga ruxsat beradi	Har bir guruh baho va maqbul/samarali/ oqilona g‘oyalarni qayd etib borishi uchun ekspert tanlaydi. Guruh a‘zolari hamkorlikda ishlashlari mumkin bo‘lgan holda o‘tiradilar
3 - bosqich Asosiy	Ko‘zatadi, yo‘llaydi, rag‘batlantiradi. O‘zini tortishuvga aralashishini, o‘zini nuqtai-nazarini aytishga yo‘l qo‘ymaydi. CHidash, chidamlilik, hayron bo‘lmaslikni namoyon qiladi. Kerak bo‘lganda guruhni xayrixohlik bilan ish holatiga qaytaradi	Muammoni echish bo‘yicha g‘oya va takliflarni aytadilar, ekspertlar esa, ularni yozadilar

	1 - variant. Aytilgan g'oyalarni ekspertlar bilan muhokama qilishni, ularni taklif etilgan mezonlarga mos holda baholash va tanlashni tashkillashtiradi. Muammoni echish uchun tanlangan g'oyalarni ekspertlar guruhi taqdimotini va ularning muhokamasini tashkillashtiradi.	Ekspertlar ishlayotgan paytda, boshqa barcha ishtirokchilar mavzular bosqichi bo'yicha krossvord echadilar, o'quv holatini muhokama qiladilar. Ekspertlar tanlangan g'oyalarni taqdim etadilar. Ushbu g'oya mualliflari himoyani olib boradilar
	2 - variant. G'oyani alohida baholash va eng yaxshilarini jamoaviy tanlashni tashkillashtiradi	
4 - bosqich Yakun yasash, tahlil qilish va baholash	Yakunlarni umumlashtiradi, guruhlar ishini tahlil qiladi va baholaydi: ijobiy, ijodkorlikning yuqori darajasi holatlari, jamoaviy faoliyat muvaffaqiyatlarini ko'rsatadi	O'z-o'zlarini baholaydilar

INSERT USULI (texnikasi)

Matnda belgilash tizimi

(√) - men bilaman deganni tasdiqlovchi belgi;

(±) - yangi axborot belgisi;

(-) - meni bilganlarimga, zid belgisi;

(?) - meni o'ylantirib qo'ydi. Bu bo'yicha menga qo'shimcha axborot kerak belgisi.

√	+	—	?

Insert usuli qo'llanilgan o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlar bosqichi va mazmuni	F a o l i y a t m a z m u n i	
	ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchilar
1 - bosqich Tayyorgarlik	O'quv mashg'ulot maqsadini aniqlaydi, uning natijalari, ta'lim oluvchilar faoliyatini baholash mezonlarini shakllantiradi, kerakli o'quv materiallarini tayyorlaydi	
2 - bosqich Kirish	O'quv mashg'ulotining maqsadi, vazifalari uning natijalari, ta'lim oluvchilar faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	Yozib oladilar.
3 - bosqich Asosiy	Mavzu bo'yicha mavjud axborotlarni faollashtiradi: aqliy hujum usuli yordamida quyidagi savolga javob berishlarini taklif etadi: «Siz... shu to'g'risida nimalarini bilasiz?» Yozuv taxtasida alohida so'z yoki so'z bog'lovchilari ko'rinishida yozishni tashkillashtiradi. Olingan axborotlarni toifalar bo'yicha tizimlashtirishni taklif etadi. Buning uchun: 1) toifali jadval to'zilmagini jamoaviy muhokamasini tashkillashtiradi; 2) yozuv taxtasida jadval chizishni va unga (jamoaviy/	Savollarga javob beradilar Jadvalning to'zilmaviy tarkibiy qismlarini echishda ishtirok etadilar. Unga axborotlar «Kiritadilar». Savollarga javob beradilar Juftlikda ishlaydilar; o'rganilgan material bo'yicha fikr almashadilar

	alohida) olingan axborotlarni kiritishni taklif etadi Hosil qilingan bilimlarni umumlashtiradi: quyidagi savolga javob berishlarini taklif qiladi: «Siz qanday yangiliklarni bilishni xohlar edingiz?», «Sizga...shu to'g'risidagi bilimlar nima uchun kerak?» Matnni tarqatadi, uni o'qib chiqishni va insert usulidan foydalanib matn chetida belgilar qo'yishni taklif etadi. Ishning borishini ko'zatadi. Ishning o'zaro tekshiruvini o'tkazish va o'qish paytida paydo bo'lgan savollarga javob berishni taklif etadi Ixtiyoriy belgi bo'yicha guruhlariga bo'ladi va guruhli Insert jadvallarini to'zishni va ularga olingan axborotlarni kiritishni taklif etadi. Natijalar taqdimoti boshlanishini e'lon qiladi	Muhokama vaqtida tanlab olingan axborotlarga asoslanib, guruhli jadvalar to'zadilar Guruh sardorlari natijalar taqdimotini o'tkazadilar. Bunda ular e'tiborni asosiy axborotga qaratadilar, o'qish davomida paydo bo'lgan savollarni aytadilar.
4 - bosqich. Yakuniy	Olingan axborotni umumlashtiradi va sharhlaydi. Paydo bo'lgan savollarga javob beradi, muhim qo'shimcha axborotni beradi. Maqsadga erishish muvaffaqiyatini tahlil qiladi va baholaydi. Keyingi ish istiqbollarini aniqlaydi	

2.5. PINBORD TEXNIKASI

Ta'lim beruvchi:

→ Taklif etilgan muammoni echishga o'z nuqtai nazarini bayon qiladi.

→ Ommaviy to'g'ri aqliy hujumni tashkillashtiradi.

Ta'lim oluvchilar quyidagi g'oyalarni:

→ Taklif etadilar, muhokama qiladilar, baholaydilar eng ko'p maqbul (samarali va boshqa g'oyalarni tanlaydilar va ularni qog'oz varag'iga asosiy so'zlar ko'rinishida (2 so'zdan ko'p bo'lmagan) yozadilar va yozuv taxtasiga biriktiradilar.

→ Guruh a'zolari (ta'lim beruvchi tamonidan belgilangan 2-3 talaba yozuv taxtasiga chiqadilar va boshqalar bilan maslahatlashib:

1. aniq xato yoki qaytariluvchi g'oyalarni saralaydilar;
2. tortishuvlarni aniqlaydilar;
3. g'oyalarni tizimlashtirish mumkin bo'lgan belgilar bo'yicha aniqlaydilar;
4. shu belgilar bo'yicha hamma g'oyalarni yozuv taxtasida guruhlaydilar (kartochka/varaqlar).

Ta'lim beruvchi:

→Umumlashtiradi va ish natijalarini baholaydi.

Pinbord usuli qo'llanilgan o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlar bosqichi va mazmuni	F a o l i y a t	
	ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchi
1 - bosqich Tayyorgarlik	O'quv mashg'ulotida pinbord o'rnini aniqlaydi, uning maqsadini shakllantiradi, muammoni va uni echish bo'yicha taklif etilayotgan g'oyalarni baholash mezonlarini aniqlaydi	
2 - bosqich Mavzuni yaxshi o'rganish	Mavzu to'zilasini aniqlaydi. Pinbord usulini tushuntiradi. O'zining fikrlarini aytadi va ta'lim oluvchilarga o'z fikrlarini	Har bir guruh baho va maqbul/samarali/oqilona g'oyalarni qayd etib borishi uchun

	aytishlarini taklif etadi, munozara boshlanishini tezlatish uchun bir qator savollar beradi. Ko'zatadi. Berilgan muammoni eslatadi va boshlashga ruxsat beradi	ekspert tanlaydi. Guruh a'zolari hamkorlikda ishlashlari mumkin bo'lgan holda o'tiradilar
3 - bosqich Yakuniy xulosani yozma bayon etish 4 - bosqich Umumlashtirish	Maslahat, tavsiyalar beradi	Munozara jarayonida ishlab chiqilgan, o'z fikrlarini, asosiy yakuniy xulosadek, kichiq qog'ozlarga yozadilar va yozuv taxtasiga biriktiradilar. O'quv guruhidan 2-3 vakillar boshqa ta'lim oluvchilar bilan maslahatlashib, ma'lumotni tizimlashtiradilar va mazmuniga ko'ra guruhlaydilar. Ko'rsatuvchi chiziqlar yoki boshqa belgilar yordamida ularning mosliklarini ko'rsatadilar.
5 - bosqich Yakun yasash, tahlil qilish va baholash	Yakunlarni umumlashtiradi, guruhlar ishini tahlil qiladi va baholaydi: ijobiy, ijodkorlikning yuqori darajasi holatlari, jamoaviy faoliyat muvaffaqiyatlarini ko'rsatadi.	O'z-o'zlarini baholaydilar.

TA'LIMY O'YIN

O'qitish usuli sifatida, u quyidagi vazifalarni bajaradi:

- **o'rgatuvchi:** umumo'quv malakalarni shakllantirish; ijodiy qobiliyatni rivojlantirish, shu jumladan: tushunish, yangi holatlarni shakllantirish va tahlil qilish;

- **rivojlantiruvchi:** mantiqiy fikrlash, nutq, atrof-muhit sharoitiga o'rganish qobiliyatini rivojlantirish;

- **motivatsionli:** ta'lim oluvchilarni o'quv faoliyatiga undamoq, mustaqil xulosa qabul qilishini rag'batlantirmoq;

- **tarbiyalovchi:** ma'suliyatlilikni, fikr almashishlikni shakllantirish.

O'yin usullari va dars shaklidagi mashg'ulotlar holatlarini amalga oshirish quyidagi asosiy yo'nalishlarda sodir bo'ladi:

1. didaktik maqsad ta'lim oluvchilar oldiga vazifa ko'rinishida qo'yiladi;

2. o'quv faoliyat o'yin qoidalariga bo'ysunadi;

3. o'quv material o'yinning vositasi sifatida ishlatiladi;

4. o'quv faoliyatga didaktik vazifani o'yinga aylantiradigan musobaqa bo'lagi kiritiladi;

5. didaktik vazifani muvaffaqiyatli bajarish o'yin natijalari bilan bog'lanadi.

Ishbilarmon o'yinni rolli o'yindan farqi nimada?

Ishbilarmon o'yin ishtirokchilariga hayotiy holatda qurilgan o'yinli syujet taklif qilinadi, bunda ishtirokchilar oldiga yagona umumiy maqsad: taklif etilayotgan muammoni echish qo'yiladi.

Shu bilan bir vaqtda har bir ishtirokchi alohida rolli maqsadni bajarishi lozim. SHuning uchun echimni ishlab chiqish jarayonni alohidaligi-guruhli xususiyatga ega: har bir ishtirokchi avval o'zining vazifali maqsadiga muvofiq qaror qabul qiladi, undan so'ngra esa uni guruh bilan kelishadi. Alohida vazifali maqsadni bajarilishi butun guruh qaror qabul qilish natijalariga bog'liq. Odatda, ishbilarmon o'yin davomidagi muammoni echish bir nechta bosqichda (2 dan 10 gacha va bir o'yin ko'p).

Ishtirokchilar harakatini baholash yakuniy va oraliq natijalar bo'yicha amalga oshiriladi:

1. oraliq baholash belgilangan maqsadni amalga oshirishda ularning anglab etishini oshirish maqsadida bizga o'yin davomida ishtirokchilar harakatiga ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

2. yakuniy natijani baholashda ishtirokchilarning tashkiliy faoliyatlari va ular tomonidan vazifali rolli maqsadni bajarish hisobga olinadi.

Rolli o'yin, ishbilarmonlik kabi vaziyatda ko'rsatilgan, muammoni echishda ishtirokchilarning faol birgalikdagi harakatlariga asoslanadi. Mavzu qatnashchilarining bitta majburiy maqsadlari bor-muammoni echish. Lekin alohidal maqsadlar, ishbilarmon o'yindagi kabi kelishib olinmaydi. Rolli o'yinning har bir ishtirokchilar maqsadlari-g'alaba qozonish, o'zini ko'rsatish. Vaziyatli o'yin yakunlarini nafaqat umumiy maqsadga erishish natijalari bo'yicha emas va balki har bir ishtirokchining rolli maqsadlarini amalga oshirish bo'yicha baholanadi.

Siz tomondan ishlab chiqilgan o'yin haqiqiy hayotga mumkin qadar yaqin bo'lishi, lekin ishtirokchilar uchun juda murakkab va qiyin bo'lmasligi kerak.

Ishbilarmon o'yin usuli qo'llanilgan o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlar bosqichi va mazmuni	F a o l i y a t	
	ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchi
1 - bosqich Tayyorgarlik	Mavzu tanlaydi, maqsad, vazifalar va natijalarni shakllantiradi; o'rganilayotgan muammoni bayon qiladi, qo'yilgan vazifani asoslaydi; o'yinning texnologik xaritasini ishlab chiqadi; o'yin tartibini, vaziyat mazmuni va qatnashuvchilar xususiyatlarini aniqlaydi.	
2 - bosqich Kirish	Ishtirokchilar uchun yo'riqnomalar va o'yinning aniqlovchilarini tayyorlaydi; natijalarni baholash mezonlarini aniqlaydi. Ishtirokchi va ekspertlarni yo'llaydi. Ish tartibini aniqlaydi, mashg'ulotning bosh maqsadini shakllantiradi, muammoni qo'yish va vaziyatni tanlashni asoslaydi. Ishtirokchilarga materiallar solingan paketlarni: yo'riqnomalar, o'ynash lozim bo'lgan qaxramonlarning xususiyatlari, shuningdek vaziyatli ko'rsatmalarni tarqatadi	Materiallarni birgalikda muhokama qiladilar, rollarni taqsimlaydilar.
3 - bosqich. Rollarni bajarishga tayyorgarlik	Kuzatadi, alohida maslahatlar beradi	Oldindan belgilangan vaqtda qo'yilgan vazifani anglab etadilar va rolga kiradilar: har bir ishtirokchi, ssenariyda bayon qilingan o'zining rolli maqsadini amalga oshirishni rejalashtiradi. Kerak bo'lganda qo'shimcha axborotlar yig'adi, maslaxat uchun olib boruvchi va ekspertlardan maslaxat oladi
4 - bosqich Yakuniy	O'yin yo'nalishini o'zgartirish bevosita aralashish huquqisiz ko'zatadi. O'yining oraliq natijalarini baholashni amalga oshiradi (ta'minlaydi), shu bilan birga ularning anglab etishishlarini oshirish maqsadida ishtirokchilar harakatiga o'rtacha ta'sir ko'rsatadi	O'yin shartlarida yozilgan talab bo'yicha, rollarni o'ynaydilar, bir-birlari bilan faol hamkorlik qiladilar. SHu bilan birga bunda oshkora bo'lmagan o'yindan chiqishni, taqiqlovchi, o'yinga sust munosabatda bo'lish boshqalarning faolligini bostirish o'zini tutish etikasi

		va reglamentini bo'zmaslik qoidalariga amal qiladilar
5 - bosqich Tahlil, muhokama, natijalar bo'yicha o'z-o'zini baholash	O'yin yakuni muhokamasiga yo'naltiradi. Tahlil avval e'lon qilingan ko'rsatkich va baholash mezonlari bilan chegaralanadi. Bunda ishtirokchilar tomonidan berilgan mavzuni qabul qilish, rolli maqsadlarga erishish darajasidan tashqari, ishtirokchilarning qo'l harakatlari, mimika, ularni o'qitish vositalari bilan ishlay olishlarini tanqidiy ko'zatish bo'lishi mumkin.	Ekspertlar chiqishini eshitadilar, fikrlar bilan almashinadilar, rolli maqsadlarga erishish bo'yicha o'zlarining xulosalarini himoya qiladilar. O'zlarining harakatlari va xulosalarini o'yin qahramonlari harakatlari bilan taqqoslaydilar
6 - bosqich Yakun yasash, va baholash	Erishilgan natijalarni sharhlaydi, xatolarni ko'rsatadi, mashg'ulotning so'nggi yakunini chiqaradi, o'yinni o'quv fani mazmuni bilan bog'liqligini aniqlaydi	Tinglaydilar

O'quvchi-talabalarning har bir fanni chuqur o'zlashtirib olishlari, shuningdek ular bilimlarni ongli va mukammal egallashlari uchun hamda yoshlarda mustaqil va ijodiy faoliyat-fikrlarining rivojlanishiga bevosita o'qituvchining ta'lim usullaridan keng va mohirona foydalana olishiga bog'liqdir. Pedagogika tarixidan, pedagogika amaliyotida ham o'qitish usullarining juda katta boyligi to'plangan.

Ta'lim usuli deganda, ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning kutilgan maqsadga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyatlari tushuniladi. O'qitish usullari ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi-talaba faoliyatining qanday bo'lishini, o'qitish jarayonini qanday qilib tashkil etish va olib borish kerakligini belgilab beradi. Demak, o'qitish usullari har ikkala faoliyatning, ya'ni o'qituvchi tomonidan o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish faoliyatida qo'llaniladigan yo'llarni, usullarni o'z ichiga oladi. Ammo, har ikkala faoliyat ham hamisha bir xil va bir yo'nalishda bo'lavermaydi. Dars jarayonida o'tiladigan mavzuning xarakteri, mazmuniga qarab, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati turlicha yo'nalishda bo'lishi mumkin.

Ta'lim jarayonida ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan faoliyatning turlicha bo'lishi yangi-yangi usullarni keltirib chiqaradi.

Ta'lim usullari, o'qituvchining o'qitish faoliyati tug'risida o'tmishda ham, jumladan Markaziy Osiyo olimlarining asarlarida alohida asoslab berilgan. Abu Nasr Forobiyning «Fan va san'atning afzalligi» risolasida o'quv jarayonini tashkil etishga va o'qitish metodlariga qo'yiladigan talablar mukammal ifodalangan. Olim o'zining o'qitish metodlari haqidagi fikrlarida o'quvchilarga turli bilimlar berish bilan birga, mustaqil holda bilim olish yo'llarini ham ko'rsatish, ularni bilimlarning zarurligiga aniq ishonitirish kerakligini o'qitgan.

Barcha qomusiy olimlar foydalangan o'qitish metodlarini bir necha guruhga ajratish mumkin. Bular: ko'rsatmali tajriba usullari (Ibn Sino), bilimlarni bayon qilishning savol-javob usullari (Abu Rayxon Beruniy, al-Xorazmiy), ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari, bilimlarni tekshirish usullari (Forobiy, al-Xorazmiy) va hokazolardan iboratdir. Shunisi diqqatga sazovorki, mazkur olimlarning hammalari o'quvchilar faoliyatini kuchaytirish va ularda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish maqsadini ko'zlaganlar.

Hozirda yangi pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayonida kengroq joriy etilishi zahirida o'quvchi-talabaga berilishi lozim bo'lgan ilmiy bilimlar qo'lami o'qitish usullari va shakllarining doirasini kengashtirish zarurligini taqozo etmoqda.

O'qitishning hikoya, suhbat, Ma'ruza, illyustratsiya turlari, namoyish qilinadigan asbob-uskunalar va priborlarni ko'rsatish, mashqlarni, mehnat topshiriqlarini, laboratoriyada o'tkaziladigan tajribalarni bajarish, xalq pedagogikasi materiallaridan foydalanish usullari va uslubi, o'quv munozaralari, o'quv faoliyatida rag'batlantirish va tanbeh, o'quv materiallarini muammoli bayon qilish, muammoli suhbatlar, tadqiqot tajribalarini qo'llash, kitob ustida ishlash, kompyuterlardan mustaqil foydalanish kabi usullarni qo'llash, og'zaki so'rash, yozma ishlar, avtomatlashtirilgan qurilmalar

yordamida dasturlashtirilgan nazorat usullaridan foydalanish va hokazolar o'qituvchilar uchun juda tushunarlidir.

Ta'lim jarayonining qiziqarli va samarali bo'lishida, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarni mukammal egallashlari uchun o'qituvchining asosiy vazifasi darsda samarali usul-metodlardan foydalanib, o'quvchi-talabalarning ilmiy salohiyatini oshirish, mustaqil hayotga tayyorlash, shuningdek ularda axloqiy sifatlarni tarkib toptirishdan iboratdir. Shunday qilib, o'qitish usullari o'qituvchi va o'quvchilar nazariy hamda amaliy bilish faoliyatining ta'limiy vazifalarini bajarishga qaratilgan yo'lidir.

Unga quyidagi muayyan talablar qo'yiladi:

1. O'quv materialini o'rganishning o'qituvchi tavsiya etgan yo'li fikrlashning dialektik-materialistik usuli mustaqil qarashlar, irodaviy xususiyatlari va xulqning shakllanishiga olib borishi kerak.

2. O'qitish metodining ilmiy asosi yaqqol va aniq bo'lishi zarur. Shundagina o'qituvchi mazkur usul orqali qanday masalalar qo'yilishi va hal qilinishi mumkinligini, qanday masalalarni hal qilib bo'lmasligini ko'ra oladi.

3. O'qitishning tizimlilik uning samaradorligini belgilaydi.

4. Ta'lim usulining tushunarligi bilimlarni o'zlashtirishning imkoniyatlariga muvofiq bo'lishi lozim.

5. O'qitishning onglilik va faollik zaruriyati nihoyatda jiddiy talabdir.

6. Bilimlarning puxtaligi va asoslilik.

7. O'qitish metodikasida nazariy va amaliy hodisalarning muvofiqligi.

Har qanday ta'lim usulidan biror maqsadga erishish ko'zda tutiladi. Shu boisdan unga erishishda pedagogik faoliyatda o'qituvchidan yuksak bilim, ijodkorlik va pedagogik qobiliyat hamda mahoratli bo'lishni talab etiladi.

2. Ta'lim usullarining turlari.

Ta'lim usullarini tasniflashda o'quvchiga dastur materiallarini o'rganishning maqsadga muvofiqroq yo'llarini tanlash imkonini yaratadi, o'z ishidagi yutuq va kamchiliklarini tushunishda yordam beradi, o'qituvchining faoliyatini takomillashtirish uchun qulay sharoit vujudga keltiradi.

Ta'lim tizimida o'quvchilarga bilim berishning eng qulay imkoniyatlarga asoslangan holda o'qitish usullarini quyidagi turlarga bo'lib o'rganamiz.

1. Ta'limning og'zaki usullari.

2. Ta'limning ko'rgazmali usullari.

3. Ta'limning amaliy usullari.

4. Ta'limning muammoli-izlanish va reproduktiv usuli.

5. Ta'limning induktiv va deduktiv usuli.

6. O'quvchilarning o'quv faoliyatlarini rag'batlantirish va tanbeh berish usullari.

7. O'qitishda nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish usuli.

8. Kitob bilan ishlash usuli.

Ta'limning og'zaki usullari. O'qitishning og'zaki usullari ta'limda doimo eng ko'p qo'llanib kelinmoqda. Didaktikada o'qitishning og'zaki usullari uch turga: o'qituvchining hikoyasi, suhbat va maktab ma'ruzasiga ajratiladi. Og'zaki bayon qilish usulida ikki faoliyatning, ya'ni bir tomondan o'qituvchining o'quv materiallarini mohirlik bilan og'zaki bayon qilib berishi va ikkinchi tomondan, bayon qilinayotgan materiallarni o'quvchilar diqqat bilan tinglab, ongli va mustahkam o'zlashtirishlari birligiga amal qilinadi. Og'zaki bayon qilishda (tushuntirishda) o'qituvchi o'quvchilarning psixologik va yosh xususiyatlarini yaxshi bilishi, tushuntirishda ularning diqqatini tez jalb etishi va bilishga doir ishlarni faollashtirish zarur.

Hikoya. Bu usul maktab ta'limining hamma bosqichlarida qo'llaniladi. Boshlang'ich sinflarda bu juda qisqa va aniq, yuqori sinflarda esa katta materiallarni bayon qilishda to'liq hikoyadan foydalaniladi. Hikoya yakunlangach, u suhbat va tushuntirishlar bilan to'ldiriladi. Hikoyada o'qituvchining nutqi yorqin, aytgan so'zlari bolalarga tushunarli bo'lishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, hikoya qilish - o'qituvchi tomonidan yangi o'tilayotgan mavzuga oid omil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishidir.

O'quv materiallarini **tushuntirish** - o'qituvchi tomonidan o'tilayotgan mavzuning mazmunini xarakterlaydigan tushuncha, ta'rif, qonun va qoidalarini o'qitirishdir.

O'quv ma'ruzasi. Ushbu usuldan yangi bilimlarni o'zlashtirish va mustahkamlash, ko'nikma va malakalar hosil qilish uchun foydalaniladi. Agar hikoya darsning bir qisminigina egallasa, Ma'ruza odatda, ularni to'la qamrab oladi. Ma'ruza asosan, umumiy o'rta ta'lim maktablarining yuqori sinflarida, o'rta maxsus kasb-xunar kollejlari va akademik litsey hamda oliy o'quv yurtlarida o'qiladi.

Suhbat. Suhbat ta'limning keng tarqalgan usuli bo'lib, darsning istalgan bosqichida qo'llanishi mumkin. Ko'pincha, bu usul savol-javob usuli deb ham yuritiladi. Suhbatning to'rt xil turi mavjud bo'lib, ular: yangi bilimlar berishda, bilimlarni mustahkamlashda, olingan bilimlarni tekshirishda, o'tilgan materiallarni takrorlashda qo'llanadigan suhbatlardir. O'qitish jarayonida o'rganilayotgan mavzu yuzasidan kirish, asosiy va yakunlovchi suhbatlar ham qo'llaniladi. Suhbat mustahkamlovchi metod sifatida bilimlarni tekshirish va baholashda ham o'tkaziladi.

Ta'limning ko'rgazmali usullari. O'qitish jarayonida ko'rgazmalilik usulidan foydalanishning muhimligi o'qituvchining o'rganilayotgan narsa va hodisalarni hissiy idrok etishga, ularni ko'zatib mushohada qilishga o'quvchini undash, mantiqiy va nazariy elementlarning birligiga ishonch hosil qilishga, shuningdek, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olishga o'rgata bilishi bilan izohlanadi.

Ta'lim jarayonida ko'rgazmalilik usuli namoyish etish, illyustratsiya va ekskursiya tariqasida olib boriladi. O'qitishda namoyish etish usulidan foydalanish materiallarning xarakteriga – mazmuni, shakli va hajmiga bog'liqdir. Ko'rgazmali materiallar xarakter e'tiboriga ko'ra ikki turda bo'ladi:

1. Aslicha ko'rsatilishi mumkin bo'lgan buyum va narsalar: o'simliklar, hayvonlar, ma'danlar, kolleksiya, asbob va mashinalar, modellar va h.k.

2. Tasviriy-ko'rgazmali materiallar: buyum, narsa va hodisalarning tasvirini ifodalovchi materiallar: rasm, surat, diafilm, kinofilm, jo'g'rofiya va tarix kartalari, chizmalar, jadvallar, diagrammalar va h.k. Tasviriy - ko'rgazmali materiallar – illyustratsiya materiallari deb ham ataladi. Ta'lim jarayonida tasviriy – illyustratsiya materiallaridan foydalanish keng qo'llaniladi.

Ekskursiya ta'lim va tarbiya ishlarining shunday turidirki, bu usul bilan o'rganilayotgan narsa va hodisalarni tabiiy sharoitda (tabiatni ko'z atash, zavod, fabrika) yoki maxsus muassasalarga (mo'zey, ko'rgazmalar) tashkiliy ravishda boriladi.

Ta'limning amaliy usullari. O'qitishning amaliy usullariga yozma mashqlar (masalalar yechish, chizmalar tayyorlash), tajriba – laboratoriya tipidagi mashqlar (frontal tajribalar, laboratoriya ishlari, amaliyot, o'qitishning texnik vositalari va boshqalar); mehnat topshiriqlarini bajarish usullari kiradi. Amaliy metodlar o'qitishning og'zaki va ko'rsatmali metodlari bilan o'zviy birlikda qullaniladi. O'qitishning amaliy usullaridan foydalanishning ijobiy tomoni o'quvchilarni tevarak-atrofdagi narsa va hodisalarni mustaqil ko'z atashga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi, ularda mustaqillik, faollik va tashabbuskorlik ortadi. Amaliy ish tajribalari – ko'nikma, malakalari, hosil qilinadi va mehnat madaniyati rivojlanadi.

Ta'limning muammoli-izlanish va reproduktiv usuli.

O'qitishning reproduktiv muammoli-izlanish usullari o'quvchilarning yangitushuncha, hodisavaqonunlarini bilishdagi ijodiy faolliklarida rajasini baholash asosida qismlarga ajratiladi. Reproaktiv usullar birinchi navbatda, o'quvchilarning o'quv materiallarini mustahkamroq eslab qolishlarini ta'minlash, bilishga doir faoliyatni bevosita boshqarish, kamchiliklarni tez aniqlash uchun amaliy ko'nikma va malakalarni tarkib toptirish maqsadida qo'llaniladi. Reproaktiv tipidagi amaliy mashqlar shunisi bilan farqlanadiki, bu ishlarning davomida o'quvchilar namunaga ko'ra ilgari yoki yaqindagina o'zlashtirilgan bilimlarni qo'llaydilar.

Muammoli vaziyat - o'quvchining ma'lum psixik holatidir. Bunday holat ma'lum topshiriqni bajarish jarayonida ziddiyatni anglash tufayli vujudga keladi. O'quvchilarning fikrlash faoliyatida muammoli vaziyatlarning shakllanishi ularning shaxsida qiziquvchanlik, o'tkir zehnilik, mustaqillik, o'qishga qiziqish va mustaqil izlanish kabi fazilatlarini tarbiyalaydi.

Ta'limning induktiv va deduktiv usuli. O'qitishning induktiv va deduktiv metodlari o'quv materialini mazmunining xarakteri va mantiqini yoritish usulidir. Induktiv metodda o'qituvchi avval faktlarni tushuntiradi, tajribalarni, ko'rsatmali qo'llanmalarni namoyish qiladi va umumlashtiradi.

Deduktiv metod - o'qituvchining avval umumiy qoidalarni, ta'riflarni aytishi, keyin asta-sekin xususiy hollarni, muayyan vazifalarni keltirib chiqarish usulidir. Induktiv yoki deduktiv usullarni qo'llash o'rganilayotgan mavzu mazmunini ochishda xususiydan umumiyga yoki umumiydan xususiyga o'tishning qaysi birini tanlashni anglatadi.

O'qitishda nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish usuli.

O'qitish tizimida barcha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonining samarali bo'lishi uchun nazorat ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, nazorat qilish tufayli o'qitishdagi o'zaro muloqot, o'qitishning borishini jadal boshqarish va kamchiliklarni o'z vaqtida to'zatishtirish, yangi darsga aniq vazifalar qo'yish imkonini beradi. Nazorat ham bir qancha turlarga: og'zaki, yozma va laboratoriya turlarga bo'linadi.

O'qituvchi yoshlarni o'z-o'zini nazorat qilishga o'rgatishda o'z-o'zini to'g'ri baholay bilishga, hayotda o'zi intilishi lozim bo'lgan idealni aniq tushungan holda o'zidagi ijobiy sifatlarni va mavjud kamchiliklarni ko'ra olish mahoratini shakllantirmog'i lozim. Nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish uslublarini o'zaro mohirona biriktirish barcha o'quv fanlari bo'yicha ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi.

3. Ta'lim jarayonida o'quvchilarni rag'batlantirish va tanbeh berish usullari.

O'quv faoliyatini rag'batlantirish deb kishining aktiv faoliyatga bo'lgan tashqi mayliga aytiladi. Shu boisdan rag'batlantirish - o'qituvchi faoliyatining muhim omili hisoblanadi. Ammo rag'batlantirish kishining faoliyatga bo'lgan ichki mayliga ta'sir qilgandagina real maqsad sari undaydigan kuchga aylanadi. Shu bilan birga yana bunday ichki undash faqat tashqi rag'batlantirishlar ta'siridagina emas, balki o'quvchilarning o'z-o'zining ta'sirida ham, uning oldingi tajribasi, ehtiyojlari va hokazolar ta'sirida yzaga keladi.

O'qishga qiziqishni rag'batlantirish turlaridan biri - o'qishda ma'lum qiyinchilik sezayotgan o'quvchilarga muvaffaqiyatli vaziyatlarni yaratishdir. Rag'batlantirish o'quvchi-talabaning ko'nglini ko'taradi, unga quvonch keltiradi va uni yanada yaxshiroq o'qishga undaydi. Rag'batlantirish yo'llari bu yaxshi baho qo'yish, maxsus tanlangan topshiriqlar berish, fotosuratlarini maxsus rag'batlantirish oynalariga ilish kabilardir. Muvaffaqiyatga erishish vaziyatini o'quvchining oraliq harakatlarini rag'batlantirish, ya'ni uni yangi zo'r berishlarga maxsus undash yo'li bilan ham tashkil qilish mumkin. Muvaffaqiyat vaziyatlarni yaratishda u yoki bu topshiriqlarni bajarish jarayonida qulay ma'naviy-ruhiy muhitni ta'minlash muhim o'rin egallaydi.

Rag'batlantirish va tanbeh berish usullari o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Masalan, baho bilan rag'batlantirish, maxsus tanlangan topshiriqlar berish yo'li bilan o'qishdagi muvaffaqiyat vaziyatini yaratish, imtiyozli stipendiyalar tayinlash, tajriba va laboratoriya ishlarini tayyorlashda qatnashish, ekranlarni jihozlashlari orqali rag'batlantirish; bilimlarni jamoatchilik tomonidan ko'rish yakunlariga qarab rag'batlantirish va hokazolar.

O'qishga doir tanbehlar: dars paytidagi og'zaki tanbeh berishlar, bahosini pasaytirib qo'yish, ish daftariga yozishlar, xatolarni ko'rsatish, koyish va boshqa usullar orqali qo'llaniladi. Koyish hamda jazolashning boshqa turlarini qo'llash o'qitish usulida istisno hol, chunki bu usul eng so'nggi iloj chora hisoblanadi. Maktabda, shuningdek barcha ta'lim muassasalarida o'quvchi-talabalarga tan jazosi berish, o'zlashtiraolmagani uchun uni haqorat qilish, shaxsiga tegish, yomon iboralar bilan so'kish aslo mumkin emas. Pedagogik faoliyatda bu kabi usullardan foydalanish nojoiz sanaladi.

4. Muammoli ta'limning maqsad va mohiyati

Muammoli ta'lim deganda o'quv materialini o'quvchi-talabalar ongida ilmiy izlanishga o'xshash bilish vazifalari va muammolarini vujudga keltiradigan yo'sinda o'rgatish tushuniladi. Ta'limda muammoli yondoshishni joriy etishdan maqsad hozirgi ta'lim jarayonini o'quvchi-talabalarining ijodiy fikrlashini faol rivojlantiradigan usullar bilan to'ldirishdan iborat.

Ta'limda muammoli yondoshish o'quv dasturlarida ham, o'qituvchi bilimlarini bayon etishda ham, o'quvchilarning mustaqil ishi va hokazolarda ham o'zining ifodasini topishi lozim. O'quvchilarning fikrlash faoliyatida muammoli vaziyatlarning shakllanishi ularning shaxsida qiziquvchanlik, o'tkir zehnilik, mustaqillik, o'qishga qiziqish va ijodga intilish kabi fazilatlarni tarbiyalaydi. Har qanday ta'lim o'quvchi uchun muammolidir, chunki ta'lim o'quvchini unga hozirgacha noma'lum bo'lgan narsa bilan tanishtiradi: o'quvchi yangi materialni o'zlashtirishi, o'qituvchi va ta'lim muassasasining hamma talablarini bajarishi kerak. O'qituvchi o'quvchilar oldiga

har qanday o'quv muammosini emas, balki faqat ular tushuna oladigan va sub'ektiv muammo sifatida qabul qilishi mumkin bo'lgan muammolarni qo'yishi kerak.

O'quvchi ongida muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish, o'quvchining faol fikrlash faoliyati, o'quv materialini puxta o'zlashtirib olishlari haqida Sharq pedagoglari ham o'zlarining qimmatli fikrlarini aytib o'tganlar.

Ulug' mutafakkir Abu Rayhon Beruniy (973-1048) o'zining pedagogik va didaktik qarashlarida, o'quvchilarni o'qitish hamda tarbiyalash jarayonida birinchidan, turli mavzularda mulohazalar yuritishni, shuningdek, o'quvchining zerikmasligini, xotirasiga malol keltirmaslikni ta'kidlab, «Bizning maqsadimiz o'quvchini toliqtirib qo'ymaslikdir, ha deb bir narsani o'qiyberish zerikarli bo'ladi va toqatni toq qiladi. Agar o'quvchi bir masaladan boshqa masalaga o'tib tursa, u xuddi turli-tuman bog'-rog'larda sayr qilgandek bo'ladi, bir bog'dan o'tar-o'tmas, boshqa bog' boshlanadi. Kishi ularning hammasini ko'rgisi va tomosha qilgisi keladi. Har bir yangi voqea – narsa kishiga rohat bag'ishlaydi», degan edi.

Muammoli bayon qilish jarayonida izlanishni o'qituvchi olib boradi, o'quvchilarga ilmiy isbotlash bo'yicha fikrlash namunasini ko'rsatadi, o'quvchi-talabalar faqat uning mulohazasini ko'zatadilar, muammoni hal qilishga qaratilgan qiziqishni o'rganadilar. Muammo – mohiyatiga ko'ra, zudlik bilan hal etilishi lozim bo'lgan masaladir. O'qituvchi o'quvchi oldiga muammo qo'yar ekan, muammoni hal qilish yo'lidagi harakat davomida o'quvchi izlanadi, ijod qilishga intiladi, muammo ustida avvalgi tajriba va bilimga tayangan holda fikr yuritadi.

Shu o'rinda shuni aytish joizki, ta'lim jarayonining samarali bo'lishida muammoli vaziyatlar yaratilgan vaqtda o'quvchi-talabalar ham faol qatnashishi hamda o'rta tashlangan muammolarni o'zlari ham hal qilishga erishishi mumkin. Bunday hollarda dars qiziqarli bo'ladi va o'quvchilar shu mavzuni yaxshi o'zlashtiradi, shuningdek yetarli bilim-ko'nimalarga ega bo'lishadi.

O'qitish jarayonida o'quvchilarni bilishga havas, izlash-qidirishga undaydigan masalalarni hal qilish jarayoni bilan bog'liq intellektual hislar va ruhiy kechinmalar hosil qiladigan muammoli vaziyatlar yaratish mumkin. Bu kabi muammoli vaziyatlar yaratishda mahoratli pedagoglar ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darsni tashkil etishi ham maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi oliy maktabdagi samarali o'qitish usullaridan bo'lgan muammoli o'qitishning mohiyatini o'qituvchi tomonidan talabalarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolarini va savollarini hal qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil etadi. Ta'lim jarayonida muammoli vaziyatni vujudga keltirish, undan foydalanish usullarini yaratish, ta'lim tizimining har bir bosqichida o'rganiladigan fanlarga xosdir. Muammoli vaziyat fanning mazmuni, o'ziga xos xarakter xususiyatlari, uni o'rganish usullarini hisobga olgan holda yaratiladi. Fikrimizcha, muammoli ta'lim o'quvchilar oldiga muammoli savol yoki topshiriqlar qo'yish, muammoli vaziyat yaratish, muammolarni mustaqil hal etish, izlanishga o'quvchilarni jalb etish, yakuniy xulosalar chiqarish kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Muammoli ta'lim muammoli vaziyat, o'quv muammosi, muammoli savol, muammoli topshiriq kabi kategoriyalarni o'z ichiga oladi. Muammoli ta'limni amalga oshirishda o'qituvchi to'g'ri savol qo'ya bilishi lozim. Demak, muammoli ta'lim – o'quvchi (talaba)ni mustaqil fikrlashi va izlanishga o'rgatishi, noma'lum narsalarni yoritishga erishishni tarbiyalaydi hamda ilmiy bilishni rivojlantirishga asosiy kumak beradi. Shuningdek, muammoli o'qitish bilimlarni ongli va mustaqil o'zlashtirish, atrof-muhitga o'zining faol munosabatini belgilab olishda, talabalar bilish faoliyatini jonlantirishda katta imkoniyatlarga ega.

3. Ta'limning faol usullari va texnikasi

Ta'limning faolligi – ta'lim oluvchilarning faolligini tashkillashtirishni ta'minlab beruvchi ta'lim.
--

Ta'limning faol usullari – ta'lim oluvchilarning bilim orttirish faoliyatini kuchaytirish usullari. Asosan u yoki bu muammoni echish yo'llarini izlashda taxminiy erkin fikr almashinish diologi asosida kuriladi.

Ayniqsa keng tarqalgan va o'ziga xos xususiyatga ega bulgan ta'limning faol usullariga quyidagilar kiradi: suxbat, munozara, ta'limiy uyinlar, «keys-stadi», loyixalash usuli, muammoli usul, miyaga xujum va bosh.

Interaktiv (Interactive) – dialogli.

Interfaol ta'lim – ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi urtasidagi (ta'lim oluvchi va kompyuter) o'zaro xarakatni amalga oshiruvchi dialogli ta'lim.

Interfaollik – ta'lim doirasida prinsipial yangi xodisa – shu tufayli ta'lim oluvchi:

(1) ta'lim jarayonining hamma sub'ektlari bilan faol o'zaro xarakatda bulishi, faqatgina o'qituvchi, bilan shaxsiy munosabat yo'lidagina emas, balki boshqa talabalar, ma'muriyat bilan ham qila olishi mumkin;

(2) multimedia ob'ektlarini taxlil qilish jarayonida ularning mazmunini, shaklini, ulcham va ranglarini dinamik ravishda boshqarishni, turli tarafdin ularni ko'zlatishni, boshqa shunga o'xshash manipulyasiylarini qayta ta'minlashni, ko'proq aniq ko'rsatuvga erishish uchun xoxlagan joyidan to'xtatib va davom ettira olish mumkin bo'ladi. Shunday qilib, interfaollik faqatgina axborotlarni passiv qabul qilish uchungina emas, balki o'rganilayotgan ob'ektlar yoki jarayonlarda va virtual modellarning o'zaro xarakatlarida multimedia modellari xususiyatlarini faol tadqiqot qilish uchun ham imkoniyat yaratib beradi.

Talabalar bilimini mustaxkamlash uchun savollar:

1. Ta'lim usullari to'g'risida tushuncha?
2. Ta'limning muammoli-izlanish va reproduktiv usulitushuntirib bering?
3. Ta'lim jarayonida o'quvchilarni rag'batlantirish va tanbeh berish usullari?
4. Muammoli ta'limning maqsad va mohiyati?
5. Ta'limning faol usullari va texnikasi qanday?
6. «Miyaga xujum» usuli

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. CHo'lpon -T: 2003 y
2. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie texnologii i pedagogicheskoe mastersvo. Uchebnoe posobie. CHulpon -T: 2005 y
3. K.I. Axmetova, D.M. Fayzullaeva, D.P. Xoshimova «Oliy o'quv yurtida innovasion ta'lim texnologiyasini loyixalashtirish, rejalashtirish va uni amalga oshirish» mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi: Uslubiy qo'llanma /«Iqtisodiy ta'limda o'qitish texnologiyasi» seriyasidan. -T.: TDIU, 2010. 80 b.
4. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: 2010.

5-mavzu: Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish qoidalari.

Reja:

1. Pedagogik texnologiya tushunchasi.
 2. Ta'lim texnologiyasini loyihalashtirish va rejalashtirish qoidalari.
 3. Ta'lim modeli haqida tushuncha.
 4. Ta'lim modeliga kiruvchi komponentlar va ularning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni va ahamiyati.
 5. Ta'lim modelini ishlab chiqishda ta'limni tashkil etish shakllari, metodlari va vositalarini tanlash omillari.
 6. O'quv mashg'uloti texnologik xaritasi haqida tushuncha.
 7. Texnologik xaritaning rejadani farqli tomonlari.
 8. Ta'lim modeli va o'quv mashg'uloti texnologik xaritasini ishlab chiqish qoidalari.
- Tayanch so'z va iboralar:** Loyixalash, ilmiylik, zamonaviylik va yakuniy natijani kafolatlanganlik prinsipi, texnologik xarita, keys- stadi texnologiyasi, muammo va muommoli vaziyat, monitoring va baholash.

Ta'lim texnologiyasi quydagi uch bosqichdan iborat, ko'plab operatsiyalarni qamrab oladi: loyihalashtirish, amalga oshirish, nazorat qilish va baxolash.

LOYIXALASH – mo'ljallangan maqsad va uni amalga oshirish usuli va vositalari yig'indisini aniqlashdan iborat. Bu blok doirasida quydagi ketma-ketlikda operatsiyalar amalga oshiriladi:

- ta'lim texnologiyasini amalga oshirish vaqtini aniqlash; o'quv choragi, yarim yilligi, yillik va butun o'qitish davri uchun;

- o'quv materiallarini taxlil etish;
- maqsad va didaktik vazifalarni ajratib olish;
- o'quv materiallarini ma'lum tuzilmaga keltirish va vaqt bo'yicha taqsimlash;
- bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish bosqichlari, shuningdek, shaxsning sifat va fazilatlarini rivojlantirishni aniqlab olish;

- o'quvchilarni qiziqtirish usuli va vositalarini aniqlash. O'quv materiallarini takrorlash, kirish, joriy ko'rsatmalar berish, o'quvchilar diqqat-e'tiborini o'quv materiallarining muxim tomonlariga jalb etish maqsadida muommoli vaziyatlarni yuzaga keltirish, qiziqarli bilish vazifalari va shu kabilarni oldindan belgilab olish. Ular oldindan belgilangan va maqsadga yetaklovchi vosita sifatida qaralmog'i lozim. Bunday yondashuv taxsil oluvchiga o'z o'quv - bilish faoliyatining tuzilmasi va mazmunini tasavvur etirish imkonini beradi.

Rejalashtirilgan natijalar haqida tasavvur tarkib toptirish quydagi shakllarda rasmiylashtiriladi:

Bilim, ko'nikma ish - xarakat usuli, muxim yo'nalganlik, ijtimoiy muxim shaxsiy sifat va fazilatlar va boshqa yoki kutilgan natijalari yozishmasi.

Oqilona o'qitish modeli tuziladi, ular didaktik vazifalarni amalga oshirishga imkon beradi va o'qitish metodlari, tashkil etish shakllari, vositalari, pedagogik usullar to'plamidan iborat. Ko'rsatiladigan qurollar va pedagogik texnik o'quv materiallariga, o'quvchilarning shaxsiy qobiliyati va rivojlanganlik darajasiga uyg'un bo'lishi kerak. Shuningdek, ta'lim muassasasining moddiy ba'zasi xisobga olinishi lozim.

Darslarning tuzilmasi o'ylab ko'riladi va quydagicha amalga oshiriladi:

- ta'lim - tarbiya ishining hozirgi xolatini diagnostikalash;
- nazorat qilinadigan muxim ko'rsatkichlarni ajratib olish;
- pedagogik jarayon xolatini joriy va yakuniy nazorat qilish;

Tashxislash va nazorat qilish natijalariga asosan teskari aloqa bog'lash usullari va vositalarini aniqlash;

Ta'lim texnologiyasini amalga oshirish uchun extimoldan xoli bo'lmagan va unga xalaqit beruvchi omillar tashqi muxit va ularni bartaraf etish yo'llari o'ylab ko'riladi.

II.TA'LIM LOYIXASINI AMALGA OSHIRISHDA quydagi ishlarga aloxida e'tibor qaratiladi:

- o'rganilayotgan mavzu bo'yicha maqsad, vazifalar bilan o'quvchilarni oldindan tanishtirish, muammo, topshiriqlarni, shuningdek, uy vazifalari, mustaqil ishlarni, ularni bajarish tartibi, paytini

e'lon qilish, mavzuni to'liq o'zlashtirish bo'yicha kursatmalar berish, etalon darajasida o'zlashtirish me'yorlarini aytib berish;

- o'quvchilarning faol, mustaqil faoliyatini rag'batlantirish, bolalar diqqatini bo'lim yoki mavzu mazmuniga tortish, uni qanday o'rgatish zarurligini aytib, bilishga qiziqish uyg'otish o'qish-o'rganishga xavas, muammolarni bajarishga extiyoj uyg'otish. Emotsiyalar, tafakkur xodisalari bilimlarni o'quv xolatlariga tadbiq etish yo'llari orqali mavzu bo'yicha ma'lumotlar to'plash, to'plangan ma'lumotlar yuzasidan joriy nazoratni tashkil etish, mavzuni to'liq o'zlashtirishga oid o'zgartirish, qo'shimcha, tuzatishlarni belgilash;

- bo'lim yoki mavzu bo'yicha to'plangan bilimlarga ishlov berish. Ta'lim jarayoni stoxastik xarakterga ega. Unda kutilgan va kutilmagan, rejalashtirilgan, favqulodda va tasodifiy xodisalar ham uchraydi. Binobarin, o'rganilgan natijalarga asoslanib loyixaga yangi o'zgartirish, qo'shimcha, tuzatishlar kiritiladi, bolalarning etalon darajasiga qanchalik yaqinlashganliklari ham aytib o'tiladi;

- bo'lim yoki mavzu buyicha umumiy xulosalar chiqarish, chiqarilgan xulosalarni murakkab o'quv xolatlariga tatbiq qilish. Oraliq nazorat natijalariga ko'ra mavzu yoki bo'lim bo'yicha axborot to'plash, to'plangan axborotlarga ishlov berish jarayonlarida o'quvchilar erishgan yutuqlarni taxlil qilish, o'quvchilarning bilim, malakasi, ijodiy faoliyat tajribasi, munosabatlaridagi kamchilaklarini ko'rsatish, sinfning har bir o'quvchisiga yakuniy nazoratgacha bajaradigan kushimcha topshiriqlar berish, bolalarni o'quv materiallarini yanada atroflicha etalon darajasida o'zlashtirishga rag'batlantirish;

- yakuniy nazoratning asosiy funksiyasi bolalarning ma'lumot va ta'lim mazmuni elementlarini etalon darajasida o'zlashtirishlarini aniqlash, etalon darajasidan past o'zlashtirgan o'quvchilarni ogohlantirish, qo'shimcha topshiriqlar berish.

III. NAZORAT QILISH-BAXOLASH BLOKINING vazifasi qo'yilgan maqsadni amalga oshirishning borishi haqida joriy, oraliq va yakuniy nazoratlarni o'tkazish, ya'ni muntazam ravishda teskari aloqani ta'min etish va axborotga qayta ishlov berishdan iborat. Olingan axborotni taxlil qilib, zarur xollarda kelgusida xarakatlarga o'zgartirishlar kiritiladi va nixoyat, qo'yilgan maqsad va olingan natijalarning mosligi haqida xulosa chiqariladi. Xar qanday maqsadga erishishda vaziyat bevosita natijalarning mosligi haqida xulosa chiqariladi.

Xar qanday maqsadga erishishda vaziyat bevosita o'z ta'sirini ko'rsatadi. Shuning uchun ham biz chizmada ko'rsatilgan bu omilni tashqi shart-sharoitlar va to'siqlar shaklida ko'rsatishni lozim deb bildik.

1- Pedtexnologiyaning funksional tuzilmasi.

Tashqi shart - sharoitlar: o'quv binolari, xonalarni jixozlashda, texnik va boshqa vositalar bilan ta'minlanganlik darajasida, ijtimoiy muxit va boshqalarda o'z aksini topadi.

Ko'zlangan maqsadni amalga oshirish jarayonida quyidagi omillar o'ziga xos tusiq bo'lishi ham mumkin:

- pedagogik tizimning barcha tashkiliy elementlari va ularning o'zaro aloqadorligida uyg'unlikning mavjud emasligi;

- ta'lim jarayoni ishtirokchilarining psixologik, shaxsiy, individual va boshqa xususiyatlari.

- taxsil beruvchining kasbiy kompetentligi kabilar.

Pedagogik texnologiyalar qo'llash darajasiga ko'ra universal yoki xususiy idorada bo'lishi mumkin.

X U L O S A.

Ta'lim maqsadlarini, baxolash mezonlarini hamda ta'lim sharoitlarini takroriy xosil qilishdagi imkoniyatlaridan kelib chiqib, ta'lim- tarbiya jarayonini tarbiyaviy omillariga ham "texnologik" jarayonini keng tadbiq etish mumkin. Bu jixatdan "pedagogik texnologiya" ta'lim va tarbiya o'rtasidagi farqni qisqartiradi. "Pedagogik texnologiya" ta'lim maqsadlarini aniqlashtirish va qismlashtirish, ta'lim natijalarini standartlashtirish, ta'lim jarayonidagi samarali teskari aloqa, avtomatlashtirish imkoniyatlari kabi muxim ta'lim muammolarini xal qilish imkonini beradi. Ushbu muammoni ishlab chiqishda "pedagogik texnologiya" dagi ta'lim tizimlarini ko'rishdagi tajribasini xisobga olish va tanqidiy taxlil qilish maqsadga muvofiqdir.

"Pedagogik texnologiya" ning rivojlanish istiqbollari uning nazariy asoslarining tanqidiy taxlil qilinishi, ta'limga reduksion yondashishdan voz kechish bilan belgilanadi. Bir vaqtning o'zida

“Pedagogik texnologiya” nazariy asoslarini o‘zgartirish bilan birgalikda uning “muammo maydoni” ni ham o‘zgartirish lozim.

Ta’lim jarayonining “texnologik” ko‘rilishi qator muammolarni keltirib chiqaradi. Ular sirasiga, birinchi navbatda, didaktik maqsadlarini ishlab chiqish, ularni muvofiq ravishda tarkib toptirish, mos ravishdagi ta’lim jarayonini loyixalashtirishda uning shakl va mazmuni muvofiqligini taminlash, o‘quvchilar tomonidan tajribaning tulaqonli o‘zlashtirilishi, barcha ta’lim oluvchilar saviyasini tenglashtirish va oshirish kabilarni kiritish mumkin.

Bo‘lgusi mutaxassislarini sifat jixatidan zamon talabi darajasida tayyorlashga avvalo ularga aniq bilimlar berish, kasbiy ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, ularni kelgusi faoliyatlarida unumli qo‘llashga o‘rgatish orqali erishish mumkin. Shunday ekan, o‘quv-tarbiya jarayonini ta’lim nazariyasi faoliyati nuqtai nazaridan ko‘rib chiqib, barcha ta’lim-tarbiya ishlarini “pedagogik texnologiya” yo‘nalishiga o‘tkazish, maktab amaliyotidagi ixtiyoriylik bilan uning xar bir elementini jiddiy asoslash lozim bo‘ladi.

Pedagogik texnologiya (PT) – shunday bilimlar sohasiki, ular yordamida 3 – ming yillikda davlatimiz ta’lim sohasida tub burilishlar yuz beradi, o‘qituvchi faoliyati yangilanadi, talaba yoshlarda hurfiylik, bilimga chanqoqlik, Vatanga mehr-muhabbat, insonparvarlik tuyg‘ulari tizimli ravishda shakllantiriladi.

Ma’lumotlilik asosida yotuvchi bosh g‘oya ham tabiat va inson uzviyligini anglab yetadigan va soxta tafakkurlash usulidan voz kechgan, qanoatli, o‘zgalar fikrini xurmatlaydigan, milliy-madaniy va umum insoniy qadriyatlar kabi shaxs sifatlarini ko‘zda tutgan insonparvarlik hisoblanadi. Bu masalaning yechimi qay darajada ta’limni texnologiyalashtirish bilan bog‘liq.

Dastlab “texnologiya” tushunchasiga aniqlik kiritaylik. Bu so‘z texnikaviy taraqqiyot bilan bog‘liq holda fanga 1872 yilda kirib keldi va yunoncha ikki so‘zidan – “texos” (techne) – san‘at, hunar va “logos” (logos) – fan so‘zlaridan tashkil topib “hunar fani” ma’nosini anglatadi. Biroq bu ifoda zamonaviy texnologik jarayonni to‘liq tavsiflab berolmaydi. Texnologik jarayon har doim zaruriy vositalar va sharoitlardan foydalangan holda amallarni (operatsiyalarni) muayyan ketma-ketlikda bajarishni ko‘zda tutadi. Yanada aniqroq aytadigan bo‘lsak, texnologik jarayon – bu mehnat qurollari bilan mehnat ob‘ektlari (xom ashyo)ga bosqichma-bosqich ta’sir etish natijasida mahsulot yaratish borasidagi (ishchi-mashina)ning faoliyatidir. Ana shu ta’rifni tadqiqot mavzusiga ko‘chirish mumkin, ya’ni: PT – bu o‘qituvchi (tarbiyachi)ning o‘qitish (tarbiya) vositalari yordamida o‘quvchi (talaba)larga muayyan sharoitda ta’sir ko‘rsatish va aks ta’sir mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarining jadal shakllanishining kafolatlaydigan jarayondir.

Yuqorida keltirilgan ta’rifdan ko‘rinib turibdiki, PT tushunchasini izohlashda texnologiya jarayoni asos qilib olindi. Aslini olganda ham bu tushunchaga berilgan ta’riflar soni pedagogik adabiyotlarda nihoyatda ko‘pdir. Pedagogik adabiyotlarda “texnologiya” atamasining xilma-xil ko‘rinishlarini o‘rnatish mumkin: “o‘qitish texnologiyasi”, “O‘quv jarayoni texnologiyasi” va hokazo.

PT o‘qitish jarayonining o‘zaro bog‘liq qismlarini tashkiliy jihatdan tartibga keltirish, bosqichlarini qurish, ularni joriy etish shartlarini aniqlastirish, mavjud imkoniyatlarni hisobga olgan holda belgilangan maqsadga erishishni ta’minlaydi. Yoxud PT o‘qituvchining kasbiy faoliyatini yangilovchi va ta’limda yakuniy natijani kafolatlaydigan muolajalar yig‘indisidir. Texnologiya o‘zining egiluvchanligi, natijalarning turg‘unligi, samaradorligi, oldindan loyihalanish zarurati bilan metodikadan farqlanib turadi.

Ob‘ektiv borliqni o‘rganishning tizimli yondashish metodi fanda keng qo‘lamda qo‘llanilgach, uning ta’siri ostida asta-sekinlik bilan PT mohiyatiga ham aniqlik kiritildi: rus olimasi N.F.Talizina texnologiyani “belgilangan o‘quv maqsadiga erishishning oqilona usullarini aniqlasdan iborat” deb tusuntiradi. Shuningdek, olima zamonaviy o‘qitish texnologiyasi haqida fikr yuritib, uni alohida fan sifatida qarash lozimligini uqtiradi: ” O‘qitish texnologiyasi – bu o‘quv jarayonini nima real tavsiflasa o‘sha, o‘qituvchiga o‘rnatilgan maqsadlarga erishish uchun nimaga tayanish zarur bo‘lsa. Bu alohida fan.

PTni fan sifatida e’tirof etish G.K.Selevko tomonidan ham ma’qullandi: “Pedagogik texnologiya o‘qitishning birmuncha oqilona yo‘llarini tadqiq qiluvchi fan sifatida ham, ta’limda qo‘llaniladigan usullar, prinsiplar va regulativlar sifatida ham real o‘qitish jarayoni sifatida mavjuddir”.

Yuqorida keltirilga ta'riflardan ko'rinib turibdiki, PT belgilangan boshlang'ich maqsad va mazmun asosida o'quv jarayonini loyihalash sifatida talqin etilayapti. Bu bir jihatdan to'g'ri, lekin teranroq fikr yuritilsa uning bir yoqlamaliligi ko'zga tashlanadi yoki bunday yondashuvlarda o'quvchi shaxsi inkor etilayapti. Bu kamchiliklarni birinchi bo'lib akademik V.P.Bespalko payqadi va o'zining yirik asarida "PT – bu o'qituvchi mahoratiga bog'liq bo'lmagan holda pedagogik muvaffaqiyatni kafolatlay oladigan o'quvchi shaxsini shakllantirish jarayonining loyihasidir" deb ta'rifladi.

II. Bugungi kunda mamlakatimizda mutaxassislarning ilmiy salohiyatini birlashtirishga imkoniyatlar yetarli. Nazariya va amaliyot birligining ta'minlanishi PTning asl mohiyatini aniqlashga yo'l ochadi. Fikrimizcha, yangi PT fanining alohida tarmog'i sifatida yoki faqat ta'lim amaliyotini maqbullashtirishga yo'naltirilgan tizim deb qarash mumkin emas. PT bu sohadagi nazariy va amaliy izlanishlarni birlashtirish doirasidagi faoliyatni aks ettiradi.

O'quv tarbiyaviy jarayonini loyihalashtirish prinsipi.

Ma'lumki, o'qitish jarayoni boshqariladigan jarayondir. O'qituvchi pedagogik texnologiya qonuniyatlariga ko'ra maqsad, faoliyat, natija yo'nalishida amalga oshirib, ya'ni ta'lim natijasini oldindan ko'ra olish qobiliyatiga ega bo'lishi, o'qish-o'qitish masalalarini va ularni hal etish texnologiyasini loyihalash qonuniyatlari bilan yaqindan tanish bo'lishi lozim. Loyihalangan texnologiya dars mavzuiga ajratilgan vaqt doirasida joriy etilib, tanlangan qo'shimcha ma'lumotlar o'quvchilar kuchiga, bilim darajasiga, yosh va individual xususiyatlarga mos kelishi kerak. Shuningdek, o'qish-o'qitish jarayonida axborot texnologiyasi va texnik vositalaridan foydalanish samaradorligini oshiruvchi didaktik materiallarni ishlab chiqish va qo'llash malakasini o'qituvchi o'zida shakllantirgan bo'lishi lozim. Bu albatta, o'qituvchidan ijorkorlikni, yangilikni anglay olish va undan aniq foydalana olish qobiliyatiga ega bo'lishni talab etadi. Buning uchun o'qituvchi ko'z o'ngida doimo nimani o'qitish? Kimni o'qitish? va qanday o'qitish? muammosi turishi kerak bo'ladi.

Ilmiylik, zamonaviylik va yakuniy natijani kafolatlanganlik prinsipi tajribada sinalgan, yaxshi natija berishga mos bo'lgan ta'lim-tarbiyaning shakl, metod, vositalari faol metodlarini doimiy ravishda ilmiylikka yo'llashni talab etadi. O'qituvchi-tadqiqotchi uzluksiz izlanishi didaktik ma'lumotlarni oqilona qo'llash malakasiga ega bo'lishi mumkin. Maktab tajribasida ilmiy asoslangan didaktik yangiliklarni qo'llash, zamonaviylikni e'tirof etadi. Pedagogika nazariyasidagi yangi metod, metodlaridan foydalanish, ta'lim mazmuniga mos shakl metodlarini tanlash o'qitishni zamonaviylashtiradi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida ta'lim-tarbiyaning insonparvarlik va demokratik xarakterda bo'lish prinsipi mavjud. Bu prinsip pedagogik texnologiyalar tizimida ta'lim-tarbiyada o'quvchi manfaatining ustivorligini ta'minlash prinsipini joriy etishni taqozo qiladi. Shunga asosan o'quv tarbiya jarayonida ko'proq o'quvchining mustaqil o'qishi, mutoala qilishi, tahlili qilishiga e'tibor qaratilmog'i talab etiladi. O'quvchilar bilim, ko'nikma, malakalarini egallashlarida ularning qiziquvchanligini, tashabbuskorligini uyushtirish pedagogik texnologiyasining yo'nalishlaridandir. O'qituvchi – o'quvchi faoliyatini tashkil qilish, mustaqil o'qish, fikrlash, tahlil qilish, qo'llash ko'nikmalarini tarbiyalashi lozim.

Yangi pedagogik texnologiya zamonaviy talab, ehtiyojlardan kelib chiqib, texnologik jarayon xususiyatlariga asoslanadi. Ma'lumki davr, taraqqiyot ishlab chiqarish o'zgarib, rivojlanib borish xususiyatiga ega. Mavjud texnologiyalar maxsulot turiga qarab ishlab chiqarish qurollarini, ishchi o'rinlarini o'zgartirishga majbur bo'ladi va u zudlik bilan o'zgartiriladi. Texnologiyaning bu sifat ko'rsatgichi egiluvchanlik deb ataladi. Ta'lim tarbiyada ham davrning o'zgarishi, taraqqiyotning yangi bosqichga o'tishi munosabati bilan ta'lim va tarbiyaning maqsadi va vazifalarining o'zgarishiga olib keladi. Bu o'zgarish o'z navbatida ta'limning mazmunini, shaklini, metodlarini, vositalarini o'zgarishiga olib chiqdi. Bu yangi pedagogik texnologiyaning egiluvchanlik prinsipining asosini tashkil qiladi.

Shunday qilib yuqorida izohlangan pedagogik texnologiya prinsiplari ta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya jarayonini ilmiy asosda qurishga, o'quvchilarning ma'lumotlarni mustaqil o'zlashtirish, tahlil qilish, shaxsiy mulkiga aylantirishga va shu asosda shaxsiy sifatlarni shakllantirishga yordam beradi. Demak ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy qismlari (maqsad, mazmun, shakl, metod vositalari) ga yaxlit holda yondashilsa pedagogik texnologiyalar o'z muddaosiga erishadi.

O'qitish jarayonining tuzilishi, uni loyihalash va loyihalash bosqichlari

O'quv mashg'ulotini loyihalashtirishda o'qituvchi, avvalo, o'qitish jarayonini tahlil qilishi, o'quvchilarni mustaqil fikrlash, mustaqil o'qish bilimlarni ijodiy tahlil qilishga o'rgatishi, o'zlashtirilgan bilimlarni ko'nikmalarga aylantirish uchun o'quv mavzulari bo'yicha metodik tizimni yaratadi, o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar mazmunini ishlab chiqadi. Yaratilgan metodik tizim va ma'lumotlar mazmuni yordamida o'quvchi tasavvur qilishi lozimlilarning o'quv-biluv faoliyatini tashkil etadi va o'quv mashg'ulotlari uchun bilish faoliyatining tashkiliy shakllari (nazariy dars, amaliy mashg'ulot)ni maqsadga mos tanlaydi va uni echishga yo'llaydi.

Buning uchun o'qituvchi, avvalo, o'qitish jarayonini, uning tuzilishi aniq tasavvur qilishi lozim. Ma'lumki, har qanday jarayon, ma'lum natijalarga erishish uchun oldinga qarab intilishni, harakatlar yig'indisidan iborat. O'qitish jarayoni ta'lim o'rgatuvchi o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'quvchi faoliyat hamkorligining yig'indisini tashkil etadi.

Jarayon sifatida ta'lim uch element birikmasidan iborat: o'qitish, o'qish va ta'limning mazmuni.

O'qitish yoxud o'rgatuvchi faoliyati, bilim oluvchilar faoliyatlarini boshqarish, ya'ni o'quvchilarning o'quv ishlarini uyushtirish, ularning bilish jarayonlariga rahbarlik qilish, nazorat uyushtirish, ma'naviy axloqiy sifatlarini tarkib toptirishni nazarda tutadi.

O'qitish jarayonining bu ikki elementi bir maqsad: ta'limning xilma-xil vositalari va metodlaridan foydalanib, o'quv tarbiya ishlarini takomillashtirish, ijtimoiy buyurtmani hal etishga qaratilgan. Shunga ko'ra bu jarayonda shaxsning qobiliyatlari, fazilatlarini, ma'naviy axloqiy sifatlarini, bilish qobiliyatlari rivojlanadi, bo'lajak kasb egalarida tashabbuskorlik, ijodkorlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik rivojlanadi va o'quv mehnati madaniyati tarbiyalanadi.

Mazkur jarayonning samarali bo'lishi, ijtimoiy buyurtmaning aniq hal bo'lishi va ko'zlangan maqsadga erishish uchun, o'qitish jarayonini loyihalash, ya'ni ta'lim jarayoniga pedagogik texnologiyani tadbiiq etish talab qilinadi. Zero, "Pedagogik texnologiya metodining o'ziga xos xususiyati shundaki, unda ta'limning rejalashtirilgan maqsadga erishishni kafolatlaydigan o'quv bilish jarayoni loyihalashtiriladi.

Xo'sh loyiha nima? O'quv loyihasi, o'qitish jarayonini loyihalashtirish deganda nima nazarda tutiladi ?

Loyiha (lotincha projectus – oldinga tashlangan) – tasvir, asoslanma, aniq hisob kitob, chizmalar shaklida aks ettirilgan g'oya, ma'lumotning mohiyatini ochib beruvchi, ularni amalga oshirishning aniq yo'llarini belgilab beruvchi g'oyalar, fikrlar, obrazlardir.

O'quv loyihasi – ahamiyatga molik nazariy yoki amaliy muammolarni ta'lim oluvchilar tomonidan amalga tadbiiq qilishning tadqiqotchilik, izlanuvchanlik, ijodkorlik ish turidir. O'qitishni loyihalash esa ta'limning umumiy maqsadi, mazmuni o'quv maqsadlari o'qish, o'qitish, o'zlashtirishni baholash, to'zatishtlar kiritishdir.

Demak, o'qitish jarayonini loyihalash uchun ijtimoiy buyurtma sifatida ta'limning umumiy maqsadlari asosida, o'quv maqsadlarini, buning uchun o'qish va o'qitishni, o'zlashtirishni rejalashtirgan holda, o'qish natijalarini kafolatlash tizimini ishlab chiqish lozim. Shunday qilib, pedagogik texnologiyada o'quv mazmuni asosida o'zlashtirish natijalarini kafolatlash uchun, o'quv maqsadlari oydinlashtiriladi va o'quv mashg'ulotlari loyihalashtiriladi. Buni qayta takrorlanadigan, tiklanadigan to'zilma deb qaraydigan bo'lsak, unda o'quv jarayoni ma'lum modullar, birliklardan iborat bo'ladi, ular umumiy holda ushbu modullar, birliklarning qo'shilishi asosida yagona va yaxlit mazmunga keltiriladi. Bunga eng muhimi, takrorlanadigan, qaytariladigan va to'zatishtlar kiritilgan, ilmiy asoslangan teskari aloqaning mavjudligidir.

Ma'lumki, o'quv jarayoni 3 ta bir-biri bilan bog'liq o'qitishning tarkibiy qismlaridan tashkil topgan.

1. Motivlar. (M)
2. O'quvchining o'qish faoliyati. (O'F)
3. O'qituvchining boshqaruvchilik faoliyati. (B)

Shunday qilib, o'quv jarayonini quyidagi formula tarzida ifodalash mumkin. **$O'J=M+O'F+B$**

Mana shu formula asosida maqsad oydinlashtiriladi, texnologiyalar belgilanadi, faoliyat yo'lga qo'yiladi va amalga oshiriladi. Buni oldindan rejalashtirish yoki o'quv jarayonini loyihalashtirish deb ataydilar. Pedagogik texnologiyaning bu qismi amalga qo'llanilganda ta'limning tabiatga uyg'unlik

qoidasiga asoslansa, ya'ni o'qituvchining tabiiy xususiyatlari-qiziqishi, istak, xohishi, ehtiyoji, qobiliyati, aqliy kuchlari hisobga olinsa maqsadga muvofiq bo'ladi. O'quv mashg'ulotlarini loyihalashtirishda mazkur holat hisobga olinishi darkor.

Pedagog olim Malla Ochilovning ta'kidlashicha pedagogik texnologiya metodining muvaffaqiyati, ta'limni rejalashtirilgan maqsadga erishishni kafolatlaydigan o'quv-biluv jarayonini loyihalashtirishdir. Muallifning fikricha o'quv mashg'ulotlarini loyihalashda o'qituvchi ta'lim maqsadi, ta'lim mazmuni, dastur, darslik, ijodiy faoliyatga yo'naltiruvchi topshiriqlar mazmunini o'qituvchi-o'quvchining oldingi ish faoliyati mazmuni, kelajakdagi amalga oshiriladigan faoliyati inobatga olinadi. O'quv jarayonini loyihalashda o'quvchilarning belgilangan maqsad sari harakatlanishi uzluksiz nazorat qilishni e'tibordan chiqarmaslik kerak.

Shunday qilib, ta'lim jarayonining qurilmasi, uni loyihalashning:

- a) ta'lim maqsadlari va natijalarni belgilashni;
- b) natijalar asosida (diagnostikalash orqali) nazorat topshiriqlari va baholash mezonlarini ishlab chiqishni; hamda o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi (dars konspekti) ni ishlab chiqish bosqichlarini amalda qo'llashni nazarda tutadi.

3. Dars loyihasi va uni amalga oshirish modeli.

Hozirga kadar ko'pgina maktab va kollejlarda dars loyihasini tuzish, ta'lim maqsadini belgilash yoki ta'limni tashkil etish yo'llari kabi elementlar vaqt sinovidan o'tdi.

Dars loyihasining har bir elementida ma'lum bir malakalarni shakllantirish maqsadi bo'lib, ularni bir qancha ta'lim metodlari talablari va amaliy ishlar vositasida amalga oshiriladi.

Dars loyihasida quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

1. Mo'ljalni belgilash - Talabalar diqqatini jalb qiluvchi faoliyatni aniqlash. Tarqatma materiallar, xattaxtada yozib qo'yiladigan savollar, qo'yiladigan muammolar va hokazo.

2. Maqsad - talabalar bugun nimani o'rganadi va natijada qanday ishni bajara oladi (malaka). Ular o'qituvchiga bugungi o'rganganlari asosida ma'lum bir faoliyat turini bajarib ko'rsata olishlari lozim. Bu vazifani qanday bajarishni o'qituvchi belgilaydi.

3. Kirish - o'qituvchi talabalar o'rganishi lozim bo'lgan materialni belgilaydi, konsepsiyani ishlab chiqadi va malakalarni qanday qulay egallash yo'llarini ko'rsatadi.

4. Modellash (namoyish qilish)-o'qituvchi o'rganilayotganlarni va natijada o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan ko'nikmani grafik shaklda ko'rsatadi yoki namoyish qiladi.

5. Amaliy boshqaruv - o'qituvchi talabalar faoliyatini boshqaradi. Ularning malaka egallashlari uchun qadamma - qadam rahbarlik qiladi. Talabalarni eshitish, ko'rish sezgilarini ishga soladi va faoliyatga kirishishlari uchun imkoniyat yaratadi.

6. Tushunchalarni tekshirish - o'qituvchi turli savollar yordamida talabalarning qanchalik tushunganlarini dars davomida tekshirib, olg'a borish mumkinmi yoki yuqligini aniqlaydi. Agar olg'a borish mumkin bo'lmasa orqaga qaytib bajariladigan ishlarni belgilaydi.

7. Mustaqil amaliyot - o'qituvchi talabalarni o'zlarini tekshirib ko'rishlari uchun imkoniyat yaratadi. Talabalar mustaqil o'zlari o'rganganlarini tekshirib ko'radilar.

8. Darsni tugallash - Darsni xulosalash oldida talabalar o'z ishlarini, o'rganganlarini o'qituvchiga so'zlab berish, namoyish qilish orqali ko'rsatadilar.

Darsni o'tkazish modeli.

Darsni o'tkazish modelini uchta kategoriyaga bo'lish mumkin.

1. Ko'rgazmali izchillik.
2. Dars sxemasi. (tuzilishi)
3. Asosiy texnologik xarita.

Bular og'zaki, yozma yoki grafik shaklda bilim, ko'nikma va malakalar shakllanishini ta'minlovchi ta'sirlardir. Buni dars davomida og'zaki tushuntirishlar (ya'ni, eshitish) yoki harakatli ko'rsatishlar (ya'ni, bajarish) metodlaridan foydalanib, yaxshi natijaga erishish mumkin.

Darsda belgilangan vazifalar tahlili:

O'qituvchi darsni taxminan rejalashtirar ekan rejadagi sifatlarini bolalarga o'rgatish va ularda shu ko'nikma va malakalarni qanday shakllantirish yo'llarini izlashi lozim. Buning uchun o'qituvchi o'zini o'quvchi urnida tasavvur etib, bu ko'nikma va malakalarni bir necha qismlarga bo'ladi. Shundan keyingina o'qituvchi har bir qismni ko'rgazmali tashkil etadi va belgilangan ko'nikmani o'quvchi

egallashini ta'minlaydi. Ba'zi o'qituvchilar belgilangan ko'nikmani talabaga o'rgatish uchun boshidan oxirigacha ko'rsatib, gapirib beradi. Bunda "tugal material" (ya'ni izohlangan ko'nikma) odatdagi kabi dars jihozi hisoblanadi.

O'quv fani bo'yicha talim texnologiyasi quyidagilardan kelib chiqib ishlab chiqiladi:

- iqtisodiyot OO'YU da ta'limni texnologiyalashtirish qoidasi;
- fan bo'yicha o'quv axborot maqsadi, to'zilmasi, mazmuni va hajmi;
- DTS tomonidan belgilangan, o'quv rejasida aniqlab berilgan vaqtda va berilgan sharoitda

ta'lim berish maqsadiga erishishni kafolatlovchi ta'lim berish, muloqot, axborot va boshqaruvning yo'l va vositalarini tanlashning konseptual yondashuvlari.

1. Kirish. Ta'lim texnologiyasining bu qismida iqtisodiyotning bozor tamoyillari keskinlashuvi sharoitida va jamiyatning demokratiyalashuvida ta'lim berishni texnologiyalashtirishning *dolzarbligi* asoslanadi, o'quv fani bo'yicha ta'lim texnologiyasining tuzilishi bayon etiladi va Ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulotlariga loyihalangan ta'lim berish texnologiyasiga qisqa tavsiflar beriladi.

2. Ta'lim texnologiyasining konseptual asoslari. TTning bu qismida quyidagilar yoritiladi:

- o'quv fanining *dolzarbligi, maqsad va vazifalari, auditoriya soatlarining umumiy hajmi* va o'quv fanining namunaviy dasturiga muvofiq *ularni mavzular bo'yicha taqsimoti, ish turlari*;
- o'quv fanining *mazmuni*, o'quv fanining namunaviy dasturiga muvofiq o'quv fanining mavzu mazmuni bayon etiladi;
- o'quv mashg'ulotlarida ta'lim texnologiyasini ishlab chiqishning konseptual holatlari - ta'lim berish, muloqot, axborot va boshqaruvning yo'l va vositalarini tanlashning asosi bo'ladigan, ta'lim texnologiyasini loyihalash va rejalashtirishning konseptual asoslari.

3. Ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulotlariga loyihalangan ta'lim texnologiyasi. Har bir ta'limiy texnologiya ta'lim texnologiyasi, ta'limning texnologiya xaritasi, texnologiya xaritasiga ilovalardan iborat bo'ladi.

3.2. O'quv fani bo'yicha o'qitish rejasining tuzilishi va mazmunli tarkibi

Aniq fan va mavzu bo'yicha mashg'ulotning *ta'lim modeli* jadval ko'rinishida bo'lib, unda quyidagilar ko'rsatiladi:

- *dastlabki ma'lumotlar*: o'quv mavzusi, vaqti, talabalar soni;
- *shakl* (Ma'ruza, seminar va boshq.) va *ko'rinishi* (masalan, muammoli Ma'ruza va boshq.), o'quv mashg'uloti rejas/tuzilishi, uning maqsadi, o'quv faoliyatining ko'zlanayotgan natijalari, pedagogik vazifalari;
- tanlangan ta'lim modeli: *usullar, shakllar va o'qitish vositalari*;
- *ta'lim berish sharoiti*: maxsus jihozlangan, guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar;
- *monitoring va baholashga* asoslangan qaytar aloqaning yo'l va vositalari: nazorat turi (yozma va og'zaki), nazorat shakli (tezkor-so'rov, test olish, taqdimot, o'quv topshiriqlari va boshq.).

O'quv mashg'ulotining *texnologiya xaritasi* uch qatorni o'z ichiga olib, 1,5-2 varaqda jadval ko'rinishida bajariladi: (1) o'quv mashg'uloti bosqichlari va vaqti; (2) ta'lim beruvchi faoliyati; (3) ta'lim oluvchi faoliyati.

Ilova. O'quv jarayonining tashkiliy - didaktik vazifasini bajaradi: o'quv/mustaqil ish uchun savol va topshiriqlarni, uni baholash mezonlarini, o'quv ish jarayonida talabalar amal qilishi lozim bo'lgan qoidalar, ta'lim beruvchi foydalanadigan tayanch yozmalar, shuningdek chizma, jadval, slaydlar va boshqa ko'rgazmali materiallar, rejalashtirilgan maqsadlarga erishishni nazorat qilish uchun topshiriqlar (testlar, savollar, topshiriqlar va mashqlar).

Bu erda taqdim etilayotgan materiallar chegaralanmaydi. Faqat ular katta hajmli, yaxshi to'zilmaga keltirilgan va grafikli chizmalarda rasmiylashtirilgan bo'lishi kerak.

3.3. O'quv mashg'ulotida ta'lim texnologiyasi modeli

Mavzu (**raqami**) (**nomi**).....

Ta'lim berish texnologiyasi (Ma'ruza/ seminar/ amaliy mashg'ulot)

Vaqt: ...soat	Talabalar soni:...
O'quv mashg'ulotining shakli va turi	Ma'ruza (axborotli/birlashgan dars va boshq.), seminar (bilim va ko'nikmalarni chuqurlashtirish)

	bo'yicha), amaliy mashg'ulot
Ma'ruza rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi	1. ... 2. ... 3. ... 4. ...
O'quv mashg'uloti maqsadi:	Shakllantirish / bilim va ko'nikmalarni chuqurlashtirish
Pedagogik vazifalar: ...bilan tanishtirish; ...tasnifini berish; ...tushuntirish; ...ochib berish; ... shakllantirish; ... o'rgatish va boshq.	O'quv faoliyati natijalari: ...ko'rsatadilar; ...tasniflaydilar; ...aytib beradilar; ...shakllantiradilar; ...tartibli ravishda ochib beradilar
Ta'lim usullari	Ma'ruza, insert, aqliy hujum va boshq.
Ta'lim shakli	Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash
Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari va boshq.
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar
Monitoring va baholash	Og'zaki so'rov: tezkor-so'rov va boshq. Yozma so'rov: referat, test va boshq.

3.4. O'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi

Texnologik xaritada ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyat (o'quv jarayon)i bosqichlarining ketma-ketligi va mazmuni hamda ularda qo'llaniladigan vositalar tavsiflanadi. Texnologik xarita talabalarning mustaqil ishlashlarini nazorat qilishga yordam beradi.

Mavzuviy rejadani farqli o'laroq texnologik xaritada (1) ta'lim beruvchi faoliyati bilan birga, ta'lim oluvchining ham faoliyati, (2) o'quv mashg'ulotining bosqichlari va vaqti, (3) ta'lim berishning usul, shakl va vositalari, (4) ta'lim maqsadlarining o'quv yutuqlari monitoringi va baholashlari ko'rsatiladi.

Texnologik xaritaning tuzilishi va mazmunli ko'rsatkichlari:

1 - bosqich (5-10 daqiqagacha). O'quv mashg'ulotiga kirish.

Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar harakati. *Ta'lim beruvchi* mavzuning nomi, (Ma'ruza) rejasi bilan, o'quv mashg'ulotining xususiyati bilan (muammoli Ma'ruza, o'rgatuvchili o'yin va boshq.), mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini, o'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.

Ta'lim oluvchilar tinglaydilar, aniqlashtiradilar, savollar beradilar, yozib oladilar.

2 - bosqich (55-65 daqiqagacha). Asosiy / ma'lumot beruvchilik.

Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar harakati. *Ta'lim beruvchi* o'quv mashg'ulotining rejasi tuzilishiga muvofiq to'zib chiqqan ta'lim modelini amalga oshiradi, ko'zlanayotgan o'quv natijalariga erishish bo'yicha ta'lim oluvchilar o'quv faoliyatini boshqaradi.

Ta'lim oluvchilar ko'zlanayotgan o'quv natijalariga erishish bo'yicha rejalashtirilgan o'quv harakatini bajaradilar.

3 - bosqich (10-15 daqiqagacha). YAkuniy - natijaviy.

Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar harakati. *Ta'lim beruvchi* mavzu bo'yicha yakun yasaydi, ta'lim oluvchilar e'tiborini asosiylarga qaratadi, bajarilgan ishlarni kelgusi kasbiy ish faoliyatidagi ahamiyatini ma'lum qiladi, guruhlar, alohida talabalar ishini baholaydi yoki o'zaro baholashning yakunini chiqaradi; o'quv mashg'uloti maqsadiga erishish darajasini baholaydi; mustaqil ish uchun topshiriq beradi.

Ta'lim oluvchilar o'zaro baholashni o'tkazadilar, savol beradilar, topshiriqni yozadilar.

3.5. O'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchilar
1 - bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni etkazadi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini aytadi. 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	Tinglaydilar, yozib oladilar. Aniqlashtiradilar, savollar beradilar.
2 bosqich. Asosiy (daq..)	2.1. Tezkor-so'rov/ savol-javob/ aqliy hujum orqali bilimlarni faollashtiradi. 2.2. Ma'ruza/ seminar/ amaliy mashg'ulotning rejasi va tuzilishiga muvofiq ta'lim jarayonini tashkil etish bo'yicha harakatlar tartibini bayon qiladi	Javob beradilar Yozadilar. Guruhlarda ishlaydilar, taqdimot qiladilar va bosh.
3 bosqich. Yakuniy (daq..)	3.1. Mavzu bo'yicha yakun qiladi, qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida ahamiyatga ega ekanligi muhimligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholaydilar, o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi. 3.3. Mustaqil ish uchun topshiriq beradi va uning baholash mezonlarini etkazadi	O'z-o'zini, o'zaro baholashni o'tkazadilar. Savol beradilar Topshiriqni yozadilar

DTS tomonidan belgilangan, o'quv rejasida aniqlab berilgan vaqtda va berilgan sharoitda ta'lim berish maqsadiga erishishni kafolatlovchi ta'lim berish, muloqot, axborot va boshqaruvning yo'l va vositalarini tanlashning konseptual yondashuvlari.

1. Kirish. Ta'lim texnologiyasining bu qismida iqtisodiyotning bozor tamoyillari keskinlashuvi sharoitida va jamiyatning demokratiyalashuvida ta'lim berishni texnologiyalashtirishning dolzarbligi asoslanadi, o'quv fani bo'yicha ta'lim texnologiyasining tuzilishi bayon etiladi va Ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulotlariga loyihalangan ta'lim berish texnologiyasiga qisqa tavsiflar beriladi.

2. Ta'lim texnologiyasining konseptual asoslari. TTning bu qismida quyidagilar yoritiladi:

o'quv fanining dolzarbligi, maqsad va vazifalari, auditoriya soatlarining umumiy hajmi va o'quv fanining namunaviy dasturiga muvofiq ularni mavzular bo'yicha taqsimoti, ish turlari;

o'quv fanining mazmuni, o'quv fanining namunaviy dasturiga muvofiq o'quv fanining mavzu mazmuni bayon etiladi;

o'quv mashg'ulotlarida ta'lim texnologiyasini ishlab chiqishning konseptual holatlari - ta'lim berish, muloqot, axborot va boshqaruvning yo'l va vositalarini tanlashning asosi bo'ladigan, ta'lim texnologiyasini loyihalash va rejalashtirishning konseptual asoslari.

2. O'quv fani bo'yicha o'qitish rejasining tuzilishi va mazmunli tarkibi

Aniq fan va mavzu bo'yicha mashg'ulotning ta'lim modeli jadval ko'rinishida bo'lib, unda quyidagilar ko'rsatiladi:

→ dastlabki ma'lumotlar: o'quv mavzusi, vaqti, talabalar soni;

→ shakl (Ma'ruza, seminar va boshq.) va ko'rinishi (masalan, muammoli Ma'ruza va bosh.), o'quv mashg'uloti rejasi tuzilishi, uning maqsadi, o'quv faoliyatining ko'zlanayotgan natijalari, pedagogik vazifalari;

→ tanlangan ta'lim modeli: usullar, shakllar va o'qitish vositalari;
→ ta'lim berish sharoiti: maxsus jihozlangan, guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar;

→ monitoring va baholashga asoslangan qaytar aloqaning yo'l va vositalari: nazorat turi (yozma va og'zaki), nazorat shakli (tezkor-so'rov, test olish, taqdimot, o'quv topshiriqlari va boshq.).

O'quv mashg'ulotining texnologiya xaritasi uch qatorni o'z ichiga olib, 1,5-2 varaqda jadval ko'rinishida bajariladi: (1) o'quv mashg'uloti bosqichlari va vaqti; (2) ta'lim beruvchi faoliyati; (3) ta'lim oluvchi faoliyati.

Ilova. O'quv jarayonining tashkiliy - didaktik vazifasini bajaradi: o'quv/mustaqil ish uchun savol va topshiriqlarni, uni baholash mezonlarini, o'quv ish jarayonida talabalar amal qilishi lozim bo'lgan qoidalar, ta'lim beruvchi foydalanadigan tayanch yozmalar, shuningdek chizma, jadval, slaydlar va boshqa ko'rgazmali materiallar, rejalashtirilgan maqsadlarga erishishni nazorat qilish uchun topshiriqlar (testlar, savollar, topshiriqlar va mashqlar).

Bu yerda taqdim etilayotgan materiallar chegaralanmaydi. Faqat ular katta hajmli, yaxshi to'zilmaga keltirilgan va grafikli chizmalarda rasmiylashtirilgan bo'lishi kerak.

Talabalar bilimni nazorat qilish uchun savollar:

1. Ta'lim texnologiyasi necha bosqichdan iborat?
2. Loyixalash atamasini izohlang?
3. Ta'lim loyixasini amalga oshirishda nimalarga alohida e'tibor qaratiladi?
4. Nazorat qilish-baxolash blokining vazifasi nimalardan iborat?
5. O'quv tarbiyaviy jarayonini loyihalashtirish prinsipining mazmunini tusuntiring?
6. O'qitish jarayonining tuzilishi, uni loyihalash va loyihalash bosqichlari?
7. Dars loyihasi va uni amalga oshirish modeli?
8. O'quv mashg'ulotining texnologik xaritasini asosini nima tashkil etadi?

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. CHo'lpon -T: 2003 y
2. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie tehnologii i pedagogicheskoe mastersvo. Uchebnoe posobie. CHulpon -T: 2005 y
3. K.I. Axmetova, D.M. Fayzullaeva, D.P. Xoshimova «Oliy o'quv yurtida innovasion ta'lim texnologiyasini loyihalashtirish, rejalashtirish va uni amalga oshirish» mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi: Uslubiy qo'llanma /«Iqtisodiy ta'limda o'qitish texnologiyasi» seriyasidan. -T.: TDIU, 2010. 80 b.
4. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: 2010.

6- mavzu: Ta'limning keys texnologiyasiga kirish: keyslarni ishlab chiqish qoidalari

Reja:

1. Keys-texnologiyasining metodi va turlari.
2. Diagnostika va diffirentatsiya texnologiyasi.
3. Muammo va muommoli vaziyatlar tizimini yaratish qoidalari.

Tayanch so'z va tushunchalar: Keys-stadi, birlamchi manba, ilg'or texnologiya, o'qitish texnologiyasi, muammo, optimallashtirish, strategik ahamiyat, muommoli vaziyat

Hozirgi vaqtda taqdim etilgan materialni ta'lim oluvchilarning mustaqil o'rganishlari uchun keys-texnologiya tarzidagi o'quv-uslubiy ta'minot ishlab chiqilgan. Uning tarkibiga darsliklar, ulardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar, turli ko'rgazmali qo'llanmalar kiritilgan.

Keyingi yillarda oliy ta'lim tizimida ham "interfaol usullar", "breynshtorming", "keys-stadi"lar, "treninglar" kabi qator yangi atamalar ishlatila boshlandi. Ushbu usullarning ijobiy hamda ayrim murakkab tomonlari to'g'risida o'quv qo'llanmalar, kitoblar ham paydo bo'ldi. Psixologlarning o'tkazgan tadqiqotlaridan shu narsa ma'lumki, yangi ma'lumotlarni o'zlashtirayotgan odam eshitganlarining faqat 10 foizini, ko'rganlarining 50 foizini, nihoyat, bevosita amaldagi bajargan ishlarining 90 foizini xotirada saqlab qoladi. Axborot oqimi shiddatli bo'lgan hozirgi davrda ta'lim olayotganlarga yetkazilayotgan yangiliklarning asosiy qismi o'zlashtirilishiga harakat qilinmasa, boshqa ma'lumotlar girdobida keraklisi g'arq bo'lishi turgan gap.

Hozirgi zamon talabasiga ta'lim berishning o'ziga xos jihatlaridan biri kun sayin ta'lim tizimining takomillashib borishi bilan bir qatorda, professional kadrning shaxsiy sifatлари, u egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka hamda ko'nikmalarga bo'lgan talablar ham ortib borayotganligidir. Zero, bugunning mutaxassi-si davlat ta'lim standartlari o'z ichiga olgan murakkab bilimlar majmuini ongiga singdirib olishi uchun auditoriyada o'qigan o'quvchi-professor ma'ruzalarni sust o'zlashtiruvchi bo'lishi bilan cheklanishi sira mumkin emas.

Keyingi yillarda, ta'limning turli bosqichlari u yoki bu ilg'or texnologiyalarni ham nazariy, ham metodologik jihatdan asos-lagan o'quv qo'llanmalari yaratildi. Ularda Kadrlar tayyorlash milliy dasturining asosiy g'oyasi o'z ifodasini topgan. O'quvchi-talabalar hukmiga havola etilgan ushbu kitoblarning yangiligi shun-daki, unda iqtisodchilar tayyorlovchi oliy o'quv yurtida tahsil olayotgan talabalar bilan ishlayotgan o'qituvchi-professor uchun turli xil pedagogik shart-sharoitlar hamda imkoniyat inobatgan olinga-ni holda Pedagogik texnologiyalar ilk marotaba haqi-qiy o'quv qo'llanmasi sifatida batafsil bayon etilgan.

Fikrimizcha, o'z ustida tinimsiz ishlaydigan, yangilikka qiziquvchan o'qituvchi bir vaqtning o'zida, ya'ni bir o'quv yili mobaynida kamida 10-12 xil o'qitish texnologiyalari yoki usullarini qo'llashi mumkin. U yoki bu usulni muayyan ma'ruza yoki seminar mashg'ulotida qo'llash-qo'llamasligi esa uning mahorat va ayni mavzuning mantig'iga, o'z oldiga qo'ygan pedagogik vazifaga bog'liq. Yangi qo'llanmada, aytish mumkinki, o'n ikki nafar o'qituvchining o'n ikki xil mavzuni yoritishda qo'llaydigan pedagogik usullari o'z aksini topgan. Demak, agar iqtidorli va o'z ish uslubiga ega bo'lgan professional pedagoglarning ko'pligini inobatga olsak, bu jarayon naqadar serqirra va turfa xil, bu kabi qo'llanmalar esa behisob bo'lishi mumkinligini tasavvur qilish qiyin emas.

Keys-stadi texnologiyasining asosiy maqsadi o'quv guruh o'quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish, mavjud muammoli vaziyatlarni hal qilish orqali ularning ilmiy-ijodiyqobiliyatlarini rivojlantirishdan iboratdir. Shuningdek texnologiya talabalarning bilim, ko'nikma, malakalarini hamkorlikda qo'llashga, taklif qilingan yechimlarni tahlil qilish orqali muqobil yechimini izlashga o'rgatuvchi ta'lim texnologiyasidir.

Amaliy vaziyatlarni hal etish uslublari va vositalari, ya'ni keys-stadi (ingilizcha "case"-yig'ma, aniq amaliy, holat, stadi-o'quv) texnologiyasi bo'lib, u tashkilot, shaxslar guruhi yoki alohida shaxslar hayotidan olingan real vaziyat deganidir.

Gary Thomas quyidagi keys-stadiga oid tarifni keltirib o'tadi: Keys stadilar bu shaxslarni, voqealarni, qarorlarni, davrlarni, loyihalarni, qonunlarni, tashkilotlarni va boshqa tizimlarni bir yoki undan ortiq usullar orqali avvaldan o'rganib kelinayotgan tahlili hisoblanadi. Keysning subyekti tahliliy vaziyatlardir, ob'ekti esa uni tahlil qilish jarayonidir.

Cheklangan miqdordagi elementlarni o'rganish uchun namunalardan va jiddiy bayonnomalardan(qoidalar to'plamini) foydalanish o'rniga, keys stadi usuli o'z ichiga yagona bir

vaziyat yoki voqeani uzoq muddat davomida chuqur o'rganishni o'z ichiga oladi. Ular voqealarga, ma'lumot yig'ishga, ma'lumotni tahlil qilishga va natijalarni e'lon qilishga tizimlashtirilgan qarashlarni ta'minlaydi. Natijada o'rganuvchi sodir bo'lgan voqeani qanday sodir bo'lganligi haqidagi tushunchasini yanada rivojlantirishi mumkin va kelajakdagi izlanishlar uchun nimalar muhim hisoblanishini bilib olishi mumkin. Keys- stadi, farazlarni dunyoga keltirishda hamda ularni sinovdan o'tkazishda muhim rolni o'ynaydi.

Keys-stadi bo'yicha yana bir ta'rif bu uni tadqiqot strategiyasi deb belgilanishidan iborat. Keys-stadi bu bir yoki bir nechta keyslarni, ko'p miqdordagi dalillarni o'z ichiga olishi mumkin, turli-xil dalil manbalariga bog'liq va nazariy vaziyatlarning oldingi rivojlanishidan manfaat olishini anglatadi. Keys- stadi statistik izlanishlar va ko'p ma'lumot to'plagan holda tadqiqot qilish bilan farqlay olish lozim. Bir mavzudagi tadqiqot keys- stadi ma'lumotlaridan foydalanib, xulosalar qabul qilish uchun asos keltirib beriladi. Bu yana Lamnek fikrlarida o'z tasdiqini topadi va shakllanadi. Keys-stadi – bu tadqiqotli yondashish, aniq ma'lumotlar olish texnikalari va metodologik paradigmalar orasida joylashgan. Ba'zida keys-stadi, keys-buk bilan adashtiriladi, deb hisoblaydilar.

Keys-buk metodi, yoki boshqacha qilib aytganda keys metodi asosan Ameriaka Qo'shma Shtatlarining huquqshunoslik maktablarida huquqni o'qitishni asosiy uslubi hisoblanadi. U Garvard huquqshunoslik maktabida Kristofer Kolumbus Langdell tomonidan kashf qilingan. Bunda huquqiy hujjatlarni mavhum rezyumesini o'rganish o'rniga Amerika qonunlarini yaqindan tanishishni yaxshi yo'li bu sud fikri va qarorining o'zini o'rganib chiqishdir, degan tamoyil asos qilib olingan. Shu maqsadda amerikalik huquqshunos professorlar huquqning aniq sohalariga tegishli mashhur sudlarda amalga oshirilgan ishlarni yig'ishadi, bular maxsus o'quv-qo'llanmalar "keysbuklar" deb ataladi. Ba'zi professorlar ishlarga o'zgartirishlar kiritib, ularning mag'zinigina ayrim ma'lumotlarni olib tashlagan holda qoldiradi, ba'zilari esa ishni bus-butunligicha qoldiradi. Umumiy usullardan biri bu yangi qonun yaratishga turtki bo'lgan ishga aloqador barcha ma'lumotlarni qisqacha xulosa bilan keltirib berishdan iboratdir. Odatda amerika huquqshunoslik maktablarida keysbuk uslubi Suqrot metodi bilan uyg'unlashgan. Mazkur guruh uchun o'qituvchi bir nechta vaziyatlarni o'qishga beradi va yana unga qo'shimcha bo'lgan ma'lumotlar bilan tanishib chiqishni talab qilishi mumkin. Guruhda o'qituvchi o'rganish tayinlangan ish bo'yicha talabalarga savollar beradi, ularning qonularni, vaziyatni tushungan, tushunmaganligini aniqlab oladi va bu jarayon bahs munozara tarzida kechadi. Agarda ma'lum bir qonun jiddiy bahsga sabab bo'lsa, unda bu qoida shubha ostiga tushadi. Bu o'qitish metodi boshqa o'quv dasturlaridagi o'qitish metodidan 2 ta xususiyati bilan farq qiladi:

1) O'quvchilardan birlamchi manbalardan, ya'ni qonun tilida yozilgan ishlardir.

2) Amerika huquqshunoslik maktablarida asosan guruhda keysni anglash uchun diologlardan foydalaniladi, to'g'ridan- to'g'ri ma'ruza o'qib berish orqali emas. Ba'zi huquqshunoslik maktablarida esa keysbuk metodi ma'ruzalar bilan uyg'unlashtirilgan bo'ladi. Bular asosan soliq qonunlarini va savdo-sotiqqa oid qonunlarni o'rganadigan sinflarda uchraydi. Bu usul yana Kanada, Avstraliya va Yangi Zelandiya kabi mamlakatlarning umumiy qonunlarida qo'llaniladi. Keysbuk uslubi, keys -stadi uslubiga juda o'xshaydi, lekin ular bir xil emas.

Keys- stadi texnologiyasi aniq o'quv materiallar asosida maxsus ishlab chiqilgan vaziyatlarni aniqlash, yechishga yo'naltirilgan bo'lib oldindan o'quv soat mavzusi asosida tuziladi va talabalar bilan birgalikda tahlil qilish maqsadini ko'zlaydi.

Keysda bayon qilingan muammoli vaziyat ma'lum bir institusional tizimda ko'rib chiqiladi, bunda hayotdagi tipik muammolar qayta yaratadigan holda real yoki sun'iy qurilgan hodisalar sifatida aks etiriladi.

Keys- stadi texnologiyasi kelib chiqishi va ta'lim tizimida qo'llanilishi o'tgan asrning yigirmanchi yillariga to'g'ri keladi. Ma'lumotlarga qaraganda bu texnologiya undan ham oldinroq mavjud bo'lib o'quv jarayonlarida qo'llanilib borilgan. Keys-stadi texnologiyasining kirib kelishida yunon faylasufi Suqrotning maktabi alohida ahamiyatga egadir. Chunki Suqrotning shogirdlari bilan olib borgan bahs-munozarali suhbatlari, aynan keys-stadi texnologiyasini eslatadi. Shuningdek turli kashfiyotlarning o'z tasdig'ini topishi, isbotlanishida ham keys-stadi texnologiyasi o'ziga xos o'ringa ega. Masalan tanqidiy keyslar ko'pchilik nazariyalarni isbotini topishda qo'llanilgan.

Tanqidiy keysni umumiy muammoga bog'liq bo'lgan strategik ahamiyatga ega keys deb aytish mumkin. Tanqidiy keys quyidagi umumlantirish turiga ijozat beradi, "agar bu ushbu keys uchun

haqiqiy bo'lsa, bu hamma(ko'pchilik) keyslar uchun haqiqiy hisoblanadi'. Keys-stadi yana mashhur faylasuf Karl Popporning falsifikatsiya (sohtalashtirish) deb nomlangan test turini umumlashtirishning samarali usuli hisoblanadi. Buning inkor shakli "agar bu ushbu keys uchun to'g'ri hisoblanmasa, unda bu har qanday keys uchun haqiqiy hisoblanmaydi" degan ko'rinishda bo'ladi. Falsifikatsiya bu ilmiy takliflarni rad qila oladigan jiddiy testlardan biridir: agar faqat bitta kuzatuv ilmiy farazga mos kelmasa, u holda bu faraz rad qilinishi yoki qaytadan o'rganilishi kerak.

Popporning o'zi mashhur "qora oq qushlar" misolidan foydalanib, kuzatuv jarayonida faqat bitta qora qushning aniqlanishi bu farazni rad qilinishini yoki soxta ekanligini aniqlab beradi va shu yo'l orqali bu umumiy ahamiyatga ega bo'lib, kelajakdagi izlanishlarga va nazariya yaratishlarda turtki bo'ladi.

Galileo Galilei tomonidan Aristotelning Butun dunyo tortishish qonuni rad qilinishi o'z-o'zidan emas bu keys-stadiga asoslangan va bu keys ma'lumotlarga tayangan holda tanlangan. Raddiya asosan farazdan boshlangan, keyinchalik u tajriba orqali o'z isbotini topgan. Shunga qaramasdan, Aristotelning tortishish qonuni rad qilinmasdan oldin 2000 yilgacha ilmiy fakt deb qabul qilinib kelgan. O'zining tajribasida, Galileo quyidagi sababni keltirgan: agarda ikkita jism bir vazndagi bir xil tepalikdan tashlab yuborilsa bir xil paytda, ular yerga bir xil tezlikda birdaniga tushishadi. Agar bu ikkita jism bir-biriga birlashtirilsa, bu jism ikki marta ko'p vaznda bo'ladi va Aristotel qonuniga ko'ra yerga ikkita ayrim jismga qaraganda tezroq qulaydi. Bu natija Galileoni qoniqtirmaydi. Bu qarama-qarshilikni bartaraf qilishni yagona yo'li bu qulash omili hisoblangan vaznni olib tashlashdan iborat edi. Galileoning tajribalari har xil vazndagi jismlarni har xil tepalikdan va har xil shamol tezligida tashlab ko'rishdan iborat emas edi. Aksincha bu yagona tajriba, ya'ni keys -stadi edi.

Galileoning qarashi ikkilanishlarga sabab bo'ldi, Aristotelning qarashi esa darrov rad qilinmadi va havo nasosi kashf qilinmaguncha yarim asr hukm surdi.

Havo nasosi kashf qilinishi talabalarga ma'lum tajribalarni o'tkazishga yordam berdi, bunda tanga yoki qo'rg'oshin parchasi vakum trubalari ichida pardek bir xil tezlikda tushishadi. Bu ilmiy tajribadan keyin Aristotelning qarashi butunlay rad qilindi. Lekin, metallarning va parni oqilona tarzda tanlanganini ta'kidlab o'tish lozim. Shular yordamida Galileo o'z fikrini isbotlab berish uddasidan chiqdi. Keysni strategik tarzda tanlash keysning umulashtirishga olib kelishini kuzatish mumkin.

Keys-stadi texnologiyasi ilk marotaba 1870 yilda Garvard biznes maktabida qo'llanila boshlangan. "Muammo" (situatsiya) atamasiga keladigan bo'lsak, ushbu so'z ko'proq tibbiyot va huquqshunoslik sohalarida qo'llanilib kelingan, ta'lim tizimida bu so'z yangicha talqin qilinadi.

1920 yilda Garvard biznes-maktabi (HBS) o'qituvchilari yuristlarning o'qitish tajribasiga tayanib, iqtisodiy amaliyotdagi aniq vaziyatlarni tahlil etish va muhokama qilishni ta'limning asosiy usuli etib tanlashganidan keyin mazkur o'qitish uslubi keng tatbiq etila boshladi.

Turli-xil vaziyatli mashqlar to'plangan ilk kitob 1921 yilda Kouplend va Garvard biznes maktabining rahbari Volas Donam homiyligida chop qilingan.

Keys- stadi texnologiyasining rivojlanishida Garvard va Manchestr maktablari alohida ahamiyatga egadir, ular bir-biridan qo'llanish usullari orqali farq qiladi.

Keys- stadi uslubi birinchi marotaba ijtimoiy fanda Frederik Le Play tomonidan 1929 yil oila byudjeti statistikasini hisoblashda qo'llangan. Keyinchalik keys stadilar ijtimoiy fanlarda yangi nazariyalarni yaratishda sotsiologlar Barney Glaser va Anselm Strauss tomonidan 1967 yil, "asoslangan nazariyada" tadqiqot metodi sifatida qo'llanilgan.

XX asarning boshlarida Garvard maktabining o'qituvchilari darslarida ma'ruza o'qish jarayonida fikrlashga undovchi masalalarni to'liq tushuntirmaganlar, bu masalarga javoblarni talabalarning o'zlari toptirishga harakat qilganlar va talabalarning bildirgan yechimlarini qayd qilib borganlar. Bu jarayon davomida turli hil muammolarni ham kiritib, talabalarni yechimlarni topishga undaganlar.

XX asrning 70-80 yillariga kelib ushbu texnologiya dunyo bo'ylab keng tarqaldi. Ko'pgina mamlakatlarda bu texnologiyadan faqat iqtisod fanlarini o'qitishda qo'llanilib kelingan edi. O'sha paytda bu texnologiya ustida rossiyalik olimlardan G.A Bryanskiy, Yu.Yu Ekaterinoslavskiy, O.V Kozlova, Yu.D.Krasovskiy, V.Ya. Platonov, D.A Pospelov, O.A.Ovsyannikov, V.S. Rapoportniklar ilmiy izlanishlar olib borganlar. Ammo bu davrda texnologiyaga yetarlicha darajada e'tibor

qaratilmagan, turli ijtimoiy qatlamlar tomonidan taziyaqqa uchraganligi sabab bu texnologiya dars jarayonlarida qo'llanilmay qo'yilgan.

Keys-stadi texnologiyasi 1990-yillarning ikkinchi yarimda Rossiyalik mutaxassislar tomonidan yana qayta o'rganila boshlandi. Iqtisodiyot sohasida olib borilayotgan keng qo'lamdagi islohatlar natijasida, zarur paytda mustaqil va to'g'ri qarorni qabul qilib, qiyin bir holatdan chiqaradigan, to'g'ri tavakkal qila biladigan iqtisodchilarga talab keskin oshdi. Buning natijasida ko'plab oliy ta'lim muassalarida o'qitilayotgan fanlarda keys texnologiyasi qo'llanila boshlandi va shuningdek iqtisodiyot sohasiga yangi yo'nalishlar qo'shildi: menejment, marketing, sotsiologiya, siyosatshunoslik va boshqalar. Ushbu yo'nalishlar orqali ta'lim sohasiga interaktiv o'qitish uslublari kirib keldi.

Keys stadi o'zining uzoq shakllanish bosqichlariga egaligi bilan ahamiyat kasb etadi. Keys-stadilar farazlarni sinovdan o'tkazish uchun qo'llanilishi yaqin o'n yilliklarda paydo bo'lib, mashhur uslubga aylanishga ulgirdi. Keys-stadilardan foydalanish ta'limda, xususan ta'lim evolyutsiyasida mashhurlikka ega bo'ldi. Hozirda tajriba olamida ma'lum bo'lganlarning ko'pchiligi keys-stadilar yordamida erishilgan va ko'p sohalarida qo'llaniladi, shular ichiga psixologiya, sotsiologiya, antropologiya, tarix, ta'lim, iqtisodiyot, siyosatshunoslik, menejment, geografiya, biologiya va tibbiyot kiradi. Masalan, barcha yuqori saviyadagi siyosatshunoslikka oid jurnallardagi maqolalarning yarmi keys-stadilardan foydalanadi. Lekin bu yerda, Oksford professori Bent Flyvbjerg ta'kidlaganidek aqlga zid fikr bor. Keys-stadilar keng qo'lamda qo'llanilayotgan bir paytda, ularga bo'lgan e'tibor pastligi va umuman e'tibordan chetda qolayotgani tushunarsiz holat. Oliygo'hlarda taklif qilinayotgan kurslar buning isbotidir. Ma'lumki keys - stadi paradoksi mavjudligi uning tadqiqot uslubi deb qabul qilinganligi sabablidir. Bu keys stadi tushunmovchilikni hal qilish orqali maqbul yechimini topishi mumkin.

Zamonaviy o'quv qo'llanmalarining metodologik asosini, al-batta, aniq-ravshan bayon etilgan pedagogik g'oya tashkil etishi lo-zim. O'qituvchi ta'lim samaradorligiga erishish uchun talaba ongi-ga eng zarur va maqbul axborot bilan taminlovchi ko'plab uslublar orasidan ayni pedagogik maqsadga erishishga imkon beruvchi eng ta'sirchan vositalarni aniqlay olishi, uni muayyan vaziyatlardagi samarasini baholay bilishi hamda kutilgan natijaga belgilangan vaqt va sharoitda erishishga yordam beradiganini tanlab, shu orqali o'ziga xos qimmatli majmuani – ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqishga erishishi lozim. Bu o'rinda "texnologiya" tushunchasiga qo'shib qo'llaniladigan ayrim atamalarning mohiyatiga e'tibor qa-ratsak bo'ladi:

2. Diagnostika va diffrentatsiya texnologiyasi.

Ta'limiy texnologiya – bu yaxlit ta'lim jarayonini optimallashtirish maqsadida uni amalga oshirishda ishtirok etuvchi texnik vositalar hamda inson omilining o'zaro uyg'unligini inobatga olgan, dars berish jarayonida bilimlarni (ma'lumotlar, tavsiya-lar, aniq tushunchalar va boshqalar) imkon darajada to'la o'zlashti-rilishiga yo'naltirilgan tizimli uslubni yaratish, qo'llash va ama-liyotga joriy etishni o'z ichiga oladi.

O'qitish texnologiyasi – dars mobaynida ma'lumotlarni uzatish, vaqt va sharoit mezoniga monand tarzda eng samarali usul-larni qo'llashni tartibga soluvchi o'zaro muloqot jarayonidir.

Pedagogik texnologiya – yaxlit ta'lim jarayonini texnologik, ya'ni usulubiy jihatdan ta'minlashni nazarda tutadi. Yuqoridagi ikki tushunchaga bog'liq tarzda, bu jarayon bevosita o'qitishning barcha bosqichlarida qo'llaniladigan barcha pedagogik usullarni na-zarda tutadi. Shu sababli aynan shu tushuncha – pedagogik texnolo-giyalar orqali biz bugun yuqori malakali kadrlar tayyorlashning barcha yo'nalishlariga joriy etiladigan optimal uslublar haqida gapirmoqdamiz.

Shu kungacha yaratilgan qo'llanmalar mualliflari J.Yo'ldoshev, O.Tolipov, L.Golish, N.Azizxo'jaeva, S.Usmonov, F.Farberman va boshqa mualliflarning fikricha, har bir ta'lim yo'nalishi va bos-qichiga mos tarzdagi turlicha texnologiya borki, barchasiga xos umu-miy pedagogik maqsad bo'lgani uchun (ya'ni yangi bilimlar o'zlashti-rilishi sharoitini optimallashtirish) ularning bir-biridan farq-li va umumiy jihatlari mavjud.

E'tirof etilayotgan farqlar birinchi navbatda, darsning shakliga (ma'ruza, seminar, mustaqil ishlarni tashkil etish), uzluksiz ta'limning bosqichiga (maktab, kollej, lisey, bakalavriat, ma-gistratura va hokazo), ixtisoslik yo'nalishiga aloqador bo'lishi aniq. Faqat bir narsani ta'kidlash joizki, Pedagogik texnologiyalar ta'lim samaradorligini oshirishda o'qituvchining, ma'lumot manbaining ta'sir doirasi kengayishi, shu bilan bir qa-torda o'quvchi-talabaning o'zlashtiruvchiligini ham, faolligini ham ta'minlovchi vositadir. Yangicha yondashuvda talaba sust o'zlash-tiruvchidan dars jarayonining yoki bu bosqichda o'z fikrini bema-lol izhor qiladigan, paydo bo'lgan savollarga javob olish imko-niyatiga ega bo'lgan, fikrlashida biror xatoliklar bo'lsa,

uni bar-taraf etishda shaxsan ishtirok etadigan faol sub'ektga aylanadi. Ayni shu jihat, bizningcha, o'ta muhimdir. Zero, mustaqil O'zbekiston davlatining fuqarolarida, eng avvalo, mustaqil fikr va shaxsiy pozisiya bo'lishi lozimligiga erishish kabi mas'uliyatli vazifani unutmasligimiz kerak.

Xullas, o'quvchi-talabalarda bilim, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayonida amaliy mashg'ulotlar va seminarlardan foydalanish an'anaviy ishlarimizdan hisoblanadi. Ana shu mashg'ulotlarni samarali tashkil etish uchun maksimal ravishda talabani faol ma-qomga ko'taradigan, uni o'qituvchi bilan deyarli bir maqomga olib chi-qadigan ish – amaliy o'yinlarni tashkil etish, intellektual trening-lar chog'ida biyron bo'lish, turli vaziyatlar, “keys – stadi”ni echishda uning bilimi, dunyoqarashini ro'yobga chiqarishga imkon beruvchi tex-nologik vositalar va usullardan foydalanishni hamda amaliyotda qo'llashni bilish o'qituvchilar uchun nihoyatda zarurdir.

Ta'limning globallasuvi sharoitida ta'lim sohasi bilan jamiyatning rivojlanib borayotgan ijtimoiy ehtiyojlari o'rtasida nomutanosiblikning yuzaga kelganligi kuzatilmoqda. Ta'lim ti-zimi oldiga barkamol shaxsni shakllantirish, ta'lim sohasi bilan mehnat bozori o'rtasidagi nomutanosiblikni qisqartirish hamda axborot texnologiyalaridan foydalanishning Pedagogik texnologiya si nazariyasini yaratish va ta'lim jarayonini puxta lo-yihalashga erishish zaruriyatidan kelib chiqadi.

Pedagogik texnologiyalar ta'lim-tarbiya jarayonining bir tizimga solingan ilmiy-nazariy va metodik asoslangan yangi shakl, usul va vositalarining majmuidir. Bunda yangi mazmun, shakl, usul va vosita uyg'unligida maqsad, vazifa, faoliyat va pedagogik natija yaxlitligi ta'minlanadi hamda o'quv maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan o'quv jarayoni loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi. Texnologik yondashuv, eng avvalo, tasvirlash emas, balki loyihalashtirilgan natijalarni amalga oshirish imkonini beruvchi amaliy ko'rsatmali tuzilmada o'z ifodasini topadi.

O'quv jarayoni bilan bog'liq ta'lim sifatini belgilovchi holatlar quyidagilar: yuqori ilmiy-pedagogik darajada dars berish, muammoli ma'ruzalar yozish, darslarni savol-javob tarzida qiziqarli tashkil qilish, ilg'or pedagogik texnologiyalardan va multimedia qo'llanmalardan foydalanish, talabalarni undaydigan, o'ylantiradigan muammolarni ular oldiga qo'yish, talabchanlik, talabalar bilan individual ishlash, ijodkorlikka undash, erkin muloqot yuritishga, ijodiy fikrlashga o'rgatish, ilmiy izlanishga jalb qilish va boshqa tadbirlar ta'lim ustivorligini ta'minlaydi.

Aytilganlardan kelib chiqqan holda «Yangi pedagogik texnologiyalar» o'quv kursi bo'yicha ta'lim texnologiyasini loyihalashtirishdagi asosiy konseptual yondashuvlarni keltiramiz:

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim. Bu ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarini to'laqonli rivojlanishlarini ko'zda tutadi. Bu esa ta'limni loyihalashtirilayotganda, albatta, ma'lum bir ta'lim oluvchining shaxsini emas, avvalo, kelgusidagi mutaxassislik faoliyati bilan bog'liq o'qish maqsadlaridan kelib chiqqan holda yondashilishni nazarda tutadi.

Tizimli yondashuv. Ta'lim texnologiyasi tizimning barcha belgilarini o'zida mujassam etmog'i lozim: jarayonning mantiqiyliigi, uning barcha bo'g'inlarini o'zaro bog'langanligi, yaxlitligi.

Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv. Shaxsning jarayonli sifatlarini shakllantirishga, ta'lim oluvchining faoliyatni aktivlashtirish va intensivlashtirish, o'quv jaryonida uning barcha qobiliyati va imkoniyatlari, tashabbuskorligini ochishga yo'naltirilgan ta'limni ifodalaydi.

Dialogik yondashuv. Bu yondashuv o'quv jarayoni ishtirokchilarning psixologik birligi va o'zaro munosabatlarini yaratish zaruriyatini bildiradi. Uning natijasida shaxsning o'z-o'zini faollashtirishi va o'z-o'zini ko'rsata olishi kabi ijodiy faoliyati kuchayadi.

3. Muammo va muommoli vaziyatlar tizimini yaratish qoidalari.

Hamkorlikdagi ta'limni tashkil etish. Demokratiilik, tenglik, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi sub'ektiv munosabatlarda hamkorlikni, maqsad va faoliyat mazmunini shakllantirishda va erishilgan natijalarni baholashda birgalikda ishlashni joriy etishga e'tiborni qaratish zarurligini bildiradi.

Muammoli ta'lim. Ta'lim mazmunini muammoli tarzda taqdim qilish orqali ta'lim oluvchi faoliyatini faollashtirish usullaridan biri. Bunda ilmiy bilimni ob'ektiv qarama-qarshiligi va uni hal etish usullarini, dialektik mushohadani shakllantirish va rivojlantirishni, amaliy faoliyatga ularni ijodiy tarzda qo'llashni mustaqil ijodiy faoliyati ta'minlanadi.

Axborotni taqdim qilishning zamonaviy vositalari va usullarini qo'llash – yangi kompyuter va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llash.

Keltirilgan konseptual yo'riqlarga asoslangan holda, «Yangi pedagogik texnologiyalar» kursining maqsadi, tuzilmasi, o'quv axborotining mazmuni va hajmidan kelib chiqqan holda, ma'lum

sharoit va ³uv rejasida o'rnatilgan vaqt oralig'ida o'qitishni, kommunikasiyani, axborotni va ularni birgalikdagi boshqarishni kafolatlaydigan usullari va vositalari tanlovi amalga oshirildi.

O'qitishning usullari va texnikasi. Ma'ruza (kirish, mavzuga oid, vizuallash), muammoviy usul, keys-stadi, pinbord, paradokslar va loyihalar usullari, amaliy ishlash usuli.

O'qitishni tashkil etish shakllari: dialog, polilog, muloqot hamkorlik va o'zaro o'rganishga asoslangan frontal, kollektiv va guruh.

O'qitish vositalari o'qitishning an'anaviy shakllari (darslik, ma'ruza matni) bilan bir qatorda - kompyuter va axborot texnologiyalari.

Kommunikasiya usullari: talabalar bilan operativ teskari aloqaga asoslangan bevosita o'zaro munosabatlar.

Teskari aloqa usullari va vositalari: kuzatish, blis-so'rov, oraliq va joriy va yakunlovchi nazorat natijalarini tahlili asosida o'qitish diagnostikasi.

Boshqarish usullari va vositalari: o'quv mashg'uloti bosqichlarini belgilab beruvchi texnologik karta ko'rinishidagi o'quv mashg'ulotlarini rejalashtirish, qo'yilgan maqsadga erishishda o'qituvchi va tinglovchining birgalikdagi harakati, nafaqat auditoriya mashg'ulotlari, balki auditoriyadan tashqari mustaqil ishlarning nazorati.

Monitoring va baholash: o'quv mashg'ulotida ham butun kurs davomida ham o'qitishning natijalarini rejali tarzda kuzatib borish. Kurs oxirida test topshiriqlari yordamida tinglovchilarning bilimlari baholanadi.

Talabalar bilimini nazorat qilish uchun savollar:

1. Ta'lim texnologiyasi necha bosqichdan iborat?
2. Loyixalash atamasini izohlang?
3. Ta'lim loyixasini amalga oshirishda nimalarga alohida e'tibor qaratiladi?
4. Nazorat qilish-baxolash blokining vazifasi nimalardan iborat?
5. O'quv tarbiyaviy jarayonini loyihalashtirish prinsipining mazmunini tusuntiring?
6. O'qitish jarayonining tuzilishi, uni loyihalash va loyihalash bosqichlari?
7. Dars loyihasi va uni amalga oshirish modeli?
8. O'quv mashg'ulotining texnologik xaritasini asosini nima tashkil etadi?

Foydaaniladigan adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. CHo'lpon -T: 2003 y
2. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie texnologii i pedagogicheskoe mastersvo. Uchebnoe posobie. CHulpon -T: 2005 y
3. K.I. Axmetova, D.M. Fayzullaeva, D.P. Xoshimova «Oliy o'quv yurtida innovasion ta'lim texnologiyasini loyihalashtirish, rejalashtirish va uni amalga oshirish» mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi: Uslubiy qo'llanma /«Iqtisodiy ta'limda o'qitish texnologiyasi» seriyasidan. -T.: TDIU, 2010. 80 b.
4. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: 2010.

7- ma'ruza – Ma'ruzada ta'lim texnologiyalarini loyihalashtirish va rejalashtirish qoidolari

Reja

1. Ma'ruza - OUYu ta'lim tashkillashtirishning asosiy shakli.
2. Ma'ruzada o'qitish texnologiyasining jarayonli tuzilmasi.
3. Ma'ruzalarda ta'lim berish texnologiyasi.

Tayanch so'z va tushunchalar: ma'ruza, samaradorlik, kirish ma'ruzasi, ekspert, natija, xotira asosidagi harakat, Pedagog kurs

Ma'ruza - o'qitishni tashkil etishning yetakchi shakli hisoblanib, quyidagi vazifalarni amalga oshirishga imkon beradi:

- yo'naltiruvchilik-talabalarni o'quv materialining asosiy holatlariga, uni kelgusi ish faoliyatidagi o'rni va ahamiyatiga diqqat qilishlariga imkon beradi;

- axborotlilik- o'qituvchi ma'ruza vaqtida holat, asosiy ilmiy dalillar va xulosalar mohiyatini ochib beradi;

- metodologiklik- ma'ruza vaqtida o'qitish usullari taqqoslanadi, ilmiy izlanishning asoslari namoyon etiladi;

- tarbiyalovchilik-ma'ruza o'quv materialiga hissiy-baholash munosabatida bo'lishni uyg'otish;

- rivojlantiruvchilik - bilim olish qiziqishlarini, ya'ni mantiqiy fikrlash va isbotlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

2. Ma'ruzada o'qitish texnologiyasining jarayonli tuzilmasi

I bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish - o'quv mashg'ulotining mavzusini ifodalash, mustaqil o'qish uchun mavzu, maqsad, vazifa va ma'ruza rejasi, adabiyotlarni, ushbu mavzu bo'yicha kalitli toifalar va tushunchalarni, o'z-o'zini tekshirish uchun savol va topshiriqlarni ma'lum qilish.

II bosqich. Asosiy, axborotli - Ma'ruza mashg'uloti rejasiga qat'iy rioya qilish, o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasiga binoan ta'lim maqsadlarini amalga oshirish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning tartibiy harakatlari.

III bosqich. Yakuniy – natijaviy - yakuniy xulosalar qilish, ushbu mavzu bo'yicha asosiy o'quv axborotiga ta'lim oluvchilar e'tiborini qaratish. O'zaro baholash va o'zining faoliyati haqida fikr yuritishni tashkillashtirish; bajarilgan ishni kelgusi kasbiy faoliyati uchun ahamiyatliligi to'g'risida ma'lum qilish.

3. Ma'ruzalarda ta'lim texnologiyasi

3.1. Kirish ma'ruzasida ta'lim berish texnologiyasi

An'anaviy ta'lim berish tizimida o'quv materialini tuzib chiqishning birligi "mavzu" hisoblanadi. Talaba uchun o'quv materialining haqiqiy birligi bo'lib, o'quv mashg'uloti xizmat qiladi, mavzu esa uni o'rganishning o'qituvchi tomonidan e'lon qilinadigan faqat nomlanishidir.

Shu bois, talabalar alohida o'quv birliklari o'rtasidagi aloqa va o'zaro aloqani aniq anglamasdan mavzuni o'rganadilar: bu erda o'quv materialini "bo'laklab-mazuviy" o'rganish xususiyati ko'rinib turibdi.

Hozirgi vaqtda o'quv materialini tuzilmaga solish modul asosida amalga oshirilmoqda. Bu ham talabada birdaniga harakatning to'liq yo'nalishini, ya'ni barcha qismlar (o'quv yoki modul birliklar) o'rtasidagi aloqalarni aniqlash ular tomonidan berilgan o'quv materiali chegarasida BMK izchillikda egallash degani emas.

Aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirishning psixologik nazariyasiga muvofiq, bu muammo o'qitish tuzilmasiga qiziqitiruvchi bosqichni kiritish orqali hal etish mumkin. Uning vazifasi - ta'lim oluvchilarda kutilayotgan o'quv materialini egallash uchun qiziqish (bizning holatda-o'quv fani/kurs) ta'minlash, modomiki harakatning to'liq yo'nalishi o'quv materialini barcha tashkil etuvchilari o'rtasidagi aloqani aniqlashi mumkin.

Oliy maktabda ta'lim fan/kursning qiziqtiruvchi bosqichi kirish ma'ruzasi hisoblanadi. Uning maqsadi-o'quv fanig'kursi to'g'risida birinchi umumiy tasavvurni berish va talabalarni ish jarayonida, oldindagi o'quv faoliyati natijalariga va ularni nazorat tizimi va baholashiga yo'naltirish hisoblanadi.

Pedagogik vazifalar quyidagilardan iborat:

talabalarni fan/kursning ahamiyati, vazifasi va uning o'rni, o'quv fanlar tizimida hamda kasbiy tayyorgarligidagi o'rni bilan tanishtirish;

tuzilmaga qisqacha sharh berish, fanni va amaliyot rivojlanishini, bunda mashhur olimlarning nomini aytib, bu sohadagi erishilgan yutuqlarni yoritib berish;

ushbu bilimlar sohasidagi tadqiqot istiqbollari yo'nalishlarini bayon etish;

fan/kurs doirasida uslubiy va tashkiliy ishlar xususiyatlarini yoritish;

tavsiya etilayotgan o'quv - uslubiy adabiyotlar tahlilini amalga oshirish;

hisobot/baholash shakllari va vaqtni aniqlash.

3.2. Mavzuviy ma'ruzalarda ta'lim berish texnologiyasi

3.2.1. Mavzuviy ma'ruzalarda ta'lim berish texnologiyasining variantlari

(Talabalarga oldindan ma'ruza matnlari berilgan)

I bosqich. Ma'ruza mavzusini e'lon qiladi, (talabalarga tarqatilgan matnda mavjud) asosiy savol, ahamiyatli tushuncha va so'zlarni eslatadi. Ma'ruza mashg'ulotining kutilayotgan o'quv natijalari va uni olib borish rejasi bilan tanishtiradi.

II bosqich.

2.1. Vazifani eslatadi: Insert texnikasidan foydalanib, ma'ruza matnini o'qib chiqish. Tanishib chiqish uchun o'rtog'i bilan matn almashishni taklif etadi.

2.2. Talabalarni erkin bo'lish belgisi bo'yicha guruhlariga bo'ladi.

1 – variant

1) Mavzu bo'yicha “ekspert” bo'lishlarini ma'lum qiladi.

2) Ekspert varaqlarini tarqatadi - ularning matnini kodoskop orqali namoyish etadi va sharhlaydi.

3) Guruhlarda ish boshlanganini ma'lum qiladi: jamoaviy yoki juftliklarga bo'linib savollarga javob tayyorlaydilar.

(4) Taqdimot boshlanganligini e'lon qiladi.

Guruh sardori/guruh a'zolari ular tomonidan o'zlashtirgan materialni namoyish etuvchi materiallardan foydalanib bayon qiladilar; boshqa guruh taklifiga qo'shilishlari yoki qo'shilmasliklarini asoslaydilar; savollarga javob beradilar.

O'qituvchi maslahatchi vazifasini bajaradi.

2 – variant

1) xar bir guruh a'zosi mavzu bo'yicha “ekspert” bo'lishlarini va boshqalarni o'qitishlarini (“Ilon izi” texnikasi) ma'lum qiladi.

2) savollar miqdoriga bog'liq holda, o'zlashtiriladigan material bo'yicha, barcha talabalarga ishlashlari kutilayotgan, ekspert guruhi raqamini (1, 2, 3, 4, 5) tarqatadi.

3) O'zlarini raqamlariga mos ravishda kichiq guruhlariga birlashishlarini aytadi. Guruhlarga ekspert raqamini tarqatadi- ularning matnini kodoskop orqali ekranga chiqaradi va sharhlaydi. Xuddi shunday ish natijalarining baholash ko'rsatkichlari va mezonlari bilan tanishtiradi.

4) Guruhlarda ish boshlanganini ma'lum qiladi: jamoaviy yoki juftliklarga bo'linib, o'rganayotgan materialni kamroq grafik/jadval shaklida taqdim etishga harakat qilib, savollarga (bunday holatda natijalar albatta jamoaviy muhokama qilinadi), javob tayyorlaydilar.

5) Ekspertlar o'zlarining dastlabki guruhlariga qaytadilar va boshqalarni o'qitadilar.

6) O'qituvchi tomonidan taklif etilgan “o'zini tekshirish uchun savollar ro'yxati”ga asoslanib, o'quv materialini o'zlashtirish darajasi tekshiruvini olib boradi.

2.3. O'qituvchi, agar ish 1 - variant bo'yicha bajarilgan bo'lsa, har bir guruh taqdimotining yakuni bo'yicha xulosalar qiladi, talabalar diqqatini asosiyga qaratadi. O'quv materialini o'zlashtirish darajasini tekshirish maqsadida tezkor-savol beradi.

Agar ish 2 - variant bilan bajarilgan bo'lsa, umumlashtiruvchi xulosalar qiladi, talabalar diqqatini asosiyga qaratadi. O'quv materialini o'zlashtirish darajasini tekshirish maqsadida tezkor-savol beradi.

III bosqich.

3.1. Xulosa qiladi, talabalar diqqatini asosiyga qaratadi.

3.2. Guruhlarga o'zaro baholashning yakunini ma'lum qilishlarini aytadi natijalarni sharhlaydi. Kelgusidagi kasbiy ish faoliyatlari uchun bajarilgan ishlarining muhimligini ko'rsatib o'tadi.

3.3. Mustaqil ish uchun topshiriq beradi va tushuntiradi.

3.2.2. Mavzuviy ma'ruzada ta'lim berish texnologiyasining variantlari
(Talabalarga oldindan ma'ruza matnlari berilgan)

I bosqich. Ma'ruza mavzusini e'lon qiladi, (talabalarga tarqatilgan matnda mavjud) asosiy savol, ahamiyatli tushuncha va so'zlarni eslatadi. Ma'ruza mashg'ulotining kutilayotgan o'quv natijalari va uni olib borish rejasi bilan tanishtiradi.

II bosqich.

2.1. Tanlagan variantga (oltitadan bittasi) muvofiq harakat qiladi. (Variantni tanlash maqsadni belgilash, vaqt, o'quv axborot mazmuni hajmiga bog'liq):

Jalb savol va topshiriqlar beradi:

bilimlarni dolzarblashtirish va qayta takrorlashga (masalan, "Mavzu bo'yicha qanday bilimlarga egasiz?" ... aytib bering, ... bayon eting);

diqqatni faollashtirishga ("Siz nima deb o'ylaysiz, ... sizning kelgusi kasbiy ish faoliyatingizda zarur bo'ladimi?");

talabalarni bilganlari bilan va ushbu bosqichda ular o'zlashtirishlari kerak bo'lganlar o'rtasidagi aloqani aniqlash.

Muammoli savollar beradi:

ularni yechishni mustaqil izlashlari maqsadi bilan talabalarni qarama-qarshilikka olib keluvchi bir qator savollar;

muammoni turli tomondan ko'rib chiqiladigan, savollar;

"Ochiq" savollar beradi (yozuv taxtasida testni yozish/ekranga chiqarish) va "O'ylab ko'rishni/juftliklarga bo'linishni/fikrlar bilan almashishni" taklif etadi.

Qisqa, bir ma'noga ega javoblar ("Ha" va "Yo'q", "To'g'ri" va "Noto'g'ri") berishni talab etuvchi, mavzuning muhim jihatlarini yorituvchi bir qator savollarni beradi.

"Kutish yo'ldoshi" texnikasini qo'llaydi.

"Aqliy hujum" usulini qo'llaydi.

Grafikli tashkilotchilar: "B/BX/B" jadvali, Insert jadvali, klasterlar, toifali jadvalni qo'llaydi.

2.2. O'zining xohishiga ko'ra, uni olib borishning xohlagan shaklini tanlab ma'ruza o'qiydi.

1) Quyidagi grafikli tashkilotchilarni: muammolar sababini aniqlovchi diagramma; xronologik jadval; klaster; toifali jadval; tuzilmaviy-mantiqiy chizma; T-chizma va boshq. qo'llashi mumkin.

2) ta'limni tashkillashtirishning shunday shakllarini, ya'ni ommaviy, jamoaviy yoki guruhlardagi juftliklardagi ishlashni qo'llashi mumkin.

B.Blum o'tkazgan tadqiqotlarida yuqori qobiliyatlilar yuqori natijalarni, o'rtacha darajadagilar o'rtacha ko'rsatkichlarni berishligi aniqlandi. Bunda vaqt sarfi ham turlicha ekanligini ko'rish mumkin: qobiliyatlilar o'quv materialini o'zlashtirish uchun eng kam vaqt, «o'rtacha» lar uchun ulardan ko'proq vaqt, «bo'sh» lar uchun eng ko'p vaqt zarur bo'lar ekan. Mavjud ta'lim tizimidagi hamma bolalar uchun bir xil teng vaqt, teng sharoitdagi ta'lim jarayoni «kuchlilar», «o'rtachalar» va «bo'shlar» ni vujudga keltiraveradi. An'anaviy ta'limda ushbu nomuvofiqlikdan chiqishning ikki yo'li mavjud; birinchisi – ikkinchi yilga qoldirib o'zlashtirish darajasiga erishtirish; ikkinchisi – guruh talabalarini gomogen guruhlarga ajratish yo'li bilan ta'limda yuqori samaradorlikka erishish.

B.Blum an'anaviy ta'limdan farqli ravishda, ta'lim sharoitining eng optimal sharoitini tanlash, birinchi navbatda o'qish sur'atini oshirish orqali to'la o'zlashtirishga erishish mumkinligi g'oyasini ilgari suradi. Bunday sharoitda «kuchli» va «bo'sh»lar o'rtasidagi o'zlashtirish farqi keskin kamayadi. To'la o'zlashtirish modelida mavjud o'quvchi-talabalar guruhining hammasi yuqori natijalarga erishish uchun o'quv maqsadlaridan kelib chiqadigan natijalar tegishlicha yuqori darajalarda ifodalanishi kerak.

Pedagogik texnologiyalar ta'limda reproduktiv o'zgarish darajasini egallashni kafolatlaydi. Talaba produktiv (mahsuldor) va ijodiy o'zlashtirish darajalarini egallashda an'anaviy metodikadagi o'qitishning muammoli usul va metodlaridan unumli foydalanadi. Pedagogik texnologiyalarni

yaratishda an'anaviy o'qitish metodikasidagi boy tajriba va ilg'or pedagogik jarayonlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Pedagog kurs (bo'lim, bob)ni loyihalashtirishga kirishar ekan, eng avvalo, mezonni to'g'ri aniqlashi, ushbu modelda ishlashning asosiy holatini hisoblashni bilishi zarur. Shundan keyin kurs maqsadlarini toifalashtirish, maqsadlaridan aniqlashtirilgan natijalar olinishini ketma-ketlikda ishlab chiqish va ularga mos ravishda diagnostik testlar tayyorlanishi, o'qituvchi (pedagog) o'rganiladigan materialni qismlarga bo'lib o'rganilishi lozim bo'lgan o'quv birliklarini aniqlashi, ularni tahlil qilishi va o'rganish bo'yicha qayta ishlab chiqishi lozim. O'quv birliklari aniqlangach, ularni o'rganishda qanday natijalarga erishishni birma-bir aniqlash, erishilgan natijalarni tekshirish uchun tashhisiy xarakterdagi test nazoratlarini o'tkazishi va bu nazorat natijalari baholanmasligi kerak. Bunda faqatgina «o'rgangan», «o'rganmagan» mezonlarida baholanadi va zarur tuzatishlar kiritib boriladi.

Navbatdagi bosqichda har bir test javoblaridagi xato va kamchiliklarni tuzatish bo'yicha o'quvchi-talabalar uchun yangi bo'lgan o'quv metodikasiga oid qayta o'rganishni tashkil etadi. Ushbu metodikani amalga oshirish quyidagi ketma-ketlikda kechadi:

1. Kirish qismi: o'quvchi-talabalarni to'la o'zlashtirish metodikasida ta'limga tayyorlash va ularda rag'batni vujudga keltirish.

2. To'la o'zlashtirishga yo'naltirilgan holda har bir o'quv birligi bo'yicha o'qitish.

3. Har bir o'quvchi-talabada o'quv materialining to'la o'zlashtirilganligini baholab borish.

4. Har bir o'quvchi-talabaga qo'yilgan bahoni izohlash.

Loyihalashtirilgan o'quv jarayonining birligi ikki kichiq loyihaga ajratiladi. Birinchi qismida an'anaviy ta'limdagidek tushuntirish, ko'rsatish, izohlash, asoslash tushunchalarini shakllantirish, ularni bilish, amalga tatbiq qilish kabilar aniq ifodalangan maqsadlar asosida olib boriladi.

Loyihaning ikkinchi qismida har bir o'rganilgan o'quv birligi bo'yicha joriy test sinovlari olinadi. Test sinovlari tashhisiy ahamiyatga ega bo'lib, testkari aloqa vazifasini o'taydi, uni o'tkazishdan maqsad tuzatishlar kiritish, to'ldirishlarni amalga oshirishdan iborat bo'lib, buning uchun qo'shimcha o'quv tadbirlari belgilanadi.

Test natijalariga ko'ra o'quvchi-talabalar ikki guruhga ajratiladi: to'la o'zlashtirishga erishganlar va to'la o'zlashtirishga erishmaganlar guruhi.

O'quv birliklarini to'la o'zlashtirmagan o'quvchi-talabalar o'qituvchi (pedagog) rahbarligida ushbu o'quv birliklarini o'rganishni davom ettiradi. Ular bilan qo'shimcha tuzatish ishlari tashkil qilinadi va yo'l qo'yilgan kamchiliklar aniqlanadi hamda kamchiliklarni tuzatish uchun mashg'ulotlar olib boriladi. Bu mashg'ulotlar takroriy bo'lgani uchun uni bayon qilishda yangi usullardan foydalanish va ko'rgazmali qurollar va o'qitishning texnika vositalarini ishlatish, individual ishlardan foydalanish orqali ushbu guruh to'la o'zlashtirishga olib chiqiladi. To'la o'zlashtirishga erishganlar uchun qo'shimcha topshiriqlar beriladi, ular navbatdagi o'quv birligiga o'tkazilmaydi. Navbatdagi o'quv birligini o'rganishga ikkala guruh ham birga kiradi.

O'z navbatida o'quvchi-talabalar o'quv elementini qaysi darajada o'zlashtirishlari yoki qanday mahorat bilan bajarishlari kerak? Bu savolga psixologlar tomonidan yaratilgan faoliyat nazariyasi javob beradi. Har qanday faoliyat inson tomonidan oldin o'zlashtirib olingan axborotlar yordamida amalga oshiriladi. Axborotlardan foydalanish xarakteriga qarab faoliyatning ikki ko'rinishini farqlash mumkin: nomahsul va mahsuldor. Ularning bir-biridan farqi shundaki, nomahsul faoliyatida inson o'ziga ma'lum bo'lgan harakat qoidalaridan foydalanadi va bu jarayonda har qanday yangi axborotlar yuzaga chiqmaydi, chunki u faqat oldin o'zlashtirgan usullarni qaytadan ishlab chiqadi.

Talabalar mahsuldor faoliyatni bajarishda doimo yangilikka duch keladi yoki yangi obyektlar, hodisa va jarayonlar, faoliyat metodlari vujudga keladi. Har ikki faoliyat turi ham mustaqil ravishda yoki tashqaridan ko'rsatilgan ta'sir yordamida bajariladi. Nomahsul faoliyat yo'riqnoma va lug'at orqali yoki harakatlarni bajarish qoidalari to'g'risida boshqa bir axborot manbalari asosida ko'rsatmasiz bajarilsa, mahsuldor faoliyat ma'lum metodik ko'rsatmalar ostida bajarilishi mumkin.

Professor N.Saydahmedov yuqorida bayon qilingan fikrlarni hisobga olgan holda o'quvchi-talabalarining o'quv materiallarini o'zlashtirish faoliyatini quyidagi 4 daraja asosida ko'rsatgan:

I daraja: tashqi ko'rsatma ta'siridagi harakat. Bu faoliyat tanishuv darajasi deb nomlangan. Tanishuv darajasida o'quvchi-talabaning bilim olish, eslash qobiliyati oldindan o'zlashtirilgan materiallar matni bilan qayta tanishish asosida amalga oshirishini tavsiflaydi O'quvchi-talabada o'ziga

tanish materiallarni faqat ma'lum vaziyatlarda, ya'ni bu materiallar oldida turgan taqdirda eslash imkoni bo'ladi. O'zlashtirishning birinchi darajasi obyektlar, hodisalar, jarayonlar to'g'risida umumiy tasavvur hosil qilish bilan chegaralanadi va ularni o'quvchi-talabani bilib olishi noma'lum obyektlar qatorida kechadi.

II daraja: xotira asosidagi harakat. Bu faoliyatning algoritm darajasi deb nomlanadi. Algoritm darajasida o'quvchi-talabani qobiliyati materiallarni yoki uning alohida qismlarini tashqi ko'rsatmasiz mustaqil ravishda qayta tiklay olishi bilan tavsiflanadi. Bu o'quvchi-talabalar o'zlashtirish darajasining birmuncha yuqori pog'onasi bo'lib, ular o'z xotirasiga tayangan holda o'qituvchi (pedagog) o'rgatgan yoki adabiyotlardagi mavjud materiallarni ma'lum algoritm bo'yicha tushuntirib bera oladilar.

III daraja: nostandart vaziyatlardagi mahsuldor harakat. Bu faoliyatning evristik darajasi deb nomlanadi. Evristik darajada o'quvchi-talabani aniq masalalarni yechish qobiliyati o'rganilayotgan mavzu bo'yicha materiallarni tanish va notanish vaziyatlarda mustaqil qayta tiklash evaziga yangi axborotlarni qo'lga kiritish bilan xarakterlanadi. Bilimlarni ko'chirish ma'lum masalalar sinfi bilan chegaralangan va butun bir o'quv predmeti bo'yicha tarqalmagan bo'ladi.

IV daraja: faoliyatning yangi qirralarini tadqiq qiluvchi mahsuldor harakat. Bu faoliyatning ijodiy darajasi deb nomlanadi. Ijodiy darajada o'quvchi-talabani materiallarni mustaqil o'rganish va qayta ishlash qobiliyati mavjud axborotlarni yangi vaziyatlarda keng doiradagi masalalar yechimiga ko'chirish bilan tavsiflanadi. Faoliyatning bu darajasi izlanuvchanlik, ijodkorlik xarakteriga ega bo'lib, turli vaziyatlarda o'zlashtirilgan keng doiradagi bilimlarni qator obyektlarda qo'llash bilan amalga oshiriladi.

4. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash.

Umuman olganda, bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish sifati bo'yicha ta'lim maqsadlarining tashxislanishi o'zlashtirishning zaruriy darajalarini aniqlashni talab etadi. Demak, birinchi navbatda, o'quvchi-talabalarning bo'lajak faoliyatiga va mutaxassislik mahoratiga qo'yilgan talablar e'tiborga olinadi.

O'qitish jarayonida o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari oldidagi davlat va ijtimoiy buyurtmalarni amalga oshirish, ta'lim tizimini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari va tamoyillari, talablarini hisobga olgan holda o'qitish qonuniyatlari va tamoyillari aniqlandi, o'qitish samaradorligini oshirish maqsadida o'quv-tarbiya ishlari jarayonida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishning ilmiy-metodik asoslari ishlab chiqildi.

Talabalarni zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar qilib tayyorlash maqsadida quyidagilarga e'tibor qaratiladi.

1. O'quv-tarbiya jarayoni va pedagogik munosabatlarni rivojlantirish va demokratiyalash, hamkorlik pedagogikasiga asoslanish.

2. O'quv-tarbiya jarayonida didaktik o'yin, muammoli, modulli ta'lim, loyihalash va hamkorlikda o'qitish texnologiyalaridan foydalanish orqali talabalarning yakka tartibda va kichiq guruhlarda mustaqil va ijodiy ishlarini tashkil etib, ularni o'z o'quv-bilish faoliyatining subyektiga aylantirish.

3. Talabalarning mustaqil ishi va tahsilini rejali bosqichma-bosqich tashkil etish.

4. Talabalarning bo'lajak mutaxassislik faoliyatiga ilmiy-metodik jihatdan tayyorgarligini tahlil qilish, ularda ko'nikmalar shakllanishini hisobga olgan holda har bir talabaga o'zini o'zi rivojlantirishning individual ish rejasini tavsiya etish.

5. Ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarish, talabalarda mustaqil tahsil olish va mustaqil fikrlashni shakllantirishga imkon beradigan zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini ongli tanlash va amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini egallashga erishish.

6. Talabalarning bitiruv malakaviy ishlari mavzularini o'quv-tarbiya jarayonining dolzarb muammolariga bag'ishlash orqali izchil va muntazam ravishda o'z saviyasini oshirish va faol ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishiga zamin tayyorlash.

Talabalarning ilmiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirishda ularning ilmiy dunyoqarashi va ilmiy nazariy tayyorgarligiga asos bo'ladigan ijtimoiy-gumanitar va mutaxassislik fanlarini o'qitishda kasbiy yo'naltirilganlik, umumkasbiy fanlarni o'qitishda g'oyaviy yo'naltirilganlikni amalga

oshirish, kasbiy tayyorgarlikni shakllantiradigan pedagogika, Pedagogik texnologiya lar, psixologiya o'quv kurslari o'rtasida uzviylikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, ta'lim jarayoni ham maqsadga muvofiq ravishda boshqariladigan tizim hisoblanadi. Har qanday tizimni maqsadga muvofiq boshqarish esa o'z navbatida, faqat teskari aloqa vositasida amalga oshiriladi. Ta'lim jarayonida teskari aloqa sifatida talabalarning bilim darajalarini nazorat qilish va baholash qabul qilingan. Mazkur masala ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida o'zining ko'p asrlik tarixiga ega bo'lib, bu sohada yetarlicha ilmiy-uslubiy tadqiqotlar o'tkazilgan.

Ta'lim jarayonining yana bir muhim sohasi bo'lib, bu soha ta'lim jarayonini boshqarishni yanada takomillashtirish imkonini beradi. Bu masala har bir yangi o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilimlarning undan avval o'zlashtirilgan bilimlar darajasiga bog'liqligidir. Agar navbatdagi o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilimlarni undan oldingi o'zlashtirilgan bilimlar asosida bashoratlash masalasi ilmiy-uslubiy jihatdan hal etilsa va amaliyotda qo'llansa, birinchidan, o'qituvchilar uchun har bir talabaning navbatdagi bilish faoliyatini boshqarishda katta imkoniyatlar yaratadi. Ikkinchidan, har bir talaba o'zini o'zi nazorat qilish imkoniga ega bo'lib, faolligini oshiradi.

Bugungi kunda mutaxassis tayyorlashda talabalarning turli fanlardan, shu jumladan, pedagogik va kasbiy uslubiyotlar bo'yicha bilim, iqtidor va ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini nazorat qilish muhim o'rin egallaydi.

To'g'ri tashkil etilgan nazorat talabalarni olinayotgan bilimlarini yanada chuqurlashtirish va eng asosiysi, ularning shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish uchun turli vositalarni tanlash imkonini beradi. Talabaga, o'quv faoliyatiga ta'sir etishning ikki qirrali bor. Birinchisi pedagog qo'llayotgan uslub va usullar bo'lsa, ikkinchisi pedagogning faqat shaxsiy xislatlariga bog'liq bo'lgan ta'sir etish vositalaridan foydalanishdir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'limning uzluksiz takomillashishida o'quv-tarbiya uslub va usullarini yanada rivojlantirish bilan birga talabalar o'quv faoliyatini boshqarish masalasi hali ochilmagan muammolar qatoriga kiradi.

Ta'lim jarayonida bilim, iqtidor va ko'nikmalar shakllanganligini nazorat qilish muhim o'rin egallaydi. O'tkazilgan tajribalarga va o'quv adabiyotlarida izohlangan ilg'or uslublarga asoslanib nazoratning mezonini va bajaradigan vazifalarini quyidagicha belgilash mumkin:

-nazoratning tashhisiy vazifasi. Nazorat natijasida bilim, iqtidor va ko'nikmalarining shakllanganlik darajasi aniqlanadi;

- nazoratning talabalarda bilim olishga ishtiyoqini o'stirish vazifasi. Nazorat natijasida talabalarda o'z bilim, iqtidor va ko'nikmalarini yanada takomillashtirish ehtiyoji uyg'onadi;

- nazorat jarayonida talabalarning shaxsiy xususiyatlari shakllantiriladi va eng asosiysi rivojlantiriladi. Rivojlanish o'quv faoliyati, ya'ni nutq orqali amalga oshiriladi;

- nazorat jarayonida talabalar o'z bilimlarini mustahkamlaydi. O'quv materiali yanada chuqur o'zlashtiriladi, hodisalar o'rtasida yangi bog'lanishlar o'rnatiladi, shu bilan aqliy faoliyat yanada takomillashadi;

- nazoratning tarbiyaviy vazifasi. Nazorat jarayonida talabalarning psixologik ijobiy xislatlari shakllanib bormog'i lozim;

- nazoratni baholash vazifasi. Nazorat natijasida sifat o'zgarishlarining me'yori aniqlanadi;

- nazorat – ko'p qirrali murakkab jarayon. Nazorat talabalarda doimo jonli qiziqish, izlanish, xursandchilik hislarini uyg'otib, aqliy faoliyatni faollashtiradi. Yuqorida ko'rsatilgan funksiyalar bir-biriga uzviy bog'langan holda yuz beradi.

Nazorat joriy, oraliq, yakuniy bo'ladi. Nazorat turli testlar orqali amalga oshiriladi. Pedagog olimlar I.Y.Tursunov va U.N.Nishonaliyevlarning ma'lumotlariga qaraganda testlar orqali quyidagi imkoniyatlar yaratiladi:

- talabalar nazariy va amaliy bilimlarining darajasini obyektiv sharoitda aniqlash imkonini beradi;

- bir vaqtning o'zida bir guruh yoki ko'p sonli talabalar bilimini nazorat qilish mumkin;

- barcha talabalarga bir xil murakkablikdagi savollar berilib, hammasiga bir xil sharoit yaratiladi;

- test natijalarini o'qituvchi tezlikda tekshirishi mumkin;

- turli guruh talabalari bilimini solishtirib qo'llanayotgan metodning samaradorligini aniqlash mumkin;

- ta'lim jarayonining kamchiliklarini aniqlash mumkin.

Ko'pgina oliy o'quv yurtlarining talabalari fanlarni mustaqil o'zlashtirishni kompyuterlar yordamida tashkil qiladi. Kompyuterlar yordamida tashkil qilishning asosiy manbalaridan biri zamonaviy talablarga javob beradigan o'quv-nazorat dasturlar ta'minotini yaratishdan iborat. Kompyuter zamonaviy texnika vositasi sifatida talabalarning nazariy bilim asoslari bilan qurollanishiga yordam beradi, o'quv materialini faol o'zlashtirishga, egallagan nazariy bilimlarni amalda tatbiq qila olishga o'rgatadi hamda talabalarning o'zlashtirish darajasini tez va haqqoniy aniqlashda qulay vosita bo'lib xizmat qiladi.

Talabalar bilimini nazorat qilish uchun savollar:

1. Ta'lim texnologiyasi necha bosqichdan iborat?
2. Loyixalash atamasini izohlang?
3. Ta'lim loyixasini amalga oshirishda nimalarga alohida e'tibor qaratiladi?
4. Nazorat qilish-baxolash blokining vazifasi nimalardan iborat?
5. O'quv tarbiyaviy jarayonini loyihalashtirish prinsipining mazmunini tusuntiring?
6. O'qitish jarayonining tuzilishi, uni loyihalash va loyihalash bosqichlari?
7. Dars loyihasi va uni amalga oshirish modeli?
8. O'quv mashg'ulotining texnologik xaritasiniasosini nima tashkil etadi?

Foydaaniladigan adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. CHo'lpon -T: 2003 y
2. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie tehnologii i pedagogicheskoe mastersvo. Uchebnoe posobie. CHulpon -T: 2005 y
3. K.I. Axmetova, D.M. Fayzullaeva, D.P. Xoshimova «Oliy o'quv yurtida innovasion ta'lim texnologiyasini loyixalashtirish, rejalashtirish va uni amalga oshirish» mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi: Uslubiy qo'llanma /«Iqtisodiy ta'limda o'qitish texnologiyasi» seriyasidan. -T.: TDIU, 2010. 80 b.
4. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: 2010.